

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı
Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Programı

KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN
YAZMA ESERLERDE KORUMA UYGULAMALARI

Hazırlayan
Mesra TANRIVERDİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Eylem GÜZEL

Nisan 2022
DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Mesra TANRIVERDİ

ÖNSÖZ

Geçmişin bilgi birikimini günümüze aktaran yazma eserler, yazıldıkları dönemin sanatsal, tarihsel, kültürel, siyasi, ekonomik ve coğrafi olayları hakkında önemli bilgiler vermektedir. İnsanlığın kültür mirası olan bu eserlerin sağlıklı bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması için sergilendikleri ortamda ve depolarda uygun koşullar altında muhafaza edilmelidir. Bu çalışmada, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi örneği üzerinden yazma eserlerde koruma uygulamaları incelenerek, tespit edilen eksikliklere yönelik koruma önerileri geliştirmek hedeflenmiştir. Yazma eser kütüphanelerindeki depo tasarımlarının önemine dikkat çekmek için, çelik kasa depolar yerinde incelenmiş olup yapım aşamalarının görselleri teze eklenmiştir.

Bu tez konusunun ortaya çıkmasında ve araştırma sürecinin her aşamasında desteğini esirgemeyen değerli tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Eylem GÜZEL'e, çalışmamı detaylı bir şekilde değerlendirip kıymetli önerileriyle katkı veren tez jüri üyeleri hocalarım Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT ve Prof. Dr. Serkan İLDEN'e, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde araştırma imkânı sunan Sayın Müdür Bekir ŞAHİN'e ve değerli bilgi birikimlerini, tecrübelerini aktaran kütüphane çalışanlarına, çalışmalarım boyunca maddi-manevi desteğini esirgemeyen, bana her zaman destek olan annem, babam ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN YAZMA ESERLERDE KORUMA UYGULAMALARI

TANRIVERDİ, Mesra

Yüksek Lisans Tezi

Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı

Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi. Eylem GÜZEL

Nisan 2022, 132 sayfa

Yazma eserler, yazıldıkları dönemin sanatsal özelliklerini günümüze taşıyan, zengin içeriği ile toplumların gelişimine katkıda bulunan değerli eserlerdir. Büyük bir çoğunluğu kütüphanelerde muhafaza edilen yazma eserler; yangın, deprem, su baskını, hırsızlık ve vandalizm, hava kirliliği, uygun olmayan ışık, sıcaklık ve bağıl nem gibi zarar verici etkenlere maruz kalabilmektedir. Yazma eserlerde koruma uygulamalarına ilişkin literatüre baktığımızda, bu konuda yeterli sayıda çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, tez çalışmasında Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi örneği üzerinden yazma eserlerde koruma uygulamaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu kapsamda, kütüphanenin bölümleri ve faaliyetleri, depolama, ısı, nem ve ışık koşulları, periyodik bakım, afet ve güvenlik gibi konularda mevcut durum irdelendikten sonra elde edilen veriler literatür bilgileri ışığında değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, tespit edilen eksikliklere yönelik koruma önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yazma Eserler, Tahribat Unsurları, Koruma, Pasif Koruma, Aktif Koruma.

ABSTRACT

CONSERVATION PRACTICES ON MANUSCRIPTS THROUGH THE EXAMPLE OF KONYA REGIONAL LIBRARY OF MANUSCRIPTS WORKS

TANRIVERDİ, Mesra

Master Thesis

Department of Conservation and Restoration of Cultural Heritage

Cultural Heritage Conservation and Restoration Program

Adviser of Thesis: Dr. Eylem GÜZEL

April 2022, 132 pages.

Manuscripts are precious works, which bring the artistic features of the time when they were written to the present day and contribute to the development of societies with their rich content. Manuscripts, the vast majority of which are preserved in the libraries, can be exposed to some damaging factors such as fire, earthquake, flood, theft and vandalism, air pollution, inappropriate light, heat, and relative humidity. When we look at the literature on preservation practices of manuscripts, it can be determined that there are not enough studies on this subject. Therefore, in the thesis study, conservation practices of manuscripts were examined in detail through the example of Konya Regional Manuscript Library. In this context, after examining the current situation in the sections and activities of the library about issues such as storage, heat, humidity and light conditions, periodic maintenance, disaster, and security, the data obtained were evaluated considering literature information. As a result of the study, protection suggestions were presented for the specified deficiencies.

Keywords: Manuscripts, Elements of Destruction, Conservation, Passive Conservation, Active Conservation.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi

GİRİŞ	1
Amaç – Kapsam – Yöntem.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM YAZMA ESERLER VE TÜRKİYE’DE YAZMA ESER KÜTÜPHANECİLİĞİ

1.1. Yazma Eserlerde Kullanılan Malzemelerin Tarihsel Gelişimi.....	5
1.1.1. Papirüs.....	5
1.1.2. Parşömen.....	6
1.1.3. Kâğıt.....	6
1.2. Yazma Eserlerin Özellikleri	10
1.2.1. Boyama.....	10
1.2.2. Aharlama.....	11
1.2.3. Mühreleme.....	12
1.2.4. Mürekkep.....	13
1.2.5. Cilt.....	14
1.3. Türkiye’de Yazma Eser Kütüphaneciliği.....	16

İKİNCİ BÖLÜM YAZMA ESERLERDE BOZULMAYA NEDEN OLAN ETKENLER VE KORUMA UYGULAMALARI

2.1. Yazma Eserlerde Bozulmaya Neden Olan Etkenler	19
2.1.1. Fiziksel Etkenler.....	20
2.1.2. Biyolojik Etkenler.....	25
2.1.3. Kimyasal Etkenler.....	28
2.1.4. Diğer Etkenler.....	31
2.1.4.1. Yangın.....	33
2.1.4.2. Deprem.....	35
2.1.4.3. Su Baskını.....	36
2.1.4.4. Hırsızlık ve Vandalizm.....	37
2.1.4.5. Savaş.....	38
2.2. Yazma Eserlerde Koruma Uygulamaları.....	40
2.2.1. Pasif Koruma.....	44
2.2.2. Aktif Koruma.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ VE
YAZMA ESERLERDE KORUMA ÇALIŞMALARI

3.1. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.....	71
3.2. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Bölümleri ve Faaliyetleri	74
3.2.1. Kataloqlama ve Sınıflama Çalışmaları.....	74
3.2.2. Dijitalleştirme Çalışmaları.....	76
3.2.3. Okuma ve Araştırma Salonu.....	78
3.2.4. Koruma ve Onarım Servisindeki Çalışmalar.....	80
3.3. Depolama.....	89
3.3.1. Isı, Nem ve Işık Koşulları.....	97
3.3.2. Periyodik Bakım	99
3.3.3.Mevcut Durum Tespiti.....	99
3.4.Güvenlik.....	101
3.5. Afetlere Karşı Alınan Önlemler.....	102
DEĞERLENDİRME.....	105
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	111
KISALTMALAR	114
KAYNAKLAR.....	115
FİGÜRLER DİZİNİ.....	125
TABLOLAR DİZİNİ.....	128
ÇİZİMLER DİZİNİ.....	129
EKLER.....	130
EK-1.....	132
ÖZGEÇMİŞ.....	132

GİRİŞ

İnsan düşüncesinin kâğıda aktararak somutlaştırılması ve el ile yazılarak çoğaltılması toplumlar arasında bilgi akışını hızlandırmıştır. Günümüze ulaşan el yazması kitaplar genellikle arşiv, kütüphane ve müze ortamında muhafaza edilmektedir. Bu eserler zamanla uygun olmayan iç ortam koşullarından ve malzemenin yapısından dolayı tahrip olmuştur. Geçmişten günümüze kütüphaneciler, çeşitli sebeplerden dolayı zaman içinde tahrip olan koleksiyonlardaki değişimi gözlemlemiş ve bu olumsuz durumlara karşı farklı koruma metotları geliştirmiştir. Koruma konusunda sistemli yaklaşımlar kütüphanecilerin tespit ettikleri bozulmalara karşı harekete geçmesi ile başlamıştır¹.

Koruma konusu genelde su baskınları, deprem, yangın ve savaş sonucu kültürel mirasın ciddi hasarlara uğraması ve büyük bir kayıp yaşanmasından sonra uluslararası düzeyde ele alınmaya başlanmıştır. Kültürel mirasın korunmasını sağlamak için, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO), Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA-International Council on Archives), Uluslararası Müze Konseyi (ICOM-International Council of Museums) gibi uluslararası organizasyonlar kurulmuştur. Bu uluslararası organizasyonların aracılığı ile koruma problemleri bilimsel olarak ele alınmış ve önemli koruma standartları yayımlanmıştır².

1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde, kütüphane materyallerindeki koruma sorunlarına yönelik önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. ABD'de Library of Congress (LC), Association of Research Libraries (ARL) ve The Council on Library Resources gibi kuruluşlar koruma konusunda etkin ve önemli rol oynayan kurumlar olarak kâğıdın kimyası ve koruma sorunlarıyla ilgili birçok çalışmanın 1960'larda yapılmasını desteklemişlerdir³.

Profesyonel kuruluşlar tarafından yayımlanan, belirli koruma konularına ilişkin çok sayıda kılavuz bulunmaktadır. Arşiv koleksiyonlarının korunmasına yönelik çalışmalar yapan İngiltere'deki National Preservation Office (NPO) ve Northeast

¹ Güneş 2006, 56.

² Kathalia 1990, XXXVI.

³ Güneş 2006, 58.

Document Conservation Center⁴ (NEDCC), kütüphane materyallerinin korunmasına yönelik önemli kılavuzlar yayımlamıştır. Ulusal Koruma Ofisinin (NPO) yayımladığı “*Building Blocks for a Preservation Policy*” adlı koruma kılavuz kitabı ile Kuzeydoğu Belge Koruma Merkezinin (NEDCC) yayımladığı “*Preservation of Library & Archival Materials (Kütüphane ve Arşiv Materyallerinin Korunması)*” adlı el kitabı, arşiv ve kütüphanelerin faydalanabileceği temel koruma bilgilerinin yer aldığı profesyonelce hazırlanmış önemli bir yayındır. Kütüphane materyallerinin korunmasına yönelik hazırlanan kılavuzlar kütüphaneciler için yol gösterici olmakla birlikte uluslararası düzeyde farkındalık yaratması açısından yeterli değildir.

IFLA (Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Federasyonu) dünya kütüphanelerinde koruma çalışmalarındaki yetersizlik üzerine, merkezi bir faaliyet programının gerçekleştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmiştir. Koruma konusundaki ihtiyaçlar ilk defa 1984'te IFLA'nın Nairobi'deki toplantısında ortaya konulmuştur. Konunun resmen gündeme gelişi ise kuruluşun Nisan 1986'daki Viyana toplantısındadır. IFLA PAC (International Federation of Library Associations and Institutions Core Programme on Preservation and Conservation) olarak tasarlanan bu çalışmada:

- Gelecekte materyalin korunması için gerekli enformasyonu sağlamayı,
- Kütüphane materyalindeki fiziki ve kimyasal bozulmasının nedenlerini araştırarak, bu konuda yapılan çalışmaları güçlendirmeyi,
- Kütüphane materyalinin bütün formlarının mümkün olan uzun sürede korunmasının gerçekleştirilmesini hedef alarak kabul etmiştir⁵.

IFLA, koruma ve konservasyon yönetimi kapsamında profesyonel ilkelerinin belirlenmesi ve kendi vasıtalarını kullanarak bunların yayılmasını teşvik etmek sorumluluğunu taşımaktadır⁶. Bu mesleki kuruluş, kütüphane materyalinin korunması için en çok ihtiyaç duyulan konularda kitap ve makaleler ve yayımlamıştır. Bu bağlamda “*Kütüphane Malzemesinin Bakımı ve Kullanımında IFLA İlkeleri*” yayınında, çevresel faktörler (sıcaklık, bağıl nem, ışık vb.), güvenlik ve afet planlaması konularında önemli bilgiler vermesi kütüphaneciler için yol gösterici olmuştur. IFLA aynı zamanda

⁴ Northeast Document Conservation Center (NEDCC) 1973'te kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde kâğıt bazlı koleksiyonların korunması alanında ilk bağımsız koruma laboratuvarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.nedcc.org/about/overview> (Erişim Tarihi: 06.07.2020).

⁵ Berberoğlu 1992, 67.

⁶ Adcock 2011, 10.

uluslararası ISO, UNESCO, ICA gibi çeşitli kuruluşlar ile iş birliği içerisinde bilimsel çalışmalar yürütmektedir.

Savaşlar başta olmak üzere sel baskınları, yangın, yetersiz bakım ve ihmal sonucu meydana gelen kazalardan dolayı ‘*belgesel miras*’ büyük kayıplar yaşamaktadır⁷. Bu nedenlerden dolayı 1992 yılında UNESCO, başlattığı ‘*Memory of the World*’ adlı program çerçevesinde, belgesel mirasın korunması için önemli girişimlerde bulunmuştur⁸. Bu programın temel amacı, bütün insanlığın tarihî, kültürel ve sosyal belleğini oluşturan belge ve bilgilerin korunması ve olası risk faktörlerine karşı etkili bir koruma önlemi olarak dijital ortamda paylaşılmasını sağlamaktır. Bu bağlamda Dünya Belleği (Memory of the World) Programının üç ana amacı vardır:

- a) Dünya belgesel mirasının en uygun tekniklerle korunmasını kolaylaştırmak.
- b) Belgesel mirasa evrensel erişimi sağlamak.
- c) Belgesel mirasın varlığı ve önemi konusunda dünya çapında farkındalığı artırmak⁹.

Son yıllarda savaş ve terör olayları sebebiyle değerli tarihi belgelerin yağmalanması ve kasıtlı bir şekilde yok edilmesi, koruma çalışmalarının yapılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu risklere yönelik alınan önlemler ve atılan adımlar neticesinde koruma faaliyetlerinde önemli bir ilerleme kaydedilmiştir.

Amaç-Kapsam-Yöntem

2010 yılında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın kurulmasıyla birlikte ülkemiz yazma eser kütüphanelerinde koordineli bir şekilde kapsamlı çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Arşiv, müze ve kütüphanelerimizde sayıca çok fazla nitelikli yazma eser koleksiyonları bulunmasına rağmen bu eserlerin korunması kapsamında yapılmış makale ve tez çalışmaları oldukça azdır. Bu çalışmada, koruma uygulamalarındaki eksikliğe dikkat çekmek için, Türkiye’de yazma eser koleksiyonları bakımından önemli bir konumda olan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’nin koruma uygulamaları irdelenmiştir. Bu bakımdan eserlerin hem aktif koruma (etkin

⁷ Edmondson 2002, 1.

⁸ <https://en.unesco.org/programme/mow> (Erişim Tarihi: 20.08.2020).

⁹ Edmondson 2002, 2.

koruma) hem de pasif koruma (önleyici koruma) uygulamalarının araştırılmasına yönelik yapılacak bu çalışma ile mevcut bilgi birikimine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Kurum içerisinde yapılan görüşmelerde koruma ihtiyaçları, olumlu ve olumsuz koşullar hakkında fikir alışverişi yapılarak mevcut durum tez çalışmasına dahil edilmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Tez çalışmasının birinci bölümünde yazma eserlerde kullanılan malzemelerin tarihsel gelişimi, yazma eserlerin özellikleri ve Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliği açıklanmış olup bu alandaki koruma uygulamalarının tarihsel gelişimi ise ikinci bölümde anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, yazma eserlerde bozulmaya neden olan etkenler detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra koruma uygulamaları kapsamında pasif koruma ve aktif koruma iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’nde yapılan alan araştırması kapsamında kataloglama ve sınıflama çalışmaları, dijitalleştirme çalışmaları, okuma ve araştırma salonu, koruma ve onarım servisindeki çalışmalar, depolama, güvenlik ve afetlere karşı alınan önlemler yerinde incelenmiş ve belgelenmiştir. Değerlendirme bölümünde depolama, ısı, nem ve ışık, hava kirliliği, periyodik bakım, zararlıların kontrolü, güvenlik önlemleri ve afet konusu ayrı ayrı başlıklar altında koruma bağlamında değerlendirilmiştir. Alan araştırmaları kapsamında, gözlem ve söyleşiler sonucu elde edilen veriler değerlendirildikten sonra tespit edilen eksikliklere yönelik, sonuç bölümünde koruma önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAZMA ESERLER VE TÜRKİYE’DE YAZMA ESER KÜTÜPHANECİLİĞİ

1.1. Yazma Eserlerde Kullanılan Malzemelerin Tarihsel Gelişimi

Geçmiş dönemlerde kullanılan yazı taşıyıcıları; kültürün, sanatın, tarihsel olayların kayıt altına alınmasını ve günümüze aktarılmasını sağlamıştır. Zamanla yazı taşıyıcıları evrim geçirmiş ve kâğıdın buluşu ile bilgi kaynaklarına erişilebilirlik kolaylaşmıştır. Kâğıt, toplumlar arasındaki bilgi dolaşımını sağlamış ve insanlığı ileri bir medeniyet seviyesine taşımıştır. Kâğıdın üretildiği bölgelerde bilim, sanat ve felsefe daha hızlı gelişmiştir. Yazma aracı olarak geçmişten günümüze çeşitli sayısız nesnelere kullanılmıştır. Bu malzemeler içinde en yaygın; taş, tahta, kumaş parçaları, ağaç kabukları, palmye ağacı yaprakları, kil tabletler, papirüs, parşömen ve son olarak kâğıt kullanılmıştır¹⁰.

1.1.1. Papirüs

Eskiçağın en önemli yazı malzemelerinden biri olan papirüs, Ön Asya ülkeleri ile eski Batı’da yaklaşık bin yıl süreyle yaygın kullanılan bir yazı taşıyıcısıdır. Nil kıyılarında yetiştirilen papirüsün anavatanı Mısır’dır. Papirüs, Mısır’daki tapınaklarda çoğunlukla rulolar şeklinde taşlaşmış bir halde bulunmuş ve tarihi M.Ö. 3300 yılına kadar gitmektedir¹¹. Eski çağda kullanılan papirüs dokümanlar, bazıları tek levha halinde bazıları rulo şeklinde kullanılmıştır¹². Papirüs kağıdının üretimi yapılırken aşağıdaki aşamalar sırasıyla gerçekleşmektedir:

“Saplar henüz tazeyken parçalara bölünüp soyuluyor, böylece öz ortaya çıkıyordu. Bu da ince ama olabildiğince enli parçalar halinde kesiliyordu ve suyla ıslatılmış bir tahtanın üzerine kenarlar azıcık üst üste gelecek şekilde yan yana diziliyordu. Bu tabakanın üzerine ters yönde olacak şekilde ikinci bir öz tabakası diziliyordu. Ardından bu yüzey yassı, geniş bir taşla dövülüyor, nişasta içeren özün yapışkanlığı sayesinde iki tabaka birbirine yapışıyordu. Bundan sonra bir yapıştırıcı (un ve sirke) yardımıyla çok sayı da yaprak -genellikle 20, bazen de 50 -bir rulo halinde yapıştırılıyordu, ancak rulonun bir yüzündeki bitki

¹⁰ Kathpalia 1990, 1.

¹¹ Yıldız 2000, 198; Kathpalia 1990, 8.

¹² Kathpalia 1990, 8.

liflerinin hep aynı yönde olması gerekiyordu; rulonun dışında dikey, içinde ise yatay idiler. Papirüs hep böylesi rulolar halinde piyasaya sürüldü. Daha kısa metinler, örneğin mektup yazmak için bu rulodan gerektiği kadar kesiliyordu”¹³.

“*Papirüs kâğıt*”, Akdeniz çevresinde ortaya çıkan uygarlıkların bilgi kaynaklarının günümüze aktarılmasını sağlamıştır. Eski çağ boyunca tüm Akdeniz bölgesinde yazı taşıyıcısı olarak kullanılan bu önemli bitki, M.S. VIII. yüzyıla kadar kullanılmış ve Arap fetihleri sonunda daha geniş bir alana yayılarak IX. yüzyılda ömrünü tamamlamıştır¹⁴.

1.1.2. Parşömen

Eski çağlarda ham deri üzerine ilkel yazılar yazıldığı bilinmektedir. Deri, kolay bulunan bir malzeme olduğu için çok eski tarihlerden itibaren yazı taşıyıcısı olarak kullanılmıştır. Ham derilerin dayanıksız olması ve çabuk bozulması bu malzemenin farklı tekniklerle işlenerek, en uygun hale getirilmesiyle dayanıklı parşömen kâğıt elde edilmiştir. Bergama’da M.Ö. III. yüzyılda derinin özel olarak işlenmesi sonucu daha ince ve sağlam olan parşömen elde edilmiştir. Avrupa’da Orta çağ boyunca bu işlevi sürdüren parşömen, M.S. VI. ve VII. yüzyıllara kadar kullanılmıştır¹⁵.

Üretim yöntemine göre iki çeşit ürün elde ediliyordu: Deri ve parşömen. Deri, hayvan پوستekisinin (postunun) tüyleri alındıktan sonra mazi asiti içeren bitkisel maddeler kullanılarak tabaklanmasıyla elde edilirdi. Parşömen üretiminde ise hayvan derisi kireçle işleminden geçirildikten sonra gerilerek kurutulmakta ve incecik kazınarak düzleştirilmektedir¹⁶. Parşömen yapımında genellikle koyun, dana, keçi, oğlak ve ceylan derisi kullanılmıştır¹⁷. Tüketimin artması ve parşömenin pahalı olması zamanla bu malzemenin kullanımının azalmasına neden olmuştur. Geçmiş dönemlerde yazı taşıyıcısı olarak kullanılan papirüs ve parşömen, kâğıdın keşfi ile üretimleri azalmıştır.

1.1.2. Kâğıt

Türkçede kullandığımız kâğıt kelimesi, Uygurca ağaç kabuğu anlamına gelen Kagat veya Kagas sözcüklerinden gelmektedir. Bu sözcük Uygurcadan Farsçaya ve

¹³ Blanck 2000, 66-67.

¹⁴ Yıldız 2000, 138.

¹⁵ Gümüşhan 2018, 1134.

¹⁶ Blanck 2000, 72.

¹⁷ Gümüşhan 2018, 1134.

oradan da Arapçaya geçmiştir¹⁸. Günümüzde kullandığımız kâğıt, ilk defa M.S. 105 yılında Çin’de üretildiği kabul edilmektedir. Avrupa’da kâğıdın üretim tarihi aşağı yukarı 1000 yıl sonra olmuştur¹⁹. “8. yüzyılın ortalarına doğru Kağıtçılık Orta Asya’dan Anadolu’ya ve Arap Ülkelerine, 13. yüzyılda Kuzey Afrika yolu ile İspanya’ya ve İtalya’ya yayılmış, bu ülkelerden zamanla Orta Avrupa’ya geçmiştir”²⁰.

İlk üretilen kâğıtlar bitki kabuğu, pamuk, kenevir, keten paçavraları ve ip gibi malzemeler kullanılarak üretilmiştir. Geleneksel kâğıt yapımında, ana malzemeler teknelerin içerisinde su ile yumuşatıldıktan sonra iyice dövülerek bir bulamaç haline getirilirdi. Daha sonra bu bulamaç uygun bir kıvama getirildikten sonra tahta kalıplar üzerine gerilen gözenekli bir kumaşa dökülüp liflerin her yönde eşit dağılımını sağlamak için sallamaya (vibrasyona) tabi tutuluyordu. Böylece fazla suyu süzülerek bez üzerinde ince ve nemli bir lif ağı tabakasının kalması sağlanmıştır. Bu işlemlerin ardından lif ağı güneşte kurutulup bezden ayrılırdı ve ihtiyaca göre istenilen büyüklüklerde kesildikten sonra düzleştirilerek kâğıt elde edilmekteydi²¹.

Osmanlı Devlet’inde doğudan ve batıdan ithal edilen kağıtlar ile yerli kağıtlar kullanılmıştır. Kâğıtların doğrudan yazı yazmaya uygun olmaması nedeniyle Osmanlılar, ham kâğıtları yazı yazmaya elverişli hale getirmek için birtakım işlemlerden geçirerek daha rahat yazı yazılabilecek duruma getirmiştir. Hazırlanan bu kağıtları gerek devlet dairelerinde gerekse yazma eserlerde kullanmışlardır²². Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserlerde kullanılmış kağıtları Doğu Kağıtları, Batı Kağıtları ve Yerli Kağıtlar olmak üzere üç bölümde ele alabiliriz²³.

Doğu ülkelerinden gelen kağıtların karışık zeminli ve uzun lifli olmaları nedeniyle Batı kağıdından ayrı bir özelliğe sahiptir. Batı kağıtlarında filigran bulunması sebebiyle bu kağıtlar ayırt edilebilirken Doğu kağıtlarında ışığa tutulunca görülebilen filigranlar olmadığı için nerede üretildiğini anlamak zordur. Yapıldıkları ülkelere göre isimlendirilen bu kağıtlar özelliklerine göre; ince, kalın, düşük kalite, iyi kalite olarak tanımlanırlar²⁴.

¹⁸ Baysal 1991, 64.

¹⁹ Alpay 1973, 48.

²⁰ Yardımcı 1997, 9.

²¹ Kathpalia 1990 1-2; Gümüşhan 2018, 1135.

²² Somer 2014, 239.

²³ Cunbur 1987, 83.

²⁴ Kızık 2005, 11.

Eskiden doğu kaynaklı kâğıtlar, daha çok Semerkant ve Hindistan'ın Devletâbâd şehirlerinde imal edilirdi. Hattat Mustafa Âlî'nin 1587 yılında yazdığı eseri “*Menakıb-ı Hünerveran*”da 16. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmakta olan doğu kaynaklı kâğıt cinslerini ve bazı özellikleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu eserde geçen kâğıtlar kalite açısından düşükten yükseğe şöyle verilmiştir²⁵: *Haşebî*, *Dimişki*²⁶, *Semerkandî*, *Devletâbâdi/Hind âbâdisi*²⁷, *Hatayî*²⁸, *Âdilşâhi*²⁹, *Hariri-î Semerkandî*³⁰, *Hindî*, *Nizâmşâhî*, *Kasimbegî/Kasım Beyi*, *Hariri-î Hindî*³¹, *Gûnî -i Tebrizî*³², *Muhayyer*'dir³³.

XV. yüzyılda Avrupa kâğıtlarının ülkemizde kullanıldığı ve bunların çoğunun İtalyan menşeli olduğu, arşivlerimizdeki kâğıtların filigranları³⁴ üzerinde yapılan incelemeler neticesi anlaşılmıştır. İtalya'nın Ligorna şehrinde üretilen kâğıdın üzerinde soğuk damgayla vurulan A. Ligorni filigranı bulunmaktaydı. Halk, bu filigranı yanlış telaffuzla “*Ali Kurna*” diye okumuş ve bu adla adlandırmıştır. Ali Kurna kâğıdının iki boyu vardır, birine battal³⁵, diğeri ne evsat³⁶ denilirdi³⁷.

XVI. yüzyıl boyunca Avrupa'dan Doğu ülkelerine ve Osmanlı'ya ithal edilen kâğıtlara talebi arttırmak için Osmanlı'yı çağırtıran; üç hilal, ay yıldız, koç gibi filigranlar konulmuştur. Batı ülkelerinden gelen kâğıtların genel özellikleri, ince su çizgili ve filigranlı olmalarıdır³⁸. İtalya'nın Fabriano şehrinde üretilen kâğıtlarda filigran kullanılması nedeniyle batı kâğıtlarının nerede, hangi firma tarafından ve ne zaman yapıldığı öğrenilebilmektedir³⁹.

²⁵ Somer 2014, 243.

²⁶ Dimişki: Şam (Dimeşk)'da yapılan ve eskiden kullanılan düşük kaliteli kâğıtlardır, bkz. Özen 1985, 16.

²⁷ Devletâbâdi: “İpekten yapılan kâğıtların bir çeşididir. Buna âbâdi de denir. Hindistan'ın Devlet-âbâd şehrinde yapıldığı için bu adı almıştır”, bkz. Özen 1985, 16.

²⁸ Hatayî: Üzerine rahatça yazı yazılabilen, buna karşın kısa sürede kırılğan hale gelen bir kâğıt türüdür, bkz. Somer 2014, 243.

²⁹ Adilşahi: 17. Yüzyılın başlarında kullanılmış olan bir kâğıt çeşididir, bkz. Sinan 1987, 37.

³⁰ Hariri-î Semerkandî: Semerkant'ta üretilen, ipekten yapılan bir türdür, bkz. Somer 2014, 243.

³¹ Hariri Hindi: Hariri kâğıdın Hindistan'da yapılan türü, bkz. Özen 1985, 24.

³² Gûnî -i Tebrizî: İran'da üretilen ve şeker renkte (açık sarı ile krem rengi arası) olan bir kâğıt çeşididir, bkz. Somer 2014, 243.

³³ Muhayyer: İran'da üretilen ve şeker renkte olan bir kâğıt çeşididir, bkz. Somer 2014, 243-244.

³⁴ Filigran: Eski kâğıtların dokusunda bulunan, aydınlığa tutulunca görülebilen çizgi, resim, yazı gibi şekillere denir, bkz. Özen 1985, 20.

³⁵ Battal kelimesi büyük boy kâğıtlara verilen addır, bkz. Cunbur 1987, 86.

³⁶ Evsat: Kâğıdın orta boyu için kullanılmaktadır, bkz. Özen 1985, 20.

³⁷ Serin 1982, 98-99; Cunbur 1987, 87.

³⁸ Kızık-Kiraz 2005, 11.

³⁹ Ersoy 1998, 361.

Osmanlı Dönemi'nde, ithal kâğıtların yanı sıra yerli kâğıtlar da kullanılmıştır. Türkiye'ye kâğıt, Avrupa'da kâğıt fabrikalarının kurulup gelişinceye kadar doğudan gelmiştir⁴⁰. Ülkemizde XVI. yüzyıldan itibaren Yalova, Kâğıthane, Beykoz, İzmit, Hamidiye kâğıt fabrikalarında kâğıt imal edildiğini bilinmektedir⁴¹. Türkiye'de kâğıt yapımı hakkında kesin belgelere sahip olduğumuz ilk fabrika, Yalova'da, 1744 yılında kurulmuştur. Yalova Kâğıt Fabrikası, on beş yıl kadar çalıştıktan sonra Avrupa Kâğıtlarının rekabetine dayanamamış, teknik eleman eksikliği gibi sebepler yüzünden kapanmıştır⁴².

Osmanlı İmparatorluğu çağında kurulan kâğıt fabrikalarından en verimli ve uzun süre faaliyetlerine devam eden Beykoz Kâğıt fabrikasıdır. Bu fabrikanın 1804 yılından 1832'ye kadar çalıştığı bilinmektedir⁴³. Batıda sanayileşmeyle kâğıdın makinelerde üretilmesi kâğıt verimini artırmış ve fiyatlarda çok büyük düşüşler yaşanmıştır. Bu sebeplerle ithalata devam edilmesi ve fabrika yeterince desteklenmediği için faaliyetlerini sürdürmemiştir.

1843 yılında İzmir Kâğıt Fabrikası'nın kurulması için teşebbüse geçilmiş, 1846 yılında bu fabrikada kâğıt yapılmaya başlanmıştır. Bu fabrika devletin kâğıt ihtiyacını kısmen karşılamıştır. Abdurrahman Şeref'in belirttiğine göre, bu kâğıt fabrikamız, *"Avrupa mamulât kırtasiyenin rekabetiyle beraber sermayesinin veresiye kalması"* yüzünden kapanmıştır⁴⁴.

Hamidiye Kâğıt Fabrikası, Osmanlı Devleti'nde kurulan son kâğıt fabrikasıdır. Devlet tarafından desteklenen ve Beykoz'da inşa edilen bu fabrika 1893'te açılmıştır. Kâğıt fabrikasının faaliyetlerinin devam ettiği zamanlarda, I. Dünya Savaşının çıkması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesi üzerine, fabrika tahrip edilmiş ve faaliyetlerine son vermiştir⁴⁵.

⁴⁰ Ersoy 1998, 360.

⁴¹ Serin 1982, 99.

⁴² Ersoy 1998, 362.

⁴³ Ersoy 1998, 362.

⁴⁴ Ersoy 1998, 363.

⁴⁵ Ersoy 1998, 364.

1.2. Yazma Eserlerin Özellikleri

Yazma eserler, arşiv belgeleriyle birlikte bilimsel/kültürel geçmişimiz hakkında sağlıklı bilgiler edinmemizi sağlayan, kültürel mirasımızın geleceğe aktarımında yerine başka bir bilgi aktarım kaynağını koyamayacağımız büyük bir ustalıkla üretilmiş eserlerdir⁴⁶. Günümüzde matbaada çoğaltılmış belgelere "*basma*", elle yazılmış olanlara "*yazma*" veya "*el yazması*" denilmektedir. Yazma eserler, genellikle kitap biçiminde ya da nadiren tomar veya rulo halinde karşımıza çıkmaktadır⁴⁷. Yazma eser, el ile yazılmış belgeleri⁴⁸ ifade etmektedir. Schellenberg, belgeleri "*genel türler*" ve "*özel türler*" türler biçiminde gruplandırmıştır.

- Genel türler: belgeler ve yazma eserler.
- Özel türler: mektuplar, raporlar, günlükler vb. terimler biçiminde açıklamaktadır⁴⁹.

Yazma eserlerin özelliklerinin tespitinde kâğıt önemli bir yer tutmaktadır. Eskiden ithal edilen (Çin, Hindistan, Buhara, Avrupa) ve yerli imalathanelerden gelen kağıtların yüzeyleri pürüzlüydü ve doğrudan yazı yazmaya uygun değildi. "*Üzerinde kalemin kolayca kaymadığı, mürekkebi emen ve dağıtan bu "ham kâğıtlar" Osmanlı Devleti'nde birtakım işlemlerden geçirilerek yazı yazılabilir hale getirilir, terbiye edilirdi. Kâğıt terbiyesinde iki temel işlem aharlama ve mührelemedir*". Genellikle beyaz renkte olan bu ham kağıtlar gözü yorduğu için, aharlama ve mühreleme işlemlerinden önce istenilen renge boyanır, sonra aharlanır ve yüzeyi parlatılırdı⁵⁰. Bu bölümde boyama, aharlama, mühreleme, mürekkep ve son olarak bütün bu aşamaların birbirini bütünlediği cilt sanatı ele alınmıştır.

1.2.1. Boyama

Boyama; aharlama ve mühreleme işleminden önce yapılır. Kâğıt boyamada, çay (krem rengi), cevizin yeşil dış kabuğu veya nar kabuğu (kahverengi), cehri tohumu⁵¹

⁴⁶ Rukancı 2012, 100.

⁴⁷ Kızık-Kiraz 2005, 3.

⁴⁸ Belge, genel bir terimdir. Hem resmî belgeleri hem de özel belgeleri içine alır. Resmî belgeler ifadesinden daha çok kamu kaynaklı malzeme kastedilir; özel belgelerden ise tarihî yazma eserler anlaşılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Schellenberg 1993, 5.

⁴⁹ Schellenberg 1993, 5.

⁵⁰ Derman 1987, 22; Somer 2014, 251.

⁵¹ Sarı boya, sarı tane, boyacı dikenini olarak da adlandırılır. Bütün Karadeniz bölgesinde ve Sivas, Yozgat, Niğde, Maraş, Kayseri çalılıklarında bol miktarda bulunabilir, bkz. Kızık-Kiraz 2017, 187.

(sarı), soğan kabuğu (kırmızımtırak) gibi pek çok renk verici bitkiler kullanılmıştır⁵². Ham kağıtların boyama işleminde, kâğıdın rengine karar verildikten sonra renk veren bitkiler derin bir kabın içerisine konarak bir miktar şapla suda kaynatılır; bitkinin rengini alan su, başka bir kaba boşaltılır. Kağıtlar renkli suya tek tek batırılarak boyanır ve ayrı ayrı kurumaya bırakılır. Kâğıt renklendirme işleminde hazırlanan karışım, bir sünger veya pamuk yardımıyla da istenen bölgeye sürülebilir. Bu şekilde sürüldüğünde kâğıtta leke gibi gözükebilir. Boyanan kağıtlar kurutulduktan sonra "*âhârlama*" işlemi yapılır⁵³.

1.2.2. Aharlama

Ahar, yazı yazarken oluşan hataların düzeltilmesi ve iz bırakmaması için kâğıdın üzerine sürülen bir sıvıdır. Nişasta, yumurta akı, kitre, zamk-ı arabi, beyaz şap, balık tutkalı, un, hatmi çiçeği, taze gül yaprağı, pirinç gibi maddelerden yapılır ve ham kâğıtların terbiyesinde kullanılır. Bu maddeler tek tek kullanılabileceği gibi karışık olarak da kullanılır. Aharın kâğıda uygulanmasına ise aharlama denir⁵⁴. Ham ve pürüzlü kağıtlar ahar sayesinde yazıya elverişli hâle gelir. Üzerine bir defa ahar sürülmüş kâğıda tek âharlı, iki defa veya daha fazla ahar sürülmüş kâğıda da çift aharlı kâğıt denir⁵⁵.

Ahâr, kâğıdın mekanik gücünü artırır ve kâğıt yüzeyine düzgünlük kazandırır. Aynı zamanda mürekkebin kâğıt yüzeyinde dağılmasını ve asitlerin lif bağlarına nüfuzunu önleyerek korunmasını sağlar⁵⁶. Tarihi yazma eserlerin en önemli özelliği kağıtların aharlanmış olmasıdır⁵⁷. Günümüzde kullandığımız kâğıtların üzerine mürekkeple bir şey yazıldığında, kâğıdın içine nüfuz ettiği için silinmesi mümkün değildir. Aharlanmış kağıtlar mürekkebi kâğıdın bünyesine geçirmediği için yanlış yazıldığında silmek mümkündür⁵⁸.

⁵² Derman 1987, 23.

⁵³ Serin 1982, 99; Derman 1987, 23.

⁵⁴ Özen 1985, 2-3.

⁵⁵ Serin 1982, 101.

⁵⁶ Kathpalia 1990, 2; Somer 2014, 252.

⁵⁷ Bayraktar 1983, 116.

⁵⁸ Derman 1987, 24.

1.2.3. Mühreleme

Kâğıtları “*mühre*” denilen sert bir cisimle cilalama işlemine mühreleme denir⁵⁹. Kâğıt yüzeyindeki pürüzleri düzgünleştirmek, yazının kolayca yazılablmesini sağlamak ve ilerde çatlamasını önlemek için cam veya çakmaktan yapılmış mühre ile kâğıtlar mührelenir⁶⁰. Ahârlanan ham kâğıtlar bir hafta içinde mührelenmezse, daha sonra yapılan mühreleme işlemi sırasında çatlamaya başlar⁶¹. Kâğıdı mührelemek için çakmak mühre⁶², cam mühre⁶³, deniz böceğinin benekli, sert ve parlak kabuğu kâğıt üzerindeki ufak buruşuklukları düzeltmek için kullanılır (Fig. 1:2:3). Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün resmî kayıtlarda kullanılan kâğıtlar ahârlanmadan, sadece mührelenerek kullanılırdı⁶⁴. Bu sayede resmi evraklardaki orijinal yazılar kalıcı bir şekilde korunmuştur.

Fig. 1: Çakmak Mühre⁶⁵

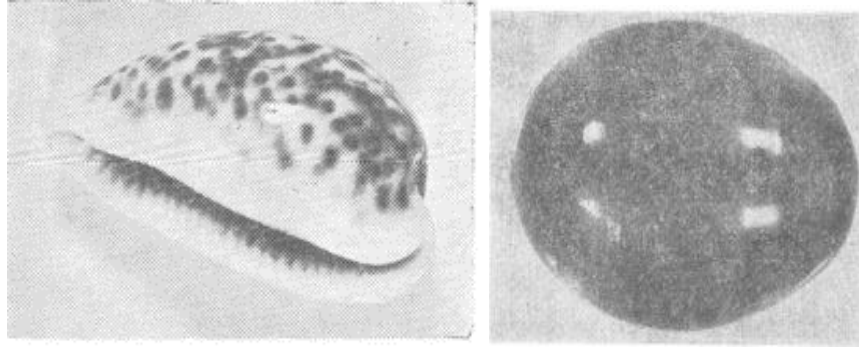

Fig. 2-3: Deniz Kulağı Mühre⁶⁶

Cam Mühre⁶⁷

⁵⁹ Somer 2014, 254.

⁶⁰ Serin 1982, 102; Somer 2014, 251.

⁶¹ Derman 1987, 25.

⁶² Çakmak mühre: Her iki tarafında el ile tutabilmek için birer kol bırakılmış, ağaçtan yapılmış merdane biçimindeki mühre. Ellerin arasında kalan kısımda ağaç oyulduktan sonra içine sert bir taş yerleştirilir, bkz. Özen 1985, 12.

⁶³ Cam mühre: Yumurtanın iki-üç katı büyüklükte olup, içi dolu veya boş camdan yapılmıştır, bkz. Derman 1987, 25.

⁶⁴ Derman 1987, 25.

⁶⁵ Yazır 1974, 202.

⁶⁶ Yazır 1974, 202.

⁶⁷ Somer 2014, 273.

1.2.4. Mürekkep

Eski çağda günümüze ulaşan buluntular sayesinde yazılı belgeler için farklı mürekkep çeşitlerinin kullanıldığı öğrenilmiştir. Mısırlılar zamanında en basit şekli ile karbon siyahı ve sulu zank ile siyah mürekkep yapılmış ve yaygın olarak kullanılmıştır⁶⁸. Dioscorides⁶⁹ bu mürekkeplerin bileşiminin %25 zank ve %75 ise isten oluştuğunu anlatmaktadır⁷⁰. Vitruvius ise mürekkep yapımını şöyle anlatmaktadır:

“Laconicum benzeri bir yer inşa edilerek, düzgün bir şekilde cilalanmış mermerle kaplanır. Önüne de Laconicum’a açılan delikleri ve dikkatli bir şekilde kapatıldığında alevlerin kaybolarak israfını önleyebilen bir külhan ağzı bulunan ufak bir ocak yapılır. Ocağa reçine yerleştirilir. İçinde yanan ateşin gücü, çıkan isin deliklerden Laconicum’a geçmesini sağlar; is, kavisli tonozun duvarlarına yapışır. Oradan toplanarak, bir kısmı zankla karıştırılarak yazı mürekkebi olarak...’⁷¹ kullanılır.

Yazı yazmada kullanılan en eski mürekkep olan siyah is mürekkebinin yapımında üç temel madde kullanılırdı: is, arap zankı ve saf su. İs mürekkebi, beziryağı veya gaz yağının yakılmasıyla oluşturulan isin, Arap zankı⁷² ve balmumu gibi kıvamlaştırıcılarla karıştırılmasıyla elde edilir⁷³. En iyi mürekkep ise, bezir yağı isinden yapılır ve bezir isi mürekkebi adı verilir⁷⁴. Karbon mürekkepleri yüzlerce yıl rengi ve parlaklığını kaybetmeden günümüze ulaşmıştır. İs mürekkebi ışık ışınlarından etkilenmezler, fakat nemli ortamlarda mürekkep dağılabilir. Genellikle kâğıda zarar veren bileşikler içermezler⁷⁵. Sanayi devriminden sonra üretimi zor olan is mürekkeplerinin yerini kolayca üretilen demir mazı mürekkepleri almıştır. Yazma eserlerde is mürekkebinin yanı sıra demir mazı mürekkebi de yaygın kullanılmıştır. Demir mazı mürekkebin ana

⁶⁸ Yıldız 2000, 206.

⁶⁹ Dioscorides, antik bir şehir olan Anazarba’da (bugün Adana ilimize yakın Anavarza) yaşamış eski bir Yunan hekimidir, Ayrıntılı bilgi için bkz. Kavalalı 2011, 35.

⁷⁰ Yıldız 2000, 207.

⁷¹ Vitruvius 2015, 161.

⁷² Barrow 1992, 45.

⁷³ Konuklar 2011, 7-8.

⁷⁴ Serin 1982, 104.

⁷⁵ Barrow 1992, 45.

bileşenleri; meşe mazısından ekstrakte edilen tanin, demir (II) sülfat (Vitriol), Arap zamkı ve sudur⁷⁶. Bu mürekkeplerle yazılan yazıların silinmesi oldukça zordur.

1.2.5. Cilt

Cilt kelimesi Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olup deri demektir. Yazılı eserlerin korunması için yapılan kitap kapları çoğunlukla deriden yapıldığı için cilt adını almıştır⁷⁷. Ciltleme (Teclid) işini yapanlara ise ciltçi (mücellid) denilmiştir⁷⁸. Ciltçilik ise eserin sayfalarını bir araya toplayıp kitabı hem süsleyecek hem de dış etkilerden koruyacak sert veya yumuşak bir kapak geçirmek için uygulanan işlemlerin tümünü kapsayan sanat dalıdır. Cilt ve ciltçilik kâğıdın icadıyla birlikte gelişmiştir⁷⁹. Bir kitabı ciltlerken ilk olarak her kâğıt tabakası ikiye katlanır, belirli sayıda katlanmış kâğıt iç içe konularak *'formalar'* oluşturulur ve belirli sayıda formalar bir araya getirilerek dikilir⁸⁰. Bununla birlikte eserin sırt kısmına bir bez yapıştırılır, kolon dikişi atılır, bu işlemin ardından kitabı tutmak ve yaprakların dağılmasını önlemek için şiraze⁸¹ örülür. Kolon dikişinin üzerine örülen şiraze, kolon dikişlerinin raflarda sürtünerek kopmasını da engellemektedir⁸². Dikiş işlemi tamamlandıktan sonra formları dağılmaktan korumak için üzeri süslenmiş deri, kâğıt ve bez gibi malzemelerle kaplı mukavvadan yapılan sert veya yumuşak bir kapak ile metin bloğu birleştirilir ve ciltleme işlemi tamamlanır⁸³. Cilt başlıca beş bölümden (Çizim 1) oluşur⁸⁴:

- 1) Kitabın ön yüzünü (sağ) örten "*ön kapak*",
- 2) Kitabın arka yüzünü (sol) örten "*arka kapak*",
- 3) Kitabın yapraklarının birbirine dikim yerini örten "*sırt*",
- 4) Kitabın alt kapağının uzun kenarına iliştilererek kitabın ağzını örten ve ön kapağın altında kalan "*miklep*",

⁷⁶ Konuklar 2011, 7-8; Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Konservasyon ve Araştırma Merkezi, Demir Mazı Mürekkebi Korozyonuna Uğramış Esere Antioksidan (Fitat) Muamelesi, <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

⁷⁷ Özen 1985, 10.

⁷⁸ Özen 2017, 11.

⁷⁹ Rukancı 2012, 172.

⁸⁰ Somer 2014, 258.

⁸¹ 8-10 çeşit şiraze örgüsüne rastlanılmıştır. Bunlardan en çok bilinen şiraze örgüleri sıçan diş, tek baklava, çift baklava, geçmeli ve alafanga'dır, Ayrıntılı bilgi için bkz. Binark 1987, 104.

⁸² <https://islamansiklopedisi.org.tr/ciltcilik> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

⁸³ Rukancı 2012, 172.

⁸⁴ Tanındı 1997, 347.

5) Mıklebi alt kapağa bağlayarak onun kolayca hareket etmesini sağlayan "*sertab*".

Türk-İslam medeniyetinde geleneksel kitap yazma tarzının kendine özgü bir terminolojiye sahiptir (Fig. 4). Örneğin, yazma kitabın fiziksel ve sanatsal özelliklerini tanımladığımızda; cilt kapağının merkezinde güneş biçimindeki süsleme motifini "*şemse*", cildin dikiş kısmını "*şiraze*", alt ve üst kapağın her biri "*deffe*", sayfa kenarındaki notları "*derkenar*", "*haşiye*", eserin ilk yapraklarını "*zahriye*", metnin önsöz ya da giriş bölümlerini "*dibace*", son bölümünü ise "*hatime*" olarak ifade etmek durumundayız⁸⁵.

Klasik Doğu cildini Batı ciltlerinden ayıran özellikler:

- Klasik Doğu cildini Batı ciltlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri el örgüsü şirazedir ve iki renk ibrişimle örülür. Şiraze örme işlemi tamamlandıktan sonra kitabın sırtına yapıştırılan ince meşine⁸⁶ dip kösteği denir. Modern ciltlerde bu farklılık göstermekte, deri yerine bez veya kâğıt yapıştırılmaktadır. Bu işe dip tutmak denir.
- Klasik Doğu ciltlerinde kapaklar kitap boyundadır ve dışarı taşmaz. Alt ve üst kapak ayrı ayrı hazırlanır ve daha sonra kitabın sırtına yapıştırılır.
- Dip adı da verilen sırt, yuvarlak (bombe) değil düzdür ve sırtta kesinlikle yazı bulunmaz.
- Sertab ve mıklep sadece Doğu ciltlerinde görülen bir özelliktir⁸⁷. Klasik bir cilt, deri traşlama, murakka, hâk, tezhip, katı'a⁸⁸ ve ebru zanaat ve sanatlarının ürünüdür. Cilt sadece kitabı koruyan bir kap olarak değil, bir sanat eseri olarak da değerlendirilmelidir⁸⁹.

⁸⁵ Rukancı 2018, 101; Özen 1985 16; Özen 2017, 13.

⁸⁶ Meşin, cilt yapımında kullanılan koyun derisine verilen addır, bkz. Özen 1985, 44.

⁸⁷ Özen 2017, 15.

⁸⁸ Katı'a: Herhangi bir şeklin kâğıt veya deriden oyularak çıkartılmasıyla oluşturulan süsleme sanatıdır, bkz. Özen 1985, 37.

⁸⁹ Özen 2017, 16.

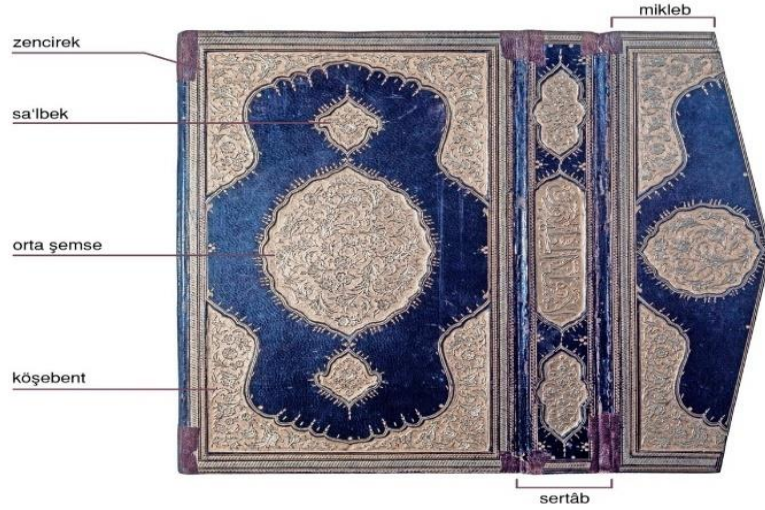
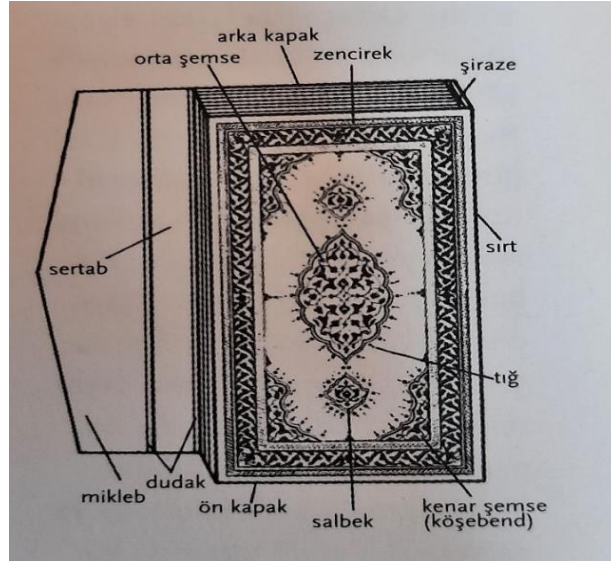

Fig. 4: Bir Cilt Kapağının Kısımları⁹⁰

Çizim 1: Klasik Cildi Oluşturan Bölümler⁹¹

1.3. Türkiye’de Yazma Eser Kütüphaneciliği

Yazma eserler, ülkemizde başta Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kütüphaneler ve müzeler olmak üzere diğer kamu kuruluşları ile özel kütüphaneler, müzeler, vakıflar ile özel kişi koleksiyonlarında yer almaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı 28 kütüphanenin bünyesinde toplam 170.028 cilt yazma eser bulunmaktadır. Kütüphaneler dışında, Milli Kütüphane Başkanlığında 25.000 ve bakanlığa bağlı müzelerde de 30.000 kadar yazma eser bulunmaktadır. Diğer kurumlar

⁹⁰ Fig. 4 için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ciltcilik> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

⁹¹ Çizim 1 için bkz. Bloom 2003, 155.

ve şahıslarda bulunan yazma eserlerle beraber Türkiye genelinde toplam 300.000 cildin üzerinde yazma eser olduğu tahmin edilmektedir⁹².

Yazma eserlerin yönetiminin ve denetiminin tek bir birim altından yürütülmesi amacıyla, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı 28.12.2010 tarihinde kabul edilerek 30.12.2010 tarih ve 27801 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, 6093 Sayılı Kanunla kurulmuş ve Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı bir kurum olarak çalışmalarına başlamıştır. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri arasında⁹³:

- Kütüphaneleri, kütüphanecilik ilke ve standartları çerçevesinde eşgüdüm içinde yönetmek, her türlü kütüphanecilik hizmetlerini doğrudan veya elektronik ortamda sunmak, kütüphanecilik standartlarını geliştirmek.
- Gerekli fiziki koruma ve güvenlik şartlarını oluşturarak eserlerin sağlıklı bir şekilde saklanması sağlamak, konservasyon ve restorasyon çalışmalarıyla ilgili araştırma-geliştirme faaliyetlerini yürütmek, kullanılacak malzemeleri üretmek, temin etmek, eserlerin konservasyon ve restorasyonlarını yapmak.
- Kütüphane koleksiyonlarını zenginleştirmek, eserlere ilişkin bilimsel çalışmaları derlemek, eserlerin kütüphanecilik ilkelerine uygun olarak kataloglama, sınıflama ve bibliyografya çalışmalarını yürütmek, veri tabanlarını oluşturmak.
- Eserlerin mikrofilm, dijital ortamlar ile fotoğraf ve benzeri dijital olmayan ortamlarda arşivini oluşturmak ve hizmete sunmak yer alır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’na bağlı olarak çalışan üç ana hizmet birimi, bir danışma birimi ve bir yardımcı hizmet birimi olmak üzere beş daire başkanlığı bulunmaktadır. Başkanlığın hizmet birimleri: Yazma ve Nadir Eserler Dairesi Başkanlığı, Çeviri ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Personel ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Başkanlık Müşavirleri şeklindedir. Başkanlığa bağlı 3 adet Bölge müdürlüğü bulunmaktadır. Bu bölge müdürlükleri İstanbul Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü ve Ankara Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü’dür. Başkanlığın 3 bölge müdürlüğü altında toplamda 17 adet yazma eser

⁹² <https://www.ktb.gov.tr/TR-132687/turkiyede-ne-kadar-el-yazmasi-eser-vardir.html> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

⁹³ <https://www.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

İKİNCİ BÖLÜM

YAZMA ESERLERDE BOZULMAYA NEDEN OLAN ETKENLER VE KORUMA UYGULAMALARI

2.1. Yazma Eserlerde Bozulmaya Neden Olan Etkenler

Yapılan bilimsel araştırmalarda yazma eser koleksiyonlarına en fazla zarar veren faktörler; fiziksel bozulma etkenleri kapsamında çevre faktörü, ışık, sıcaklık ve bağıl nem, mekanik faktörler; kullanıma bağılı zarar verici etkenler, kimyasal bozulma etkenleri; malzemenin yapısı, hava kirliliğı ve toz, asidite, mürekkebin etkisi, biyolojik bozulma etkenleri; mikroorganizmalar (bakteri ve mantar), böcekler, kemirgenler, afetler; insan kaynaklı afetler ve doğal afetler olarak gruplandırılmıştır⁹⁵. Kütüphanelerdeki genel tehlikeler Tablo 2’de gösterilmiştir⁹⁶.

Çevresel Faktörler	Biyolojik Faktörler	İnsan Faktörü	Afet Faktörleri
-Uygun Olmayan Bağıl Nem -Uygun Olmayan Sıcaklık -Işık -Hava Kirleticileri -Rutubet -Malzeme Kaynaklı -Toz	-Mikroorganizmalar -Böcekler -Kemirgenler	-Hatalı Depolama -Hatalı Arşivleme -Taşıma Kaynaklı -Ziyaretçi Kaynaklı -Hırsızlık -Vandalizm -Hijyen	-Deprem -Yangın -Su Baskını -Şiddetli Fırtına -Yıldırım

Tablo 2: Arşiv ve Kütüphaneler İçin Genel Tehlike Tablosu

Yazma eserlerin bozulma durumunu etkileyen birçok neden vardır. Bu faktörlerden en önemlisi yazma eser malzemelerinin yapısından kaynaklı bozulmalardır⁹⁷. Kâğıdın organik bir malzeme olması olumsuz çevresel koşullarından (sıcaklık, bağıl nem, ışık, hava kirliliğı vb.) çok çabuk etkilenmesine neden olmaktadır. Kâğıdın üretim aşamasında kullanılan malzemeler eserin bozulma hızını etkileyen önemli bir faktördür.

⁹⁵ Koç – Silav 2018, 520; İlden 2009, 70.

⁹⁶ Tablo 2 için bkz. Kuzucuoğlu 2014a, 342.

⁹⁷ Musembi 1999, 10.

“Kâğıt” ve “derinin” bozulma nedenlerini ve koruma sorunlarını açıklayabilmek için, bu malzemelerin “maddeler bilimi” yardımıyla tanımlanması gerekir. Kâğıt ve derinin fiziksel ve kimyasal özellikleri, çevresel faktörler, malzemenin üretimleri veya ıslahları sırasında kullanılan yöntem ve malzemelere karşı gösterdikleri reaksiyonlar, bilimsel bir çalışma ile ele alınması gereken bir konudur⁹⁸. Bu bağlamda, yazma eser koleksiyonlarının uzun vadede korunmasını sağlamak için, disiplinlerarası bir çalışma ile uzman bir konservatörün denetiminde bozulma etkenleri araştırılmalı ve tespit edilen risk faktörlerine yönelik koruma planlaması yapılmalıdır. Bu bölümde yazma eser koleksiyonlarının tahribat unsurları ve eserler üzerindeki zararlı etkileri incelenecek ve koruma önerileri sunulacaktır.

2.1.1. Fiziksel Etkenler

Sıcaklığın bağıl nem ile olan ilişkisi yazma eserlerin bozulmasında önemli iki faktördür. Nem, hava veya diğer gazlardaki su buharı içeriği olarak tanımlanır. Üç cins nem vardır: Bunlar mutlak nem, bağıl nem ve özgül nemdir⁹⁹. Mutlak nem (Absolute Humidity), belirli bir hacimdeki (1 m³) havanın içinde bulunan nemin gram cinsinden değerine denir¹⁰⁰. Maximum nem ise aynı sabit hacimde (1 m³) bulunan havanın belli sıcaklıkta taşıyabileceği en fazla nem miktarıdır ve gram cinsinden ifade edilir. Bağıl nem (Relative Humidity) havada ölçülen su buharı miktarının aynı sıcaklık ve basınçtaki havanın taşıyabileceği maksimum su buharı miktarına oranının yüzdelik cinsinden ifadesidir¹⁰¹. Sıcaklık ve bağıl nem ters orantılıdır. Sıcaklık düşerse bağıl nem yükselir, tersi durumda sıcaklığın yükselmesiyle bağıl nem düşer. Sıcaklığın artması ile moleküller daha hızlı hareket ederek yayılır ve çoğu malzemenin genişlemesine neden olur. Sıcaklık düştüğünde ise moleküllerin hareketi yavaşlar, bunun sonucunda da malzeme küçülür¹⁰². Bu bilgiler dikkate alınarak, müze ve kütüphanelerde sıcaklık ve bağıl nem oranları uluslararası standartlarda belirlenen değer aralıklarında olmalı ve sıcaklık ve nem ölçer cihazları ile kayıt altına alınmalıdır. Bu değer aralıkları belirlenirken binanın özellikleri, coğrafi konumu ve iklim koşulları da göz önünde bulundurulmalıdır. Termohigrograflar

⁹⁸ Baydar 1997, 176.

⁹⁹ Akyazı vd. 2011, 158.

¹⁰⁰ NPS 2016, 4: 25.

¹⁰¹ <https://mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/tanimlar.pdf> (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

¹⁰² NPS 2016, 4: 21.

ve elektronik sensör donanımlı “*data-logger*”lar (veri kayıt cihazı) ile sıcaklık ve nem verileri takip edilebilmektedir¹⁰³.

IFLA ilkelerinde bağıl nem oranı %55-65 olarak belirtilmiştir. Bu değer aralığında malzemeler esnekliklerini korumaktadır. Bağıl nemin %65'in üzerinde olması durumunda mantar, küf ve böcek aktivitesinin artma olasılığı yüksektir. Bununla birlikte malzemedeki yapıştırıcıların yumuşamasına ve sayfaların birbirine yapışmasına neden olabilir¹⁰⁴. Bağıl nemin %40'ın altında olduğu durumlarda, organik malzemelerin kurummasına, büzülmesine, sertleşmesine, çatlamasına ve kırılma oluşmasına neden olabilir. Bağıl nem arttıkça higroskopik malzemedeki (kâğıt, deri, ahşap, tekstil vd.) su miktarı artar ve eserlerin bozulma süreci hızlanır¹⁰⁵. Organik maddeler bağıl nemin yükseldiği durumlarda ortamdan kolayca nem almaya, düşük olması durumunda ise nem vermeye çalışırlar¹⁰⁶. Nem oranının yüksek olduğu dönemlerde higroskopik malzemeler suyu emer ve şişer¹⁰⁷. Bu bağlamda, su miktarının artışı kâğıtların yapısının bozulmasına ve renk solmasına neden olur¹⁰⁸. Yüksek bağıl nem, eserin dokusunu zayıflatır; selüloz, hamur, deri, ahar gibi maddelerle beslenen mikroorganizmaların da artmasına neden olur¹⁰⁹. Yüksek bağıl nem; binanın su kaynaklarına yakın olması, HVAC arızaları, iyi kapatılmamış pencere ve kapılar, ıslak zeminlerden kaynaklanmaktadır¹¹⁰.

IFLA ilkelerinde, sıcaklığın her 10 °C (18 °F) artışı ile kütüphane ve arşiv malzemeleri için kimyasal bozunma tepkimelerinin hızının iki kat arttığı; bunun tam tersi durumda, her 10 °C (18 °F) sıcaklık azalması ile bozulma tepkimelerinin hızının yarıya indiği belirtilmiştir. Sıcaklığın düşük bağıl nemle birleşmesi, bazı malzemelerin (deri, parşömen, kâğıt, yapıştırıcılar vd.) kurummasına ve kırılma oluşmasına neden olur¹¹¹. Parşömenin kalojen lifleri uzun süre yüksek ısıya maruz kalması durumunda kırılma oluşabilir. Bağıl nemin yüksek olması durumunda (%65'in üzerinde) parşömende çürüme meydana gelebilir.

¹⁰³ Kuzucuoğlu 2010, 17.

¹⁰⁴ Adcock 1998, 24.

¹⁰⁵ Coşkun 2016, 7-8.

¹⁰⁶ Kuzucuoğlu 2010, 18.

¹⁰⁷ Ballofet – Hille 2005, 3.

¹⁰⁸ Coşkun 2016, 7-8.

¹⁰⁹ Kathpalia 1990, 43-44

¹¹⁰ NPS 2019, 10:17.

¹¹¹ Adcock 2011, 28.

Yazma eserler farklı organik malzemelerin (deri, parşömen, kâğıt, yapıştırıcı, mürekkep, tekstil vb.) bir arada kullanıldığı kompozit malzeme özelliğine sahip olduğu için, her malzeme aynı iklim koşulları uygun olmayabilir. Bileşimlerine bağlı olarak, farklı malzemelerden yapılmış eserler, farklı iklim koşullarına ihtiyaç duyarlar. Kâğıt, deri, mürekkep ve yapıştırıcılar iç ortamdaki bağıl nem oranlarına farklı tepkiler verdiğinden, dalgalanmalar mümkün olduğunca sabit tutulmalıdır. Sık dalgalanmalar yazma eserleri oluşturan tüm unsurlar için zararlıdır, önemli olan sıcaklık ve bağıl nem değerlerini, gece-gündüz sıcaklık farklarını da göz önünde bulundurarak günün her saati korumaktır¹¹².

Dış ortam koşulları ile iç ortam koşulları birbirini etkileyen unsurlardır. Soğuk kış bölgelerinde iç mekânın ısıtılması ile yüksek sıcaklık, belgelerin kurummasına neden olur. Bina kullanılmadığı durumlarda ortam sıcaklığı azaltılırsa bağıl nem artar. Sıcaklık tekrar yükseldiğinde, bağıl nem tekrar düşer. Sık dalgalanmalar eserlerde geri dönüşümü olmayan tahribata sebep olur. Bu risk faktörlerini ortadan kaldırmak için, ortamdaki uygun olmayan nem ve sıcaklık değerleri iklimlendirme sistemleri ile kontrol altına alınmalıdır¹¹³.

Yazma eserlerin tahribatına neden olan bir diğer unsur uygun olmayan “ışık” kaynağıdır. Işık bir enerji çeşididir ve kimyasal tepkimelerin oluşabilmesi için enerji gerekir. *Işığın tüm dalga boyları görünür, kızılötesi ve morötesi (UV) organik maddelerin oksidasyonla kimyasal ayrışmasını kolaylaştırır.* Bunlardan en zararlı olanı yüksek enerjili morötesi ışınımdır¹¹⁴. Işığın ultraviyole radyasyonu ve oksijenin etkisi ile kâğıtta hızlı bir şekilde fotokimyasal bozunma başlar. Selülozun bir kısmı oksitlenerek oksiselüloza dönüştüğünde, uzun selüloz zincirleri parçalanır, kâğıt zayıf ve kırılabilir hale gelir¹¹⁵. Gün ışığına veya yapay ışığa maruz kalan kağıtların zamanla sarardığı bilinmektedir. Eserler üzerinde yoğun hasarlara neden olan ultraviyole ışıklar (mor ötesi ışın), gün ışığında ve flüoresan lambalarda yüksek miktarda bulunurlar. Işığın tüm formları eserlerin yapısına zarar verir¹¹⁶. Işığın eser üzerindeki tahribat hızı; ışık şiddeti, hava kirliliği, sıcaklık ve ortamdaki nem oranına göre değişir¹¹⁷. Yazma eserlerin genel

¹¹² Ballofet – Hille 2005, 2.

¹¹³ Ballofet – Hille 2005, 3.

¹¹⁴ Adcock 2011, 31.

¹¹⁵ Sahoo 1990, 106; Ulaş 2006, 22.

¹¹⁶ İlden 2009, 27.

¹¹⁷ Kathpalia 1990, 39.

olarak depolarda muhafaza edilmesi ışığa maruz kalma sürelerini azaltmaktadır. Depolardaki pencerelerde perde ve filtreler kullanılması ışığın zararlı etkilerine karşı eserlerin korunmasını sağlamaktadır. IFLA ilkelerinde depo alanlarında 50–200 lüks, okuma salonlarında ise 200–300 lüks kabul edilebilir düzeyler olarak belirtilmiştir¹¹⁸. Işığın eserler üzerindeki zararlı etkileri ve nedenleri Tablo 3’te gösterilmiştir¹¹⁹.

Tehdit	Hasarlar	Olası Nedenler
-Yüksek yoğunluklu aydınlatma	-Renk bozulması	-Doğal ışık
-Uzun süre ışığa maruz kalma	-Renklerde solma	-Yapının mimari özellikleri
-Görünür ışık	-Bozulma	- Eserlerin ışık kaynağına ya da pencerelere çok yakın yerleştirilmesi
-Morötesi ışınım	-Gevrekleşme	-Eserlerin restorasyon süresi boyunca ışık kaynağına direkt maruz kalması
-Kızılötesi ışınım	-Sararma	-Uygun olmayan ışık kaynakları kullanılması
		-Filtre veya perde kullanılmaması

Tablo 3: Işığın Zararlı Etkileri ve Nedenleri

Uygun olmayan ışık, sıcaklık ve bağıl nemin yanı sıra ‘*hava kirleticileri*’ de eserler üzerinde ciddi tahribatlara neden olmaktadır. Yazma eser kütüphaneleri, iç ve dış mekânda üretilen hava kirleticilerine maruz kalırlar. ‘*Kütüphanelerdeki hava kirleticileri çeşitli gazlar (karbon monoksit, karbondioksit, kükürt dioksit, azot dioksit, amonyak, ozon ve uçucu organik bileşikler) ve partiküller (kaba partiküller ve ince partiküller) olabilmektedir*’¹²⁰. Sanayide ve konutlarda kullanılan kalitesiz yakıtlardan ve trafiğin etkilerinden kaynaklı kirleticiler, yapı ve eserler üzerinde ciddi hasarlara neden olmaktadır¹²¹. Kütüphane koleksiyonlarına büyük zararlar veren kir ve toz, eserler üzerine yerleşerek, zararlı kimyasal tepkimeler için uygun bir ortam oluşturur. Toz tabakası nem tutucudur ve yüksek nem ile birlikte kitap üzerinde kire dönüşür ve zamanla eserin yüzeyine yapışması durumunda çıkarılması zorlaşır¹²². Eserler üzerinde kir ve toz tabakasının birikmemesi için kütüphane ortamındaki kirlilik seviyeleri ve kaynakları tespit edilmelidir. İç mekanlardaki kirletici kaynaklarının kontrolünü sağlamak için, koleksiyonların ve binanın temizliği düzenli olarak yapılmalıdır. İç mekandaki kirleticiler

¹¹⁸ Adcock 2011, 32.

¹¹⁹ Tablo 3 için bkz. Beşkonaklı 2010, 205.

¹²⁰ Güneş vd. 2015, 237.

¹²¹ Kuzucuoğlu – Polat 2015, 60.

¹²² Adcock 2011, 30; Sahoo 1990, 107; Kathpalia 1990, 46.

ile dışarıdan gelen kirleticilerin koleksiyonlar üzerindeki olumsuz etkilerini önlenmek için modern hava filtreleme sistemleri tercih edilmelidir. Atmosferik kirleticilerin zararlı etkilerinin kontrol etmenin en iyi yollarından biri, yıl boyunca yirmi dört saat çalışan iklimlendirme sistemi ile depolama alanlarındaki havanın filtrelenmesidir. Bu bağlamda, HVAC (Heating, Ventilating and Air Conditioning) sistemi; iç ortamın sıcaklığı, bağıl nem, sabit hava akımı ve hava hareketlerini düzenlemektedir. Aynı zamanda eserlerin kirleticilere maruz kalmaması için havanın filtrasyonunu sağlamaktadır¹²³. Havadaki partikül ve gazlar için filtreleme özelliğine sahip olan HVAC sisteminin (ısıtma, havalandırma, iklimlendirme sistemleri) iç ortamlara kurulması, büyük ölçüde koruma sağlamaktadır¹²⁴. Hava filtreleme sistemlerinin bulunmadığı ortamlarda kapı ve pencerelerinin izolasyonu mutlaka yapılmalıdır¹²⁵. Rafların ve kitapların tozunu almak için yumuşak uçlu fırçalar ile çekiş gücü ayarlanabilir HEPA filtreli elektrik süpürgeleri kullanılmalıdır. Kuzucuoğlu ve Polat hava kirliliğinin organik malzemeler üzerindeki olumsuz etkileri Tablo 4'te sınıflandırmıştır¹²⁶.

HAVA KİRLİLİĞİ			
MALZEMELER		KÜKÜRTLÜ BİLEŞİKLER	TOZLAR
ORGANİK	AHŞAP	Çürüme, liflerin bozulması	Kirlenme, çürüme
	KAĞIT	Renk değişimi, kırılma, çürüme	Aşınma, çürüme, kirlenme
	PAPİRUS	Çürüme	Kirlenme, aşınma, çürüme
	PARŞÖMEN	Kırılma, çürüme, lekelenme, tozuma	Kirlenme, aşınma, çürüme
	DERİ	Çürüme, lekelenme, dayanıklılığının yitirme, tozuma	Aşınma, kirlenme
	DOKUMA (Bitkisel Kökenli)	Çürüme, solma	Kirlenme, aşınma, yıpranma,
	Resim (Sulu boya/ Yağlı boya)	Renk değişimi	Kirlenme, aşınma, yıpranma

Tablo 4: Hava Kirliliğinin Eserler Üzerinde Oluşturduğu Bozulmalar

¹²³ Ulaş 2006, 29; Arslan – Ulaş 2007, 28

¹²⁴ Kuzucuoğlu – Polat 2015, 61; Güneş vd. 2015, 237.

¹²⁵ Baydar 2000, 107.

¹²⁶ Tablo 4 için bkz. Kuzucuoğlu – Polat 2015, 62.

2.1.2. Biyolojik Etkenler

Kütüphanelerdeki koleksiyonlar uygun olmayan çevre koşulları nedeniyle biyolojik zararlıların saldırısına uğrar. “Zararlılar”, koleksiyonlara zarar veren böceklerin yanı sıra kemirgenler, kuşlar ile mikroorganizmaları da kapsamaktadır¹²⁷. Yazma eserlerin tahribatında en çok karşılaşılan biyolojik etkenler; mikroorganizmalar (mantarlar ve bakteriler), böcekler ve kemirgenlerdir. Mikroorganizma, böcek ve kemirgenlerin tüm kitap bileşenlerine ciddi zararlar verdiği bilinmektedir. Kütüphane ve depolarındaki durgun hava, sıcak ve nemli ortamlar biyolojik zararlıların büyüme ve üremesini kolaylaştırır ve eser üzerinde kalıcı tahribatlara neden olur.

Arşiv malzemeleri üzerinde çoğalan ve ciddi zararlar veren mikroorganizmalar; bakteriler ve mantarlardır. Mantarlar eser üzerinde asit oluşumunu hızlandırarak¹²⁸ fiziksel ve kimyasal hasarlara neden olurlar. Kâğıdın temel bileşimi olan selülozun yanı sıra cilt iplikleri, parşömen, dolgu maddeleri, tutkal ve diğer yapıştırıcılar mikroorganizmalar için besin kaynağıdır¹²⁹. Mantarların yazma eserlere verdiği tahribat bakterilere kıyasla daha yoğundur¹³⁰. Bakteri ve mantarların salgıladıkları enzimler ve pigmentler kâğıda nüfuz ederek kahverengi, mor, sarı ve siyah noktalar halinde lekelenmelere neden olur¹³¹. Kâğıt üzerinde yaklaşık 250 çeşit mantar oluştuğu¹³² bunların büyük bir çoğunluğunun selülozu parçalayarak kâğıdın yumuşamasına ve zamanla un gibi dağılmasına neden olduğu bilinmektedir.

İç ortam koşulları kontrol edilmediğinde mikroorganizmalar çoğalarak kitaplarda geri dönüşümü mümkün olmayan hasarlara neden olur (Fig. 5). Biyolojik zararlıların koleksiyonlara verdiği hasarı önlemek için, binanın ve koleksiyonların periyodik bakımına, sıcaklık ve nem değerlerine, hava sirkülasyonu ve ziyaretçi sayılarına dikkat edilmelidir. Bu etkenler eserlerle devamlı etkileşim halinde olup biyolojik ajanların çoğalmasına neden olan faktörlerdir¹³³.

¹²⁷ Bülow 2002, 67.

¹²⁸ Arslan – Ulaş 2007, 28.

¹²⁹ Kathpalia 1990,18; İlden 2009, 71.

¹³⁰ Koç – Silav 2018, 522.

¹³¹ Kathpalia 1990,18; <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 12.09.2020).

¹³² Gazi 1987, 109.

¹³³ Bankole 2010, 417.

Fig. 5: Eser Üzerinde Mikroorganizma Hasarı¹³⁴

Böcekler, organik maddeler olan kâğıt, parşömen, kola, tutkal, jelâtin aharı ve cilt bezi gibi kitap bileşenleri ile beslenerek eserde ciddi hasarlara neden olurlar¹³⁵. Birçok böcek için optimum üreme sıcaklığı 20-30°C'dir. Sıcaklık -2°C'nin altına indiğinde veya 45°C'nin üzerine çıktığında ise genellikle yaşayamazlar. Yayılmaları için gerekli bağıl nem düzeyi ise %60-80 arasındadır¹³⁶. Kütüphane materyallerine zarar veren yaklaşık 70 böcek türü bulunmaktadır. Karakteristik özelliklerine göre verdikleri hasarlar değişmektedir (Fig. 6:7). Böcekler kâğıtları kemirerek oyuklar ve delikler oluştururlar¹³⁷. Arşiv materyallerinin tahribatında en çok karşılaşılan böcekler şunlardır¹³⁸:

- Kâğıt Güveleri (Thysanurans)
- Kitap Kurtları (Book Worms)
- Kitap Biti (Book louse)
- Deri Böceği (Skin beetles)
- Hamam Böceği (Cockroaches)
- Termitler (Beyaz ve kanatlı karıncalar)

Fareler ve kemiriciler ise kâğıda mekanik olarak saldırır (Fig. 8:9) ve eserin fiziksel bütünlüğüne zarar verirler¹³⁹. Eser üzerine bıraktıkları pislikler asit oluşumuna ve lekelenmelere neden olur. Havasız, sıcak ve nemli ortamlarda kemirgenler için uygun yaşam alanı oluşur.

¹³⁴<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/YAZMAESERLERDEMİKROORGA NIZMA.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).

¹³⁵ Adcock 2011, 37.

¹³⁶ Kızık-Kiraz 2015, 98.

¹³⁷ Kızık-Kiraz 2005, 29.

¹³⁸ Kızık-Kiraz 2015, 98.

¹³⁹ Kathpalia, 1990, 37.

Fig. 6-7: Kâğıtta Böcek Tahribatı¹⁴⁰

Fig. 8-9: Eserdeki Kemirgen tahribatı¹⁴¹

Biyolojik faktörlerin olumsuz etkilerini azaltmak için:

- Zararlıların kontrolü için inceleme, durum tespiti, belgeleme, izleme ve kontrol çalışmaları kurumsal bir planlama dahilinde gerçekleştirilmelidir.
- Konservatörler ve diğer personeller bu konuda bilinçlendirilmeli ve gerekli eğitimler verilmelidir.
- Böcek ve kemirgenleri bina içerisinden ve koleksiyonların muhafaza edildiği depolardan uzaklaştırmak için, Entegre Zararlı Yönetimi (IPM) programı uygulanmalıdır.
- Böceklerin depo alanlarına girişlerini engellemek için kapı ve pencereler açıklık kalmayacak şekilde kapatılmalı ve duvarlarda çatlaklar varsa tadilat yapılmalıdır.
- Koleksiyon ve binanın bakımı ile birlikte düzenli olarak temizliği yapılmalıdır.
- Biyolojik zararlıların kontrolünü sağlamak için depolarda bağıl nem ve sıcaklık değerleri sabit tutulmalı, dalgalanmaların önüne geçmek için düzenli olarak izlenmelidir.

¹⁴⁰ <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/IPM.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

¹⁴¹ <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/IPM.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

- Koleksiyonların hasar/hastalık tespit taraması düzenli olarak yapılmalı ve bu işlem sırasında tespit edilen zararlıların türleri belirlenerek çizelgelere kaydedilmelidir.
- Bina içerisinde ve bahçede gerekli bölgelere ilaçlama yapılmalıdır.
- Bina içerisinde ve depolama alanlarında belirli yerlere yapışkan tuzaklar yerleştirilerek düzenli olarak kontrolü sağlanmalıdır.
- Biyolojik zararlıların tespit edildiği eserler için karantina odası oluşturulmalıdır.

2.1.3. Kimyasal Etkenler

Kağıtlarda en çok karşılaşılan problemlerden biri asiditedir. Asidite kâğıdın kırılma hızına ve çabuk bozulmasına neden olur¹⁴². Kütüphane koleksiyonlarında asiditeden kaynaklı bozulmaların sebebi; asidik gazlar, atmosferik kirlenmeler, tozlar, süslemelerde kullanılan boyalardaki bakır oranı, mürekkepler ve kâğıdın imalatında kullanılan kimyasal maddelerin olumsuz etkileridir¹⁴³. Kağıtlarda görülen renk değişimleri (solma, sararma vb.) ve esnekliğinin azalmasının (kırılma hızı, zayıflama vb.) nedenlerinden biri, selüloz makro molekülünün glikoz kısımları arasındaki glikozidik bağların asit hidrolizidir¹⁴⁴. Asit kâğıttaki nem ile reaksiyona girerek uzun selüloz zincirlerini daha kısa zincirlere ayırdığı için selülozun esnekliği azalır ve kırılma hızı hale gelir¹⁴⁵. 14. yüzyıl belgesine ait liflerin SEM (Tarama Elektron Mikroskop) görüntüsü ve Optik Mikroskopta çekilen görüntüsü, asiditenin neden olduğu hasarı yakından göstermektedir (Fig. 10:11:12).

Eserdeki asiditenin tespit edilmesinde en yaygın kullanılan metotlardan biri pH metre ile kâğıt içerisindeki serbest asiditenin ölçülmesidir. Kâğıdın pH değeri 7 civarında olmalı ve bu değerler 5'in altına inmemeli, 8'in üzerine çıkmamalıdır. Derinin ise pH değeri ise 3-6 arasında olmalıdır. PH değerinin 6'nin üzerinde olması durumunda deri sertleşir, kırılma hızı artar, çatlaklar oluşur ve derinin rengi koyulaşır. PH değeri 3'ün altına inerse derinin yumuşamasına ve ilerleyen safhalarda bu yumuşama dokunun parçalanmasına neden olabilir¹⁴⁶. Yazma eserlerdeki asiditenin zararlı etkilerini önlemek için, kâğıt bazlı eserlere dezasidifikasyon yöntemleri ile serbest asiditenin nötralize

¹⁴² Musembi 1999, 10.

¹⁴³ Kathpalia 1990, 44; İlden 2009, 72.

¹⁴⁴ Kocabay 2012, 74.

¹⁴⁵ Sistach 1996, 119.

¹⁴⁶ Baydar 1997, 181.

edilmesi sağlanır. Bu yöntem ile kâğıdın dayanıklılığı artırılarak uzun vadede korunması sağlanabilir¹⁴⁷. Yanı sıra çevresel faktörlerin (sıcaklık, bağıl nem, kirleticiler vb.) kontrolü ile kimyasal reaksiyonlar yavaşlatılabilir.

Fig. 10: Asidite Nedeniyle Kırılğanlaşmış Sayfalar¹⁴⁸

Fig. 11: Asidite Nedeniyle Bozulmuş, 14. Yüzyıl Belgesine Ait Liflerin SEM (Tarama Elektron Mikroskop) Görüntüsü¹⁴⁹

Fig. 12: Asidite Nedeniyle Parçalanmış Liflerin Optik Mikroskopta Çekilen Görüntüsü

¹⁴⁷ İlden 2009, 73.

¹⁴⁸ Eldek 2019, 36.

¹⁴⁹ Sistach 1996, 119, Fig. 11-12.

Yazma eserlerde ciddi kayıplara neden olan kimyasal bozulmaların büyük bir kısmı oksidatif bozulmadan kaynaklanır. Oksidasyon, kâğıdın mukavemetini kaybetmesine ve sararmasına neden olur. Özellikle atmosferik oksidasyon kâğıdın yaşlanmasında önemli bir rol oynar. Kağıttaki kimyasal reaksiyonun hızı, malzemelerin nem içeriği ile yakından ilgilidir¹⁵⁰. Atmosferdeki zararlı gazların yanı sıra kâğıdın imalatı sırasında kullanılan kimyasalların ve mürekkeplerinde tahrip edici özellikleri vardır¹⁵¹. Örneğin, demir mazı mürekkebi, is mürekkebine kıyasla kâğıda daha fazla zarar vermektedir. Uygun olmayan sıcaklık ve bağıl nem değerleri mürekkep korozyonunu hızlandırmakta bu durumun ilerlemesiyle yazının okunmayacak duruma gelmesine ve hatta parçalanmasına neden olmaktadır.

Yazma eserlerde boyama ve süslemelerde kullanılan bakır içerikli maddeler ve demir mazı mürekkebinin oksidatif etkisi, kâğıdın mekanik dayanımını azaltarak kırılma ve parçalanmasına, zamanla yazının okunamayacak duruma gelmesine neden olur¹⁵². “Demir (II) sülfat, mazının içerisinde bulunan gallik asitle reaksiyona girerek mürekkebe rengini veren ferri-gallat kompleksini oluşturur. Bu reaksiyonun yan ürünü sülfürik asittir”¹⁵³. Mürekkepteki asit miktarının yüksek olması durumunda zaman içerisinde kâğıtta delinmeler meydana gelir (Fig. 13:14:15). Bazı kâğıtlar mürekkebin asiditesini nötralize eden bir unsurdur ve mürekkebin asidik etkilerine daha dayanıklıdır¹⁵⁴.

Fig. 13: Demir Mazı Mürekkebinin Oksidatif Doğası Nedeniyle Tahrip Olmuş Kâğıt Örneği¹⁵⁵

¹⁵⁰ Coşkun 2016, 7-8.

¹⁵¹ İlden 2006, 78.

¹⁵² Musembi 1999, 14.

¹⁵³ Konuklar 2011, 7-8.

¹⁵⁴ İlden 2006, 78.

¹⁵⁵ Baty et al. 2010, 1975.

Fig. 14-15: Bakır Metali Katalizli Oksidatif Bozulma Nedeniyle Kırılğan Hale Gelmiş Bir Eserin Sayfaları¹⁵⁶

2.1.4. Diğer Etkenler

Afetleri doğal afetler, teknolojik ve insan kaynaklı afetler olmak üzere iki ana grupta incelemek mümkündür. Doğal afetler (yangın, su baskınları, deprem, şiddetli fırtına vb.) tahmin edilemeyen, oluşum esnasında engellenmesi çok zor, yıkıcı hasarlara sebep olan olaylardır. Teknolojik ve insan kaynaklı afetler ise (savaş, kundaklama, ayaklanma, nükleer patlama, gibi) olaylardır¹⁵⁷. Afetler ve yazma eser kütüphanelerindeki etkileri Tablo 5’te gösterilmiştir¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Eldek 2019, 40.

¹⁵⁷ Erkan 2010, 6-7.

¹⁵⁸ Tablo 5 için bkz. Beşkonaklı 2010, 207; Teruzzi – Hekman 2010, 27-29; Pennock 2010, 15; Jirasek 2010, 20.

Tehdit	Hasarlar	Olası neden
Su Baskını	<p>Kâğıt:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Lekelenme -Mürekkep boyanın akması -Küf -Yumuşama -Deformasyon <p>Kumaş:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Boya akması -Lekelenme -Küf <p>Ahşap:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Eğilme -Şişme -Deformasyon -Küf -Boyaların bozulması -Ayrılma -Lekelenme <p>Resimler:</p> <p>Boya ve vernik bozulması</p> <p>Metaller: Korozyon</p>	<p>Doğal nedenler:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Yapının su kaynaklarına yakın bir yerde inşa edilmiş olması -Sel -Tsunami -Şiddetli Fırtına <p>Yapı ve tesisattan kaynaklanan sorunlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Su –kalorifer tesisatında meydana gelen arızalar -Çatıdan veya arızalı kırık çatlak yerlerden yapıya su girmesi -Yangın önleme tesisatındaki arızalar
Yangın	<ul style="list-style-type: none"> -Yapının ve koleksiyonların tamamen ya da kısmen yanması sonucu kültürel mirasın kaybı 	<ul style="list-style-type: none"> -Elektrik tesisatının arızalanması -Arızalı aydınlatma tesisatları -Yıldırım düşmesi -Kullanım veya yenileme çalışmaları sırasında yapılan hatalar -Yangın algılama tesisatı eksikliği -Yanıcı ve/veya patlayıcı maddelerin kontrol altına alınmaması
Deprem	<ul style="list-style-type: none"> -Yapının ve kütüphane koleksiyonlarının zarar görmesi 	<ul style="list-style-type: none"> -Yapının sismik risk bölgesinde olması -Tarihi yapıların deprem risklerine uygun olarak sağlamlaştırılmaması -Eserler için uygun deprem risk analizinin yapılmaması -Koleksiyonların riskli bir konumda olması -Eserlerin deprem sırasında devrilmesi
Vandalizm	<ul style="list-style-type: none"> -Yazılı eserin bir kısmının ya da tamamının tahrip olması 	<ul style="list-style-type: none"> -Dini ve siyasi sorunlar -Koleksiyon ve yapının ihmal edilmesi veya yetersiz bakımı -Cehaletin ve öfkenin neden olduğu Vandalizm
Hırsızlık	<ul style="list-style-type: none"> -Eserin ortadan kaybolması sonucu kültürel mirasın kaybı 	<ul style="list-style-type: none"> -Binanın etrafında yeterli aydınlatmanın olmaması -Sergilenen eserlerin güvenliğindeki yetersizlik -Elektronik alarm sisteminin olmaması -Kapalı devre kamera sistemlerinin (CCTV'nin) olmaması -Kurum içerisinde iletişim düzeyinin yetersiz olması -Koleksiyonların, sanat değeri ve parasal değerinin olması

Savaş	-Yapının ve koleksiyonların tamamen ya da kısmen zarar görmesi -Tarihi eserlerin yağmalanması	- Siyasi, etnik veya dini gerekçeler -Bir ülkenin kültürel kimliğini yok ederek hakimiyet kurma isteği
--------------	--	---

Tablo 5: Afetlerin Kütüphane ve Eserlere Etkileri

2.1.4.1. Yangın

Yanıcı maddenin ısı ve oksijen ile etkileşimi sonucu oluşan yanma reaksiyonuna yangın denir. Yangın, kontrolsüz yanma olayına verilen addır. Örneğin bir soba içerisinde ateş yakıldığında kontrol edilebilir olduğu için yangın olarak adlandırılmaz. Yanma olayının oluşabilmesi için dört faktörün bir arada olması gerekir¹⁵⁹:

- “Oksijen
- Yanıcı madde
- Yanıcı maddeyi tutuşma sıcaklığına kadar ısıtacak ısı kaynağı ve baştaki üç unsurun bir araya gelip oksitlenmeyi başlatmasından sonra devreye giren zincirleme reaksiyon”.

Kütüphanelerde yıldırım, kundaklama, elektrik tesisatında arızalar, acil durum ekipmanlarının yetersiz olması gibi çeşitli sebepler yangın hasarına neden olabilir. Kütüphane bünyesinde korunan eserler olası bir yangın sonucunda tamamen yok olabilir. Koleksiyonlar yanıcı madde olduğu için bir yangın çıkması durumunda kısa sürede hızlı bir şekilde yayılabilir. Bunun sonucunda eserler, kömürleşebilir, yüksek ısıya maruz kalmaları durumunda kırılğan hale gelebilir. Yangın söndürme sırasında eserler ıslanabilir ve ciddi tahribatlara neden olabilir. Ayrıca el yazmalarının ahşap raflarda muhafaza edilmesi de yangının hızlı yayılmasında büyük bir risk faktörüdür. Yazma eserlerin yanı sıra kütüphanelerde kullanılan bilgisayar ekipmanları ve laboratuvarında bulunan kimyasal malzemeler de yanıcı içeriğe sahiptir.

Yangın; dikkatsizlik, tedbirsizlik ve talimatlara uyulmaması nedeniyle aniden ortaya çıkabilir. Olası bir yangında hem bina hem de koleksiyonlar aynı anda zarar görebilir. 2007 yılında, Hollanda'nın Amersfoort şehrinde, Armando Müzesi'nin çatısında kaynak yapan işçiler büyük bir yangının çıkmasına neden olmuştur. Yangın başlangıcında erkenden müdahale edilmemesi ve yangın söndürme sistemlerinin

¹⁵⁹ Ataman 2008, 2.

yetersizliği sebebiyle bina tamamen kül oldu. Müzede Hollandalı ressam Armando'ya (1929) ait değerli koleksiyonların tamamı yandı¹⁶⁰. Yaşanılanlar büyük bir değer kaybına yol açmıştır.

Yakın bir tarihte ülkemizde, 2013 yılında Galatasaray Üniversitesi'nde çıkan yangın sonucu tarihi bina içerisinde yer alan kütüphanede birçok değerli kitap yanarak kül oldu¹⁶¹. Kütüphane binalarında dikkatsizlik ve kasıtlı tahribatlar nedeniyle bu değerli bilgi kaynakları, yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu felaketlerin yaşanmaması için bina içerisinde yangına neden olan risk faktörleri tespit edilmeli ve gerekli önlemler ertelenmeden alınmalıdır.

Kanada Koruma Enstitüsü (CCI) ve Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma Araştırma Merkezinin (ICCROM) ortak yayımladığı Kültürel Mirasın Risk Yönetimi kılavuzunda¹⁶²; doğru bir şekilde yerleştirilmiş, yeterli sayıda, düzenli olarak denetlenen, test edilen ve bakımı yapılan duman dedektörleri, alarmlar ve portatif yangın söndürücüler, olası bir yangın faktörüne karşı tam zamanlı bir telefon hattı ve itfaiye teşkilatı ile işbirliği, güvenlik prosedürleri ile diğer afetlere karşı alınacak önlemler basit bir şekilde açıklanmıştır¹⁶³. Olası bir yangın felaketine karşı alınması gereken koruma önerileri aşağıda sıralanmıştır:

- Kütüphane ile itfaiye teşkilatı arasında görüşmeler yapılarak ortak yangın söndürme tatbikatı yapılmalıdır. Aynı zamanda personellere yangın tüplerinin kullanımını uygulamalı bir şekilde öğretilmelidir.
- Yangın söndürme sistemlerinin bakımları ve kontrolleri ihmal edilmemelidir. Periyodik kontrolleri yapılmalıdır.
- Kurum içerisinde elektrik tesisatının bakımı düzenli olarak yapılmalı, kontrol edilmeli ve yanmaya dayanıklı kablolar kullanılmalıdır.
- Eser depolarının kapıları hava sızdırmamalı ve yangına dayanıklı metal özellikli olmalıdır¹⁶⁴.

¹⁶⁰ Teruzzi – Hekman 2010, 27.

¹⁶¹ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/6-bin-tarihi-kitap-kul-oldu,a0knADlrGEC4hiu7vsIRHQ> (Erişim Tarihi: 25.10.2021).

¹⁶² Bu kılavuz kültürel alanlar ve müzelerden sorumlu kişiler için hazırlanmış olup uygulama için uzmanlık gerektirmeyen, basitleştirilmiş bir şekilde riskleri incelemek için bir metodoloji sunmuştur.

¹⁶³ Pedersoli et al. 2016, 62.

¹⁶⁴ Şener vd. 2020, 34-35.

- Yazma eser koleksiyonlarının muhafaza edildiği depolarda argon gazlı yangın söndürme sistemleri tercih edilmelidir.
- Kütüphane içerisinde ve depolarda yeterli sayıda duman dedektörleri kurulmalıdır.
- Bina içerisinde tadilat çalışmaları yapılırken yangın ihtimaline karşı mutlaka güvenlik önlemleri alınmalı ve kütüphane içerisinde uyulması gereken kurallar anlatılmalıdır.
- Kütüphane içerisinde ve bahçede asla sigara içilmemelidir.

2.1.4.2. Deprem

Ülkemiz aktif deprem kuşağında yer almaktadır. Koleksiyonların muhafaza edildiği binanın çökmesi, depolarda ve teşhir alanlarındaki raf ve vitrinlerin devrilmesi, teknolojik hasarlar, elektrik tesisatının çökmesi, kalorifer ve boru tesisatının çökmesi sonucu geri döndürülemez hasarlara neden olmaktadır. Yapılarda meydana gelen riskleri iki ana başlıkta incelemek mümkündür; yapısal olmayan riskler ve yapısal riskler. Yapısal olmayan riskler, yapı elemanları dışında risk oluşturan etkenleri (devrilen malzemeler, raflar, dolaplar, vitrinler, vb.) kapsar. İkinci etken ise taşıyıcı yapı elemanlarında meydana gelen risklerdir. Olası bir deprem yapı elemanları üzerinde yıkıcı bir hasara neden olarak yapının tamamen göçmesine neden olabilir. Bir yapının yıkılmasına sebep olan taşıyıcı sistem elemanları (kolon, kiriş, çatı, temel, taşıyıcı duvar, döşeme) açısından dayanıklılığı ve güvenlik düzeyi ne kadar yüksek ise meydana gelebilecek riskler de o doğrultuda az olur¹⁶⁵.

Yazma eser kütüphanelerinde yapısal ve yapısal olmayan hasarlara yönelik tedbirler alınmadığı takdirde deprem sonucu büyük bir değer kaybı yaşanabilir. Olası bir depremi tahmin etmek mümkün değildir, fakat yapının deprem güvenliği değerlendirilerek tespit edilen yapısal hasarlara yönelik güçlendirme çalışmaları yapılabilir. Yapılan hasar tespit çalışmaları doğrultusunda bina için en uygun koruma önerileri geliştirilmelidir. Mevcut yapıya yönelik risk azaltma çalışmaları yapılarak olası bir deprem hareketine karşı hazırlıklı olunmalıdır.

¹⁶⁵ İlki vd. 2008, 92-93.

Olası bir deprem tehdidine karşı alınması gereken önlemler:

- Yapının deprem fay hatları ile ilişkisi tespit edilip risk haritası oluşturulmalı, yapı riskli deprem bölgesinde yer alıyorsa gerekli sağlamlaştırma çalışmaları yapılmalı ya da koleksiyonlar uygun bir ortama taşınmalıdır.
- Yeni inşa edilen binalar için sismik yalıtımlı sistemler tercih edilmeli ve binanın depreme karşı dayanıklılığı artırılmalıdır.
- Açık raflara dizilen eserler olası bir sarsıntıya karşı ip ya da çubuklarla desteklenmelidir. Vitrin içerisinde olan eserler kapakları açılmayacak şekilde kilitlenmelidir¹⁶⁶.

2.1.4.2. Su Baskını

Eriyen kar ve şiddetli yağmur, yer altı suları, binanın yakın çevrede nehir ve dere yatağının olması su baskınlarının başlıca faktörlerindendir. Bina içerisine su girişi; çatıdan, tıkanmış giderlerden, çatlak bir boru ve açık pencereden meydana gelebilir. Bu faktörler kültürel miras için büyük bir risk faktörüdür. Önleyici tedbirlerin alınmaması durumunda su baskınları, eserlerin yok olmasına neden olabilir. Bunun bir örneği, 1966 yılında Floransa'da yaşanmıştır. Sel felaketinde, Biblioteca Nazionale Centrale'de¹⁶⁷ su baskınlarından ciddi bir şekilde etkilenmiş ve yaklaşık olarak yarım milyon kitap zarar görmüştür. Arno Nehri'nin taşması sonucu yaşanan bu felaket, İtalya'nın kültürel mirasına büyük zararlar vermiştir. UNESCO, yaşanan felaket üzerine uluslararası bir kampanya başlatarak, dünyanın her yerinden ciltçiler ve koruma alanında uzman kişileri kütüphanede tahrip olmuş eserlerin onarımı için Floransa'ya çağırmıştır¹⁶⁸. Yaşanan bu felaketler kütüphanecilerin koleksiyonları korumak için afetlere karşı önceden hazırlıklı olmaları gerçeğini acı bir şekilde hatırlatmıştır. Eser depolarının bodrum kat ve çatı katında yer alması yaşanan sel baskınlarında hasarın boyutunu belirleyen önemli bir faktördür.

Su hasarı sonucu kâğıt bazlı koleksiyonlar suyu bünyesine alarak hamur haline gelebilir, mürekkep ve boya akmasına neden olabilir. Aynı zamanda eserlerin nemli kalması durumunda küf oluşumu gerçekleşebilir. Deri ve parşömen bazlı koleksiyonlar

¹⁶⁶ Şener vd. 2020, 33-34.

¹⁶⁷ İtalya'nın Milli Kütüphanesi

¹⁶⁸ Güneş 2006, 57.

ise kırışabilir ve küçülerek deforme olabilir. Kâğıt bazlı koleksiyonların su ile teması sonucu ilk dört saat içerisinde şişme nedeniyle hacimlerinde hasarlar meydana gelir¹⁶⁹.

Su baskınlarına karşı alınması gereken önleyici tedbirler:

- Su baskınlarına karşı alınabilecek en etkili yöntemlerden biri arşiv belgelerini kutuların içerisinde muhafaza etmektir. Kutularda muhafaza yöntemi olası bir su hasarında eserleri kurtarmak için vakit kazandırmaktadır. Karton kutular suyun büyük bir çoğunluğunun esere ulaşmasını engelleyerek malzemeyi büyük bir oranda korumaktadır. Fakat bu yöntem eserler için uzun süreli bir koruma yöntemi değildir. Eserlerin saatlerce su içerisinde kalmamaları gerekir. Kurtarma sırasında her bir kutunun içeriği dikkatlice incelenmeli ve kutu suya doymuşsa değiştirilmelidir¹⁷⁰. Bu kutuların üzerinde eserler hakkında bilgilendirici etiketler yer almalıdır.
- Su baskınlarından en fazla etkilenilen alanlar bodrum ve çatı katı olduğu için yazma eser koleksiyonları ara katlara yerleştirilmelidir. Su baskınına tespit etmek için su algılayıcı alarm sistemler kurulmalıdır.
- Eserlerin zeminde biriken su ile direkt temas etmemesi için dolap ve raflar yerden 10-15 cm yükseklikte olmalıdır¹⁷¹.

2.1.4.3. Hırsızlık ve Vandalizm

Hırsızlık, bir esere çeşitli nedenlerle (maddi kazanç vb.) sahip olma arzusu tarafından kaynaklanırken, vandalizm ise eserin kasıtlı olarak yok edilmesi ve tahrif edilmesidir¹⁷². Yazma eserler, içerdiği bilginin önemi ve maddi değeri sebebi ile hırsızların ilgisini çekmektedir. Hırsızlık ve vandalizm her ülkenin mevcut güvenlik koşullarına göre değişkenlik göstermektedir. Bazı ülkelerde iç çatışmaların ve güvenlik zafiyetinin olması nedeniyle kültürel miras için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Günümüzde radikal gruplar iç çatışmalardan faydalanarak kasıtlı bir şekilde kültürel mirası hedef almaktadır. Batı Afrika'da, 2012 yılında Mali'nin Timbuktu kentinde

¹⁶⁹ <https://www.archives.gov/preservation/conservation/library-materials-02.html> (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

¹⁷⁰ <https://www.archives.gov/preservation/conservation/library-materials-03.html> (Erişim Tarihi: 21.07.2021).

¹⁷¹ John et al. 2010, 37.

¹⁷² Higgins 2015, 4.

radikal gruplar tarafından ülkenin kuzeyinde yer alan birçok cami ve türbe kasıtlı olarak hedef alındı ve yok edildi. Bu dönemde 2 bine yakın el yazması eser yakıldı, 300 bine yakın el yazması eser ise hırsızlık ve yağmalama tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Bu değerli eserlerin bazıları yağmalandı. Aynı dönemde 3 bine yakın el yazması eser ise kasıtlı olarak yakıldı¹⁷³. Bu bağlamda ülkemiz çevresinde yaşanan çatışmalar dikkate alınmalı ve kültürel mirasın olası tehlikelere karşı savunmasız kalmaması için, ülke genelinde yazma eserlerin muhafaza edildiği bölgelerde risk faktörleri belirlenmelidir. Hırsızlık ve vandalizm olaylarına karşı kültürel mirasın korunması için risk senaryoları yapılarak önleyici tedbirler alınmalıdır. Hırsızlık ve vandalizm faktörüne karşı koruma tedbirleri:

- Kütüphane ve müzelerde normal çalışma saatleri dışında, eserler korunaklı yerlere konulmalıdır. Eserler masa üzerinde veya pencerelere yakın bir yere bırakılmamalıdır.
- Nadir el yazması eserlerin elektronik kayıtları düzenli olarak kopyalanmalı ve yedek kopyalar da farklı bir sitede saklanarak dijital ortamda koruma altına alınmalıdır.
- Binanın içinde veya dışında çöp birikmesine izin verilmemeli ve kuruma gelen şüpheli paketlere karşı tetikte olunmalıdır¹⁷⁴.
- Vandalizm eylemine sebep olabilecek koleksiyon tespit edilmelidir.
- Ziyaretçilerin yanlarında bulundurdukları içi sıvı dolu şişeler bina içerisine alınmamalı; çanta, poşet gibi kişisel eşyalar kilitli vestiyerlere bırakılması sağlanmalıdır.
- Kapalı devre kamera sistemleri (CCTV) kurulmalı ve dikkatli bir şekilde her zaman takip edilmelidir¹⁷⁵.

2.1.4.5. Savaş

Geçmişin kanıtları olan yazılı kaynaklar ani bir savaş tehdidine karşı korunmasız bir durumdadır. Yakın bir tarihte Saraybosna'da yaşanan savaşta kültürel mirasın hedef alınması bu yıkımın en büyük örneklerindedir. 1992 yılında Saraybosna'nın Ulusal

¹⁷³ <https://www.saratprojesi.com/tr/kaynaklar/saratin-dosyasi/dosya-kultur-varliklarini-bekleyen-tehlikeler> (Erişim Tarihi: 21.07.2021).

¹⁷⁴ nationalarchives.gov.uk. (Erişim Tarihi: 26.07.2021).

¹⁷⁵ Pennock 2010, 15-16.

Kütüphanesinde muhafaza edilen 155.000 nadir basma ve yazma eserlerden oluşan 1,5 milyon ciltlik bir koleksiyon¹⁷⁶, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi¹⁷⁷, Mostar Üniversitesi Kütüphanesi, Güneydoğu Avrupa'nın en büyük İslam ve Musevi el yazmaları ve Osmanlı belgeleri koleksiyonuna sahip olan Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü, Mostar'ın Katolik Başpiskoposluğuna ait 50.000 üzerinde kitap, atılan bombalar sebebiyle yandı ve çoğu kül oldu¹⁷⁸. Bosna'da arşiv kurumlarının, müzelerin ve kütüphanelerin yok edilmesindeki amaç, o bölgede yaşayan farklı inanç ve etnik gruptan insanların birlikte yaşadığını hatırlatabilecek kitap, belge ve sanat eseri gibi maddi tanıkları ortadan kaldırmaktır¹⁷⁹.

Bosna'da Ulusal Kütüphanelerdeki kültürel değerlerin yok edilmesinden 10 yıl sonra Irak'ta benzer olaylar yaşanmıştır. 2003 yılının Nisan ayında Amerikan ve İngiliz birliklerinin Irak'a yaptığı saldırı sonucu ülkenin kültürel mirası büyük bir bölümü yıkılmıştır. Amerikan askerlerinin Bağdat'a girmesinden sonra, *“Ulusal Kütüphane ile Dini Bağışlar Bakanlığı'ndaki kütüphanenin enkaz haline geldiği ve yağmacıların Ulusal Müze'de bulunan 170,000'den fazla eseri kaçırdığı iddiaları ortaya çıktı”*¹⁸⁰.

14 Nisan 2003 tarihinde Bağdat kütüphanelerinin talan edilmesini takip eden saatlerde, Robert Fisk¹⁸¹ öfke dolu yerel vaka raporunda: *“Yani dün kitapların yakılma günüydü... Irak'ın eski kraliyet arşivleri de dahil olmak üzere, Osmanlı tarihi dokümanlarından oluşan paha biçilmez Ulusal Kütüphane ve Arşivleri, 3000 derece sıcaklıkta küle dönüştü. Sonra, Dini Bağışlar Bakanlığı'nda bulunan Kuran Kitaplığı ateşe verildi”*¹⁸².

2011 yılında Dera'da başlayan hükümet karşıtı gösteriler Suriye'nin diğer bölgelerine yayılarak bir iç savaşa dönüşmüştür¹⁸³. İç savaşta, tarih öncesi, Bizans, Roma ve İslami dönemlere ait arkeolojik anıtlar sistematik bir şekilde tahrip edilmiştir¹⁸⁴. Suriye'de çıkan iç savaş, tüm insanlığın ortak kültürel mirasına büyük zararlar vermiştir.

¹⁷⁶ Riedlmayer 1995, 337.

¹⁷⁷ 1537 yılında Saraybosna'da kurulan kütüphane, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-husrev-bey-kutuphanesi> (Erişim Tarihi: 26.07.2021).

¹⁷⁸ Riedlmayer 1995, 337.

¹⁷⁹ Riedlmayer 1995, 338.

¹⁸⁰ Raven 2006, 1.

¹⁸¹ İngiliz Independent gazetesinin Ortadoğu muhabiri, bkz. <https://www.ntv.com.tr> (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

¹⁸² Raven 2006, 1.

¹⁸³ Durmaz 2019, 46.

¹⁸⁴ Durmaz 2019, 13.

1400 yıllık Emevi Camii, çıkan çatışmalar sonucunda yerle bir olmuş ve büyük bir değer kaybı yaşanmıştır¹⁸⁵.

Savaşlarda belgelerin yok edilme arzusu siyasi ve dini sebeplerden olabilmektedir. Çıkan savaşlarda bir ulusun kültür belleği olan yazılı kaynaklar kasıtlı bir şekilde hedef alınmakta gelecek kuşaklara bu bilgi kaynaklarının aktarılmaması için yok edilmektedir. Günümüzde halen devam eden savaşlarda kültür mirasının özellikle hedef alındığı gerçeği herkes tarafından bilinmektedir. Arşiv kurumlarında ve kütüphanelerde muhafaza edilen değerli kitap ve belgelerin yok olma tehlikesine karşı dijital ortama aktarılarak kayıt altına alınmalıdır.

2.2. Yazma Eserlerde Koruma Uygulamaları

Taşınır kültür varlığı niteliğinde olan yazma eserler, bütünsel bir koruma anlayışı ile ele alınması gereken bir konudur. T.C. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3. maddesinde Koruma kavramı; *‘taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri’* olarak tanımlanmaktadır. İngilizce genel kullanımda *‘konservasyon’*, *‘koruma’* sözcüğü ile eş anlamlıdır. Müzecilik alanında kullanılan konservasyon sözcüğü eserin tahribatını önlemek için alınan koruma önlemleri ile birlikte restorasyon faaliyetlerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda konservatör her iki alanda da çalışma yapan profesyonel kişiyi tanımlarken restoratör yalnızca restorasyon konusunda uzmanlığı olan kişi anlamına gelir¹⁸⁶.

Koruma, yazma eser kütüphanelerinin temel sorumluluğudur. Bir yazma eser kütüphanesinin temel amacı, eserleri okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sunmak, uygun ortam koşullarını sağlamak, bakım ve onarımlarını yaparak ömrünü uzatmak, afet ve tahrip edici diğer unsurlara karşı önleyici tedbirler alarak korunmasını sağlamaktır. Korumanın sağlanamadığı bir kütüphane ortamında (depolama ve sergileme alanlarında) yazma eserler ile ilgili bilimsel araştırmaların ve eserlerin tanıtımının yapılması mümkün değildir¹⁸⁷. Ülkemizde yazma eserlerde koruma çalışmalarının tarihi, Osmanlı dönemine

¹⁸⁵ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyedeki-ic-savas-kulturel-mirasi-da-yerle-bir-etti-418498.html> (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

¹⁸⁶ Enez 1994, 67.

¹⁸⁷ Enez 1994, 67.

kadar uzanmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yazma eserleri kurtlardan korumak için kitabın ilk sayfasına ya da sonuna zehirli mürekkep ile "*Ya Kebikeç*¹⁸⁸" yazılması, biyolojik zararlılara karşı eseri korumak için alınmış önlemlere bir örnektir. Bu yöntem daha sonra işlevini yitirmiş, zehirli mürekkep kullanılmadan, sadece yazı şekliyle uygulanarak, bir gelenek haline dönüşmüştür¹⁸⁹.

Vakıf kütüphanelerinin kurulması ile Türklerde ilk kitap konservasyonu çalışmaları başlamıştır. Vakıf kütüphanelerinde, kütüphane yöneticileri "*Vakfiye senetleri*" ile vakfın yönetim ve gelirlerini belirlemişlerdir. Bu vakıf senetlerinde vakfedilen kitapların sayımı ve kontrolünün yanı sıra temizlik ve tamiratları ile ilgili bazı maddeler de yer almaktaydı. Eserlerin kontrol ve sayım işlemleri için genellikle nazırlar, müfettişler ve hafız-ı kütüpler görevlendirilirdi. Bu görevliler eserleri saymakla beraber sayfa sayfa, satır satır da kontrol edip aralarından sayfaları alınmış olanları bulup tespit ederlerdi. Bu işlemlerin yanı sıra eserlerin temizlik ve bakımları da yapılır, çok harap olanlar da tamir edilirdi¹⁹⁰.

Cumhuriyet döneminde ise kamu kesimindeki el yazmalarının demirbaş defterlerinin tutulması ve sayımının yapılmasıyla kitap konservasyonu alanında çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalar kapsamında kapatılan tekkelerin-zaviyelerin ve medreselerdeki mevcut koleksiyonları buldukları yörelerde açılan modern halk kütüphanelerine devredilmiş, kütüphane bulunmayan bölgelerde ise el yazması eserler en yakın müzelere teslim edilerek koruma altına alınmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda kısmen de olsa yazmalar kayıt altına alınmıştır¹⁹¹.

Cumhuriyet sonrası dönemde yazma eserlerin bilimsel olarak bakım ve onarımları sistemli bir şekilde ilk defa 1950'li yıllarda Süleymaniye Kütüphanesinde başlamıştır. 1956 yılında Süleymaniye Külliyesinin birinci medresesinde Cilt ve Patoloji Servisi kurulmuş, ihtiyaçları karşılamada güçlük çeken bu servis Kültür bakanlığınca 1990 yılında İstanbul Yazma ve Nadir Eserler Patoloji ve Restorasyon Araştırma Merkezi olarak yeniden yapılandırılmıştır¹⁹². Süleymaniye Külliyesinde bulunan Zarifi Bey Konağının bulunduğu arsa üzerinde, Yazma ve Nadir Eserler Restorasyon ve Araştırma

¹⁸⁸ Eskiden yazma eserlere yazılan bir tılsım sözü, bkz. Özen 1985, 38.

¹⁸⁹ Güneş 2006, 61.

¹⁹⁰ Ulu 2019, 78.

¹⁹¹ İlden 2010, 120.

¹⁹² Kaya 2006, 90; Demiröz 2021, 143.

Merkezlerinin kurulması için 1993 yılında çalışmalara başlandı. Diğer taraftan kurulacak merkezlerin laboratuvarlarında kullanılacak yeni makine, alet ve ekipmanlar alınıp uygun bir ortam hazırlandı¹⁹³.

TYEKB altında daire başkanlığı olarak teşkilatlandırılan “*Kitap şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı*” koruma ve restorasyon faaliyetlerinde devlet desteğinin alınmasıyla önemli bir zemin oluşturmuştur¹⁹⁴. 2012 yılında çalışmalara başlayan Şifahane, 2014 yılından itibaren, eskiden “*Süleymaniye Doğumevi*” olarak hizmet veren binada faaliyetlerini yürütmektedir. Daire Başkanlığı bünyesinde günümüz itibariyle yedi uzman, bir kimyager, bir biyolog, 58 restoratör (beşi sayısallaştırma operatörü) ve bir memur; taşrada ise Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 11 restoratör ile koruma ve onarım çalışmaları yürütülmektedir¹⁹⁵.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğü’ndeki konservasyon çalışmaları ise kütüphanenin kuruluşu ile birlikte başlamıştır. Kütüphane personeli Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi personeli ile birlikte kâğıt ve cilt restorasyonu eğitimi alarak aktif koruma uygulamalarına devam etmiştir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nde olduğu gibi burada da 2006 yılından sonra Bakanlıkça ihdas edilen Uzman Yardımcısı ve Kitap Patoloğu kadrolarına yapılan atamalarla çalışmalar hız kazanmıştır¹⁹⁶.

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlükleri, yazma eserler merkezi olarak idarî bakımdan kendilerine bağlı kütüphanelerin her türlü işlemlerinin yürütülmesinin yanında, diğer kütüphanelerin, bu eserlerle ilgili işlemlerinde koordinasyon, denetim ve danışmanlık görevini de üstlenir¹⁹⁷.

Kitap şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığının denetiminde yazma eser uzmanlarından ve restoratörlerden oluşan bir çalışma ekibi ile sistemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu ekip, TYEKB’na bağlı kütüphanelerde, eserlerin durum tespiti ve

¹⁹³ Kaya 2006, 90.

¹⁹⁴ Kozan 2016, 134-135.

¹⁹⁵ Demiröz 2021, 143.

¹⁹⁶ Özekmekçi 2012, 48.

¹⁹⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığı Yazma Eser Kütüphaneleri Çalışma, Yazma ve Eski Harfli Basma Eserlerden Yararlanma Yönetmeliği bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5347&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 10.07.2021).

depo koşullarının düzenlenmesi çalışmalarının yanı sıra belgeleme ve hasar tespit formları¹⁹⁸ düzenleyerek elde edilen bilgiler doğrultusunda her kütüphane ile ilgili birer rapor hazırlamıştır¹⁹⁹. Bu kapsamda, kütüphanelerde muhafaza edilen yazma ve matbu eserlerin bakım ve temizliği, uygun depo koşullarının oluşturulması gibi önleyici korumaya yönelik çalışmalar ile pasif koruma sağlanmaktadır²⁰⁰.

Şifahane ekibinde konservatörler, Ar-Ge personeli olarak uzman ve uzman yardımcıları, kimya mühendisi, kimyager, biyolog ve bilimsel araştırma laboratuvarı teknik elemanları yer almaktadır. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi bünyesindeki Restorasyon Birimlerinde, eserlerin koruma ve onarım çalışmaları aktif bir şekilde yürütülmektedir²⁰¹. Bunlara ek olarak eğitim faaliyetleri ile personelin alanında kendisini geliştirmesi için destek verilmekte ve yurt dışındaki müzelere ziyaretler gerçekleştirilerek gelişmeler yakından takip edilmektedir.

Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığınca 2013 Yılında British Library Konservasyon ve Preservasyon Bölümü yetkilileri ile resmi görüşme ziyareti gerçekleştirilerek, el yazmalarının konservasyonu konusunda teknik yardım ve iş birliği konusunda toplantı yapılmıştır (Fig. 16:17:18:19). Toplantıda Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki depo koşullarının değiştirilmesi ve yeni depolama sistemi bir sunum eşliğinde açıklanmıştır²⁰².

Fig. 16-17: British Library Konservasyon Merkezi

¹⁹⁸ TYEKB, Yazma Eser Kütüphanelerinde Durum Tespit Çalışmaları, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/DURUMTESPITI.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).

¹⁹⁹ Kozan 2016, 134-135.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı, Erzurum Yazma Eser Kütüphanesinde ve Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Yürütülen Önleyici Koruma Faaliyetleri, <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 12. 01. 2022).

²⁰¹ http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=142 (Erişim Tarihi: 12.01.2022).

²⁰² <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/%C4%B0NG%C4%B0LTERE-British%20Library.pdf> (Erişim Tarihi: 12. 01. 2022), Fig. 16-17-18-19.

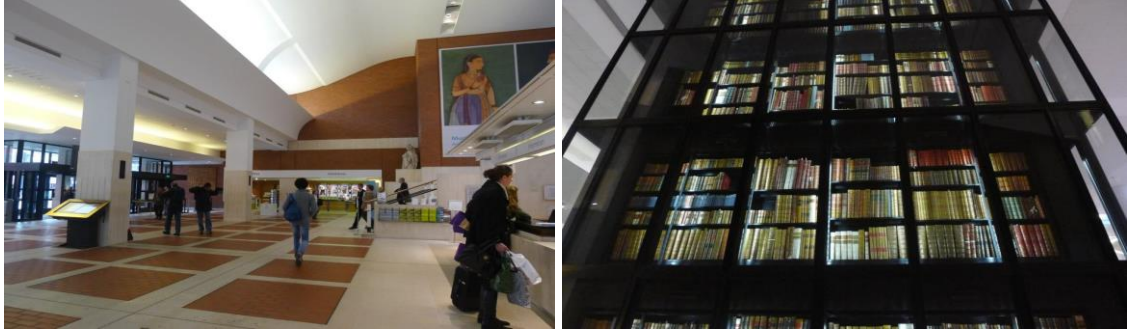

Fig. 18-19: British Library İçeriden Görünüş

Kitap Şifahanesinin, iş birliği çalışmaları kapsamında, İspanya'nın Valensiya ilinde bulunan IVC+R adlı enstitüye 23-27 Şubat 2015 tarihleri arasında bir ziyaret gerçekleştirilmiştir (Fig. 20:21). Enstitüde yapılan konservasyon ve restorasyon çalışmaları yerinde görülmüştür²⁰³.

Fig. 20-21: Valensiya Ulusal Arşivi

2.2.1. Pasif Koruma

Pasif/Önleyici koruma “objelerin bozulma hızı ve oranının yavaşlatılması, malzemelerin istikrarının sağlanması ve bozulmaya neden olan faktörlerin azaltılması için alınması gereken koruyucu önlemler bütünü” olarak tanımlanmaktadır²⁰⁴. Pasif konservasyon, “Yazma Eserlerin Bozulmasına Neden Olan Etkenler” bölümünde açıklanan tüm faktörlerin ortadan kaldırılması veya en aza indirgenmesi amacıyla bütüncül bir koruma yaklaşımıyla yürütülen çalışmaların tamamına denir. Önleyici

²⁰³ <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/VALENCIA.pdf> (Erişim Tarihi: 16.01.2022), bkz. Fig. 20-21.

²⁰⁴ Beşkonaklı 2010, 1.

koruma uygulamalarında esere direkt müdahale edilmeden, uygun ortam koşullarının oluşturulması hedeflenir²⁰⁵. Pasif konservasyon çalışmaları arasında:

- Çevresel faktörlerin (sıcaklık, bağıl nem, ışık, hava kirliliği vb.) izlenmesi, kayıt edilmesi ve düzenli olarak kontrol edilmesi,
- Eserlerin mevcut durumlarının incelenmesi/denetlenmesi ve kayıt edilmesi²⁰⁶,
- Koleksiyonların bulunduğu tüm alanlarda, zararlılarla mücadele yönetiminin (IPM) uygulanması,
- Taşıma, depolama, sergileme, temizlik ve bakım, paketleme, nakliye teknikleriyle ilgili düzenli uygulamaların yapılması²⁰⁷,
- Afet planlaması ve kontrolü
- Güvenlik de dahil koruma önlemleri yer alır²⁰⁸.

Pasif/Önleyici korumadaki amaç, eserlerin olası tehlikeler karşısında hasar görmeden önce alınması gereken tedbirler bütünüdür²⁰⁹. Bu bağlamda, önleyici koruma çalışmalarının uygulanmasındaki gerekçeler aşağıda sıralanmıştır²¹⁰:

- Kültür varlıklarının ömrünü uzatmak.
- Kültür varlıklarının kaybolma riskini azaltmak.
- Aktif onarım ihtiyacını azaltmak veya sınırlandırmak.
- Koleksiyonların korunması için uygun ortam koşulları sağlayarak maliyetli onarım uygulamalarını azaltmak.
- Koruma uzmanının etkisini en üst düzeye çıkarmak.
- Koruma stratejilerini (risk yönetimi, uzun vadeli planlama, alan koruma vb.) uygulamaya teşvik etmek.
- Koruma uzmanını, koleksiyonların güvenliğinden sorumlu olan diğer kişilerle (güvenlik personeli, depo sorumluları, temizlik personeli vd.) iş birliği yapmaya teşvik etmek.
- Kültür varlıklarının korunması için ilgili kurumlar (yerel yönetimler, STK, polis teşkilatı, itfaiye) ile koordinasyonu sağlamak.

²⁰⁵ <http://archivesatrisk.com/papers/preservation/> (Erişim Tarihi: 10. 07. 2021).

²⁰⁶ Kuzucuoğlu 2011, 36.

²⁰⁷ Kuzucuoğlu 2011, 36.

²⁰⁸ Myrbakk 2005, 2.

²⁰⁹ Özekmekçi 2012, 35.

²¹⁰ <https://whc.unesco.org/document/6819+&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (Erişim Tarihi: 10.07.2021).

Kütüphane binaları olarak kullanılan yapılar modern inşaat teknolojisi ile veya geleneksel yapım teknolojisi ile inşa edilmiş olabilmektedir. Tarihi ya da modern yapıların kullanım özellikleri dikkate alınarak hem binanın hem de bünyesinde bulunan eserler için bütüncül koruma stratejileri geliştirilmelidir²¹¹. Etkili bir pasif koruma stratejisi geliştirmek için eserlerin mevcut koşulları detaylı bir şekilde incelenmelidir. Bu kapsamda eserlerin malzeme yapısı, çevresel faktörler (sıcaklık, bağıl nem, ışık, hava kirliliği ve toz vb.), yapısal ve yapısal olmayan (raflar, dolaplar, vitrinler, vb.) riskler tespit edildikten sonra pasif koruma uygulamaları gerçekleştirilebilir. Kütüphanelerde iç ortam koşulları ve eserlerin yapısal durumu arasındaki ilişki ana hatlarıyla ortaya konduktan sonra yapılan ön inceleme çalışmalarından elde edilen veriler pasif koruma ve aktif koruma için en uygun yöntemlerin belirlenmesini sağlar. Bir eseri onarmak hem çok maliyetli hem de uzun zaman isteyen zahmetli bir iştir. Yüzlerce eseri onarmak yerine uygun ortam koşullarını sağlamak ve çevresel faktörleri kontrol altına almak uzun vadede korumayı sağlar. Yazma eser kütüphanelerinde çevresel faktörlerin yanı sıra eserlerin muhafaza edildiği depoların tasarımı da önemli bir konudur. Yalıtımı yapılmamış bir depoda muhafaza edilen eserler gece-gündüz sıcaklık farklarından olumsuz etkilenmektedir. Bu sebeple bina yalıtımı ve iklimlendirme sistemleri önleyici koruma programının çok önemli bir parçasıdır.

Kütüphane bünyesinde bulunan eserleri tehdit eden unsurlara karşı önlem alınmadığı takdirde ciddi risklere dönüşebilir ve böylece eserin bozulmasına ya da tamamen yok olmasına neden olabilir. Bu olayların önüne geçilmesi için bina ve koleksiyonlara yönelik kapsamlı risk analizi çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Bu kapsamda, kütüphane binalarında mevcut tehlike analizleri yapılarak öncelikle yazma eserlerin bozulmasına neden olabilecek tehlikelerin tespiti yani teşhisi yapılmalıdır. Bunun için öncelikle iç ortam koşullarına (depo ve sergi alanları) yönelik ölçme çalışmaları (pasif örnekleyiciler²¹², gelişmiş datalogger gibi ölçüm cihazları vb.) yapılmalıdır. Analiz çalışmalarından elde edilecek veriler doğrultusunda tespit edilen en riskli faktörlerden başlamak üzere bir sıralama yapılmalı, bu sıralamaya göre risk azaltıcı tedbirler tanımlanmalı ve karar aşamasından sonra uygulanmalıdır²¹³.

²¹¹ Kuzucuoğlu 2014a, 340.

²¹² Pasif örnekleyiciler ise yüzey üzerine hava kirleticilerinin toplanması ve analiz edilmesi esasına dayanır, ayrıntılı bilgi için bkz. Kuzucuoğlu-Polat 2015, 60.

²¹³ Kuzucuoğlu 2014a, 349.

Önleyici koruma kapsamında bozulmayı engelleyecek en önemli faktörlerden biri de eser ile uyumlu standartlara uygun depolama yapmaktır. Bu şekilde böcek istilası, küflenme, su sızıntısı, elektrik kaynaklı yangın gibi riskler de minimize edilecektir. Depolama dolapları seçilirken salınım yapmayan cinsten olmasına dikkat edilmelidir²¹⁴. Ahşap depolama mobilyalarından özellikle meşe, huş ağacı ve kayın asetik asit ve çeşitli gazlar yayarlar²¹⁵. Eskiden kütüphane malzemelerinin depolanmasında yaygın şekilde kullanılmış olan meşe, en çok uçucu asit yayan ahşap olarak kabul edilmektedir²¹⁶.

Ahşap dolaplar, eserler ile etkileşim halinde olduğu için yazma eserlerin bozulmasına neden olabilir. Dolapların yeteri kadar havalandırılmaması küf oluşumuna yol açabilir ve uygun olmayan ortam koşullarında böcek varlığına sebep olabilir. Metal raflar, ahşap depolama mobilyalarına kıyasla eserler için daha güvenli bir depo ortamı sağlar (Fig. 22:23:24:25:26:27:28:29:30:31:32:33:34). Paslanmaz çelik raflar, eserler için uygun olmakla birlikte daha az toz tutmakta, kolay temizlenmekte ve böceklerin üremesine engel olmaktadır²¹⁷.

Fig. 22: Kayseri, Raşit Efedî Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Dolaplar (Mesra Tanrıverdi Arşivi)

²¹⁴ Kuzucuoğlu vd. 2015, 4.

²¹⁵ Kızık-Kiraz 2018, 321.

²¹⁶ Kızık-Kiraz 2018, 325.

²¹⁷ Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Kütüphane ve Arşiv Depo Mobilyaları, TYEKB, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

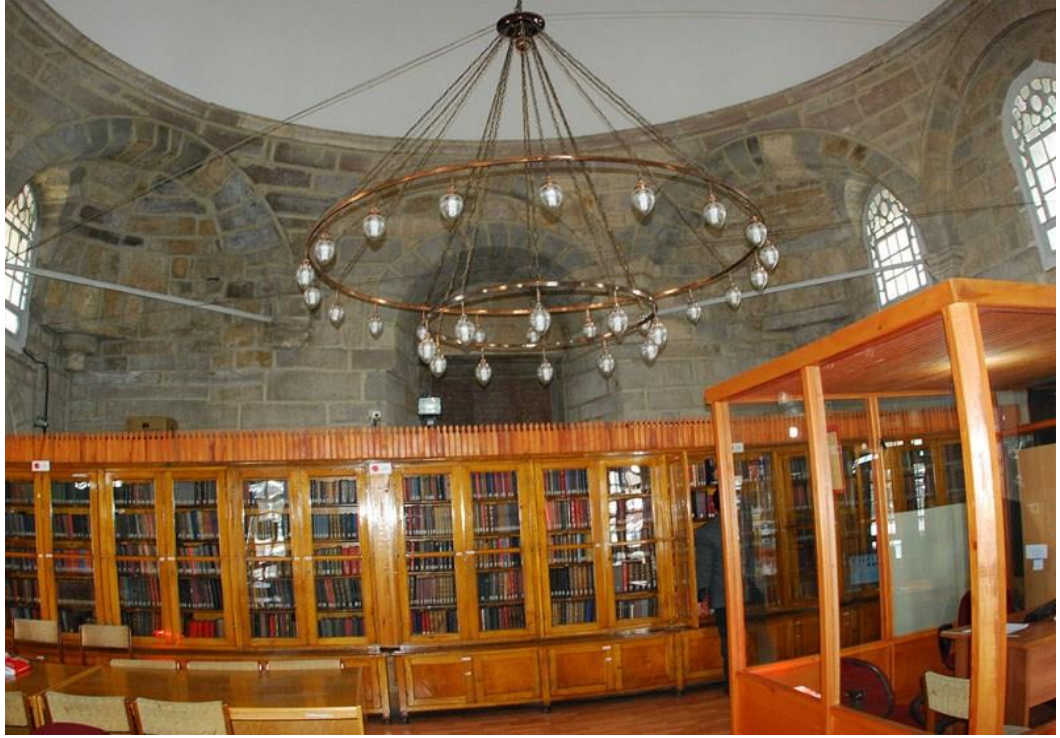

Fig. 23: Konya, Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Dolaplar²¹⁸

Fig. 24: Sivas, Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Dolaplar²¹⁹

²¹⁸ <http://konya.gov.tr/yusuf-aga-kutuphanesi#gallery-4> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²¹⁹ http://www.ziyabey.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

Fig. 25: Amasya Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Raflar²²⁰

Koleksiyonları korumanın en etkili yolu rafların verimli bir şekilde kullanımından geçer. Bu bağlamda hareketli raflar²²¹, verilen alanda depo kapasitesinin maksimum kullanılmasını sağlayarak alanın verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar²²².

Fig. 26-27: İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yeni Nesil Depolama/Hareketli Raf²²³

²²⁰ http://www.amasya.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²²¹ Hareketli raflar, el ile hareket ettirilir veya elektrik gücü ile çalışır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde hareketli raf sistemi kullanılmaktadır, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²²² Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, “Kütüphane ve Arşiv Depo Mobilyaları”, TYEKB, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²²³ SYEK'nde “Yeni Nesil Depolama Sistemi” ile 2 büyük 8 küçük hücrede 5.500 m raf uzunluğuna erişilmiştir. Birleşik dolap sisteminin en önemli özelliği elektromekanik olmasıdır. Bu sayede iklimlendirme, yangın ve deprem anında kendi kendine kapanma, istenilen eserin bulunabilmesi için ilgili ünitenin açılması gibi pek çok kolaylık ve koruma sağlanmaktadır, bkz. <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

Fig. 28-29: Kayseri, Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Kompakt Raflar (Mesra Tanrıverdi Arşivi)

Fig. 30-31: Kütahya, Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Kompakt Raflar ²²⁴

²²⁴ http://www.vahitpasa.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

Fig. 32-33: İstanbul, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Raflarda Muhafaza Edilen Eserler²²⁵

Fig. 34: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Kompakt Raflar²²⁶

Raflarda muhafaza edilen eserler sık bir şekilde yerleştirilmemeli, her kitabın arasında en az 5 mm'lik aralık bırakılmasına özen gösterilmelidir. Raflar ile duvar, tavan ve yer arasında 15 cm uzaklık kalmalıdır. Çünkü depoyu çevreleyen duvar malzemesi (kum, kireç ve çimento) aldığı nemi kurumaya geçtiğinde buharlaşarak dışarıya vermekte bu da yakınında bulunan eserleri etkilemektedir²²⁷.

²²⁵ http://www.beyazit.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²²⁶ http://www.kastamonu.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²²⁷ Gazi 1987, 112.

Eserlerin bulunduğu yerler her ay havalandırılarak kitapların tozları bez veya elektrikli süpürge ile temizlenmelidir. Yazma eserler her yıl tek tek elden geçirilerek havalandırılmalı tozları temizlenmelidir. Eserlerin yerleştirildiği raflar önce ıslak sonra kuru olarak silinmelidir. Bu işlemler yapılırken mevcut bozulmalar tespit edilmelidir²²⁸. Hasar hastalık taraması yapılan eserlerin bozulma haritası çıkarılarak eserler öncelik sırasına konulmalı, acil müdahale edilmesi gereken eserlere zamanında onarımı yapılmalıdır.

Önleyici koruma çalışmaları kapsamında “*Erzurum Yazma Eser Kütüphanesinde*” tüm depo ve raflar temizlenmiş, yazma ve nadir eserleri tozdan arındırmak için düşük vakumlu HEPA filtreli süpürgeler kullanılmış, mikroorganizma ve mantar tespit edilen eserler asitsiz pelür kağıtlarıyla paketlenerek gerekli koruma çalışmaları yapılmıştır (Fig. 35)²²⁹.

Fig. 35: Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi Önleyici Koruma Faaliyetleri

“*Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde*” de kapsamlı bir çalışma yürütülerek öncelikli olarak depo ve rafların kuru temizliği yapılmış, düşük vakumlu HEPA filtreli süpürgeler kullanılarak eserler toz ve kirlere arındırılmıştır (Fig. 36:37). Yoğun mantar ve küf oluşumu tespit edilen eserler ise asitsiz pelür kağıtları ile paketlenerek daha sonra temizlenmesi için sağlıklı kitaplardan ayrılmıştır. Bütünlüğünü kaybetmiş çok fazla tahrip olmuş, cilt ve şirazesini dağınık eserler uygun paket ve kutuların içerisine yerleştirilmiştir.

²²⁸ Gazi 1987, 113.

²²⁹ Kitap Şifhanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Konservasyon Birimi, Erzurum Yazma Eser Kütüphanesinde ve Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Yürütülen Önleyici Koruma Faaliyetleri, TYEKB, bkz. <http://www.kitapsifhanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 16.01.2022), Fig. 35.

Bu çalışma sonucunda toplam 7188 yazma eserin kuru temizliği tamamlanmış, 1585 eser modern yöntemlerle paketlenmiştir²³⁰.

Fig. 36-37: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Önleyici Koruma Faaliyetleri²³¹

Eserlerin depolama koşullarının uygun hale getirilmesinin yanı sıra taşıma, paketlenme ve nakliye işlemlerinde güvenliği sağlamak için önlemler alınmalıdır. Yazma eserler taşıma sırasında ezilme, titreşim, sıcaklık ve bağıl nemdeki büyük değişimler dahil olmak üzere birçok bozulma faktörüne maruz kalabilir. Kitapları güvenli bir şekilde paketlenerek taşıma sırasında hasar olasılığı en aza indirilebilir. Ambalaj malzemeleri, eserlerle doğrudan temas halindeyse, arşiv kalitesinde (pH-nötr) olmalıdır. Ezilme, delinme, şok veya titreşime karşı ek koruma sağlamak için, daha büyük bir karton kutunun içine daha küçük bir kutu yerleştirildikten sonra yastıklama/ tamponlama malzemesi (boşluk dolgusu) ile desteklenerek eserin güvenliği sağlanabilir (Fig. 38:39:40). Tamponlama/yastıklama malzemesi²³² eserin zarar görmesine engel olur ve taşıma sırasında nesnelere sabit tutar. Ayrıca ısı yalıtımı ve nem tamponu da sağlayabilir²³³. Eserlerin için maximum düzeyde koruma sağlamak için yangına suya dayanıklı çelik kasalar kullanılması daha uygundur (Fig. 41).

²³⁰ Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Konservasyon Birimi, Erzurum Yazma Eser Kütüphanesinde ve Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Yürütülen Önleyici Koruma Faaliyetleri, TYEKB, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²³¹ Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Konservasyon Birimi, Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi Kuru Temizlik Çalışması, TYEKB, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

²³² Bu malzemeler genellikle plastikten yapılıdır. Polietilen veya polipropilen köpükler yastıklama/tamponlamada ve uzun süreli depolama için kullanılmaktadır.

²³³ <https://www.nedcc.org/working-with-nedcc/packing-and-shipping-paper-artifacts> (Erişim Tarihi: 20.01.2022).

Fig. 38-39-40: Karton Kutular İçerisinde Eserin Paketlenmesi ²³⁴

Fig. 41: Eserlerin Nakil İşlemlerinde Kullanılan Çelik Kasalar (KYEEM Arşivi)

Önleyici koruma tedbirlerinin sürdürülebilir bir şekilde ilerleyebilmesi için kapsamlı risk yönetimi planlaması yapılmalıdır. Oluşturulacak planlamalar ile eserlerin güvenliği her açıdan sağlanmış olacaktır.

2.2.2. Aktif Koruma

Aktif koruma kültür varlığının üretildiği malzemelerin özellikleri, üretim teknolojisi, bozulma türleri, bozulmasına neden olan faktörler göz önüne alınarak; eserin fiziksel, kimyasal ve yapısal özellikleri değiştirilmeksizin, orijinal durumuna bağlı kalarak geriye dönüşlü yöntem ve malzemelerle yapılan tüm koruma müdahalelerinden

²³⁴ <https://www.nedcc.org/working-with-nedcc/packing-and-shipping-paper-artifacts> (Erişim Tarihi: 20.01.2022).

oluşmaktadır²³⁵. Bir eserin onarımına başlanmadan önce eserin yapısı, imalatında kullanılan malzemelerin özelliği, yapım tekniği ve mevcut bozulmalar detaylı bir şekilde incelendikten sonra koruma uygulama aşamaları belirlenmelidir. Bu aşamalar uzman bir konservatör denetiminde belirlenerek yapılmalıdır. Yapılan onarımlar mevcut hasarın ilerlemesini durdurmak ve ömrünü uzatmaya yönelik olmalıdır. Aktif konservasyon uygulamalarında eserin özgün durumuna bağlı kalınmalı, onarım işlemlerinde eser ile uyumlu malzemeler kullanılmalıdır.

Koruma çalışmaları inceleme, belgeleme, teşhis ve planlama ile başlar. Ön inceleme çalışmalarında el yazmasını oluşturan malzemelerin özelliklerinin, eserin yapım tekniğinin ve mevcut bozulmaların tespiti yapılarak konservasyon yöntemleri belirlenmektedir. Yapılan inceleme çalışmalarında kâğıdın yapısının ve üretim biçiminin, mürekkebin cinsinin, cilt özelliklerinin ve eserdeki bozulma türünün, formların oluşturma biçiminin, şiraze yapımının ve iplik türünün belirlenmesinde detaylı bilgi edinmek mümkündür. Ön inceleme çalışmaları çıplak gözle, mikroskopla ya da çeşitli analiz ve testlerle yapılabilmektedir²³⁶. Ön inceleme çalışmalarında elde edilen verilere göre durumu tespit edilirken, analiz sonuçlarına göre koruma ve onarım uygulamaları için en uygun yöntemler belirlenmektedir²³⁷.

Onarım aşamasından önce canlı böcek şüphesi bulunan eserler düşük sıcaklık uygulaması ile kontrol altına alınır. Küf ve böcekler için standart bir tedavi olan fümigasyon, artık nadiren yapılmaktadır, çünkü kimyasal fümigantların hem personel hem de eserler üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Böcekleri öldürmek için derin dondurma yöntemi denenmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır²³⁸. Düşük sıcaklık uygulamasında, eserler öncelikle stretch filmle dikkatli bir şekilde sıkıca paketlenir; özel dondurucularda -40 °C'de 24 saat bekletildikten sonra paketlerinden çıkarılmadan oda sıcaklığında 24 saat dinlenmeye alınır ve paketlerinden çıkarılır (Fig. 42). İşlemleri tamamlanan eser aktif konservasyon uygulamaları için hazır hale gelir. Süleymaniye koleksiyonu için bu yöntem uygulanmış ve iyi sonuçlar alınmıştır²³⁹.

²³⁵ https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/2190/mod_resource/content/1/KVK101_Ders_2.pdf (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

²³⁶ Baydar 2004,79.

²³⁷ İlden 2009, 67-68.

²³⁸ <https://www.nedcc.org/free-resources/preservation-leaflets/7.-conservation-procedures/7.5-conservation-treatment-for-works-of-art-and-unbound-artifacts-on-paper> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²³⁹ <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.0pdf> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

Fig. 42: Düşük sıcaklık Uygulaması²⁴⁰

Konservasyon uygulamalarının sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için, belgelemenin ilgili tüm bilimsel araştırma ve analiz çalışmalarını içerecek ölçek ve ayrıntıda hazırlanmış olması gerekir²⁴¹. Yazma eserlerin yazılı ve görsel belgeleme çalışmaları ile detaylı bir şekilde tanımlanması oldukça önemlidir (Fig. 43:44). Konservatör, uygulama sırasında eserdeki bozulma türü, kullanılan tekniklerin tanımı, kullanılan malzemeleri, uygulama aşamalarını ve uygulama tarihlerinin de yer aldığı detaylı bir kayıt tutmalıdır. Buna ek olarak raporda gerekli görülürse sonraki işlemler için öneriler yazılmalıdır. Konservasyon sırasında bütün aşamalar düz yazı şeklinde kaydedilmelidir. Belgeleme formları, eserin yapısı, mevcut hasar durumu, aktif konservasyon uygulamalarının yaklaşık süresi hakkında genel bir fikir sahibi olunmasına da yardımcı olur²⁴².

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi bünyesindeki koruma ve onarım servislerinde aynı belgeleme formu kullanılmaktadır. Konservasyonu yapılacak yazma eserlerin fiziksel kondisyonu, kâğıt türü, mürekkep çeşidi, cilt özellikleri, sanatsal özellikleri, eski onarımlar ve uygulanacak konservasyon metotları hakkında geniş bilgi içeren 8 sayfalık bir belgeleme formu²⁴³ doldurulur (Fig. 45). Bununla birlikte her bir eserin konservasyon öncesi durumu,

²⁴⁰<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.pdf> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁴¹ Ersen vd. 2019, 5.

²⁴² http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3 (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁴³ TYEKB, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yazma Eser Durum Belgeleme Formu, bkz. <http://www.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

uygulama aşaması ve uygulama sonrası çekilen fotoğraflar bilgisayarda bir dosyaya kaydedilir²⁴⁴.

Fig. 43-44: Fotoğraf ile Belgeleme²⁴⁵

Fig. 45: Belgeleme Formu²⁴⁶

“Teşhis”; malzemelerin yapısal özellikleri, eserde daha önceden yapılan restorasyon uygulamaları, ait olduğu dönemin tespiti, sanatsal ve tarihi özellikleri, bozulmaların nedenleri, bozulma türleri ve derecelerinin belirlenmesi için eserin korunduğu yerde ve laboratuvar ortamında yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Teşhis aşamasında eserin mevcut durumuna göre bir test programı hazırlanır. Bu programa göre, eserden alınan örnekler, basit spot testler veya aletli ileri analizler ile elde edilen sonuçlar değerlendirilir ve karşılaştırılarak yorumlanır²⁴⁷. Elde edilen verilere göre en uygun konservasyon yöntemleri ve eser ile uyumlu onarım malzemesi belirlenir. Aynı zamanda yapılan ön inceleme ve teşhis aşaması eserler için sürdürülebilir koruma prosedürlerinin geliştirilmesinde önemli bir aşamadır. Bu çalışmalar uzun vadede korumayı sağlayarak bilimsel bir çalışmanın da temelini oluşturmaktadır.

²⁴⁴<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.pdf> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁴⁵ http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=1# (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁴⁶ http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3 (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁴⁷ Ersen vd. 2009, 5.

Eserin ön inceleme, belgeleme ve teşhis işlemi tamamlandıktan sonra uygulanacak konservasyon yöntemlerine, ilgili teknik personel ve uzman restoratör ile birlikte karar verilir. Esere doğrudan müdahale yapılacağı için en önemli aşama “karar” aşamasıdır. Bu aşamada uyulması gerekli uluslararası bazı kriterler vardır. Buna göre eserin orijinalliğine zarar vermeden korunmasına dikkat edilmelidir. Yapılan uygulamalar geriye dönüşlü olmalı, test edilmiş ve uygunluğu uluslararası platformda kabul görmüş malzemeler kullanılmalıdır²⁴⁸.

Karar aşamasından sonra eserin mevcut durumu ve ihtiyacı doğrultusunda onarım öncesi fotoğraflama ve belgeleme, sayfa numaralandırma, kuru temizleme, forma düzenini oluşturma, hasarlı sayfaların onarımı, varakların preslenmesi, sırt dikişi, kolon dikişi, şiraze örümü, ön ve arka kapak onarımı, ön ve arka kapağın esere monte edilmesi, eser için muhafaza kutusunun hazırlanması, onarım sonrası fotoğraflama ve belgeleme gibi işlemleri yapılır.

Öncelikle esere ait numaralandırma daha önceden yapılmadıysa sayfanın sol üst köşesinden numaralandırma işlemi yapılır. Yazma eserlerde sayfa sayısı, yaprak/varak sayısı olarak kaydedilmektedir. Sayfa sayısı eserin “kaç yapraktan/varaktan” olduğu bilgisini vermektedir. Yazma eserlerde 1 yaprak/varak, 2 sayfa olarak kabul edilmektedir²⁴⁹ (Fig. 46). “Eser zahriye²⁵⁰ ile birlikte kayıt bilgilerinin yer aldığı sayfalar ve/veya fihrist gibi bölümleri içeriyorsa bu sayfalar eserin başlığına, serlevhâli²⁵¹ sayfaya veya besmele/hamdele/salvele²⁵²” bölümüne kadar sayılarak roma rakamları ile numaralandırma yapılır²⁵³. Metnin başlaması ile her yaprağın/varağın sol üst köşesine verilen numara 1a yüzeyi olarak kabul edilirken numara verilmemiş diğer yüzey 1b olarak kabul edilir. Sayfa numaralandırma işlemi eserin fiziksel bütünlüğü

²⁴⁸<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.pdf> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁴⁹ Anameriç 2016, 442.

²⁵⁰ Zahriye: Yazma kitaplarda genellikle temellük kaydının tezhipli olarak yer aldığı, esas metnin başladığı yaprağın arka yüzü, bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zahriye> (Erişim Tarihi: 24.06.2021).

²⁵¹ Serlevha: “Sözlükte “baş” anlamındaki Farsça ser ile Arapça levha kelimelerinden oluşan ser-levha “bir yazının başlığı” demektir. Tezhip sanatında terim olarak el yazması kitapların zahriye sayfasından sonra karşılıklı iki sayfasına yapılan bezemeli başlığı ifade eder”, bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/serlevha> (Erişim Tarihi: 24.06.2021).

²⁵² Hamdele ve salvele adı verilen bölümler günümüz modern kitaplarında yer almazken; bunların yerini önsöz, teşekkür, giriş, bölümleri almıştır. Bu bölümlerde esere katkı yapanlar, eserin ilham kaynağı eser ve kişiler, eserin hedef kitlesi, yazılış nedeni gibi açıklama ve minnet ifade eden yazılar karşımıza çıkmaktadır, bkz. Rukancı 2018, 101.

²⁵³ Anameriç 2016, 444.

hakkında bilgi verdiği için önemli bir aşamadır²⁵⁴. Bu nedenle sayfaların onarım uygulamalarından önce mutlaka numaralandırma işlemi yapılmalıdır.

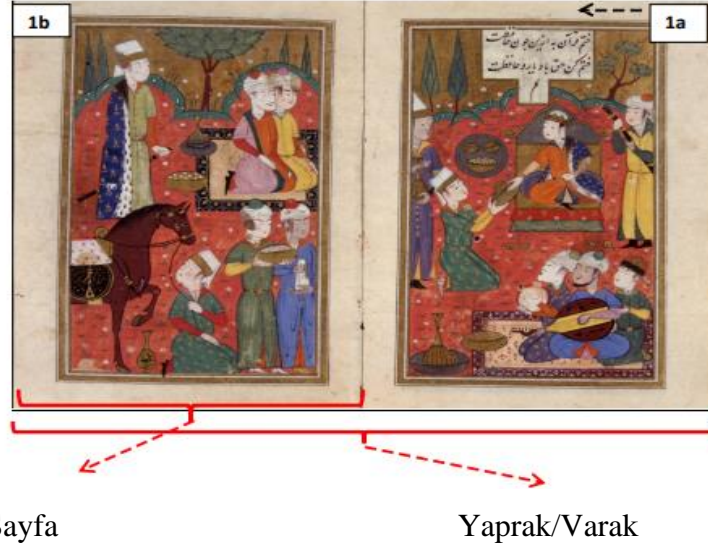

Fig. 46: Yaprak/Varak-Sayfa İlişkisi (Resimde 1a ve 1b aynı sayfanın arka ve ön yüzleri olarak belirtilmiştir)²⁵⁵

Sayfa numaralandırma işleminden sonra kâğıt üzerinde biriken toz, kir, kalem işaretleri, lekeli ve katlanmış halde bulunan belgelere temizleme işlemleri uygulanır. Kâğıt üzerindeki kuru partikül madde birikintileri aşındırıcı bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda kir ve toz birikintileri yüksek nem veya ıslanma gibi durumlara maruz kalırsa lekelenmelere ve biyolojik bozulmalara da neden olabilir. Eser yüzeyinde birikmiş toz ve kirin temizlenmesi işlemi eser yüzeyindeki küf oluşumunu önleyerek küf sporlarını besleyebilecek besin maddelerini de azaltmaya yardımcı olmaktadır. Eserde, delik veya yırtık olan yerler temizlenemeyecek kadar kırılgan olabilir. Lekeli alanlar ve küf oluşumları mekanik temizleme esnasında zarar görebilir²⁵⁶. Bu sebeple eserin tüm sayfaları dikkatli bir şekilde incelenerek dikkatli bir şekilde temizlenmelidir. Temizleme işleminde yumuşak ve esnek kıllara sahip fırçalar ve varakları tozdan arındırmak için HEPA filtreli gücü ayarlanabilen elektrikli süpürgeler kullanılmalıdır (Fig. 47:48:49). Bu aşama çok uzun ve emek isteyen bir işlem olmakla birlikte dikkatli yapıldığında esere

²⁵⁴ Eldek 2019, 56-57.

²⁵⁵ Anameriç 2016, 443.

²⁵⁶ Cowan – Guild 2001, 2.

zarar vermez. Kâğıt üzerindeki kalem izleri, yüzey kirliliği ve parmak izlerini temizlemek için aşındırmayan cinsteki silgiler kullanılabilir²⁵⁷.

Fig. 47-48: Silgi ile Kuru Temizlik²⁵⁸ Fırça Yardımı ile Kuru Temizlik²⁵⁹

Fig. 49: HEPA Filtreli Süpürge (Konservak) ile Kuru Temizlik²⁶⁰

Kuru temizlik işleminden sonra bazı eserlere yıkama işlemi gerekebilir. Yıkama işlemi sırasında, selüloz molekülündeki kopmuş hidrojen bağlarının bazılarını yeniden oluşturarak, kuru ve kolay kırılabilen kâğıdın mekanik dayanıklılığını artırdığı

²⁵⁷ Kathpalia 1990, 58.

²⁵⁸ A. Kaya, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Beyazıt Umumi Koleksiyonu-2420, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁵⁹ Ö. Uzun, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Üsküdar Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Yakup Ağa Koleksiyonu –3, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁶⁰ L. Yücelsin, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Hüdâi Efendi Koleksiyonu – 20, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

bilinmektedir. Destile su ile yapılan yıkama işleminde, çözünebilen maddelerin ve serbest asitlerin kâğıt üzerinden uzaklaşmasına yardımcı olur. Kâğıt üzerindeki kirleri sabitleştirme durumuna karşı yıkama işleminden önce eser yüzeyindeki toz ve kirlerin fırça ya da silgi ile mekanik temizliğinin yapılması gerekir²⁶¹. Yıkama işleminden önce mürekkebin dağılma ihtimaline karşı önceden analizleri yapılmalıdır. Bazı lekeler kuru temizleme veya yıkama ile çıkmayabilir. Bu durumlarda eserin mevcut durumuna göre kullanılan örnek leke çıkarıcılar aşağıda sıralanmıştır²⁶²:

- Boya lekeleri: Alkol
- Cila ve vernik: Aseton, alkol, prydin
- Sıvı yağ: %70 toluen- %30 trikloretilen karışımı
- Katı yağ: Alkol, prydin, %70 toluen- %30 trikloretilen karışımı
- Reçine: Alkol, prydin
- Seloteyp: trikloretilen

Leke çıkarıcı kimyasalların eseri tahrip etme riski varsa uygulamadan kaçınılmalıdır. Restorasyonu yapılan kâğıdın üzerindeki yazılı metnin tahrip edilmemesine özen gösterilmelidir. Onarım sırasında kullanılacak kimyevi maddeler, kâğıdın zayıflamasına ve yazıların dağılıp silinmesine neden olabilir. Özellikle yazılı metin üzerindeki mürekkeplerin suda dağılıp dağılmadığı kontrol edilmeli ve ona göre işlem yapılmalıdır²⁶³.

Metin kısmında kuru temizlik uygulamaları tamamlandıktan sonra formları bir arada tutan dikiş ipleri sağlamsa eser açılmadan yerinde (in-situ) onarım yapılır. Eserin sırt ve kolon dikişleri sağlam değilse eser formalar halinde ciltten ayrılır ve yaprakların forma düzenini gösteren çizimi yapılır (Fig. 50; Çizim 2). Forma çizimi, cilt ve metin kısmı açıldıktan sonra tekrar forma düzeninin sağlanması için hangi numaraya karşılık hangi numaranın birbiriyle eşleşeceği hakkında bilgi verir²⁶⁴.

²⁶¹ Kathpalia 1990, 59.

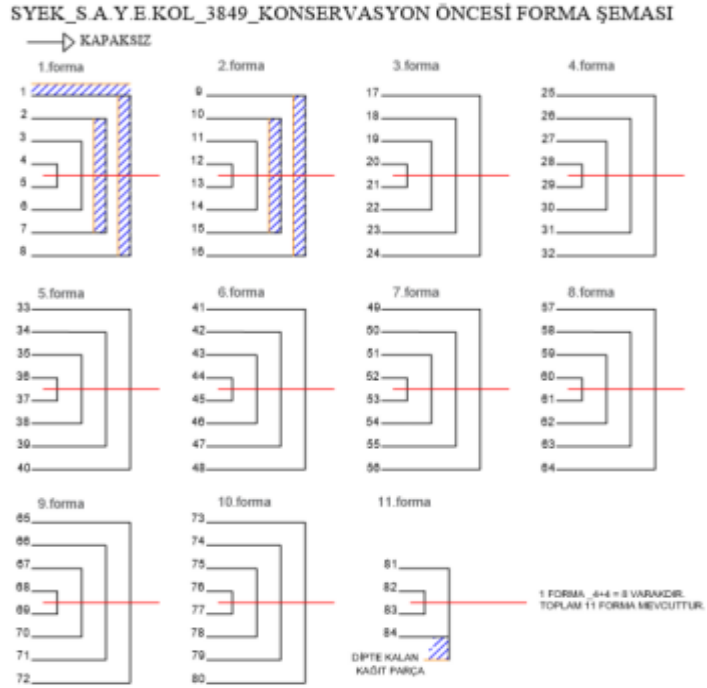
²⁶² Kızık 2005, 110.

²⁶³ İlden 2006, 84.

²⁶⁴ Eldek 2019, 61.

Fig. 50: Formalara Ayırma İşlemi²⁶⁵

Çizim 2: Forma Şeması Örneği²⁶⁶

²⁶⁵ A. B. Oral, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu – 2824, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁶⁶ G. Şahin, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Satın Alınan Yazma Eserler Koleksiyonu – 3849, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

Metin kısmının onarımında kağıtların tahrip olmuş kenarlarının sağlamaştırılması, düzleştirilmesi, yırtık kısımların ve gerekirse mürekkebin sağlamaştırılması, eksik kısımların tamamlanması gibi koruyucu işlemler yapılır²⁶⁷. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi atölyelerinde eserin metin kısmındaki eksik kısımların tamamlanması uygulamalarında, orijinal kâğıdın özelliklerine uygun Japon kâğıtları kullanılmaktadır. Sadece yan kâğıtlarda ya da murakkanın sağlamaştırılması işlemlerinde el yapımı kâğıtlar kullanılmaktadır. Onarım için hazırlanan Japon kağıtları eserin tamamlanacak kısmının kalınlığına, lif, doku ve renk özelliklerine göre belirlenmektedir²⁶⁸. Eserin eksik kısımlarının tamamlanmasında kullanılan kâğıdın asit içermemesi, özelliklerinin orijinale yakın olması, mümkün olduğu kadar az yapıştırıcı kullanılması, lif yönlerinin aynı olması, renklendirmede kullanılan boyar maddelerin orijinale zarar vermemesi gibi faktörler onarım aşamasında dikkat edilmelidir²⁶⁹. Bununla birlikte onarım kâğıdının renklendirilmesinde, ışığa ve suya karşı dayanıklı akrilik boyalar ya da suluboya kullanılmaktadır²⁷⁰.

Yazma eserlerin onarımında yapıştırıcı olarak çoğunlukla metil selüloz ve buğday nişastası kullanılır. Metil selüloz (MC), selülozdan elde edilen kimyasal bir bileşiktir. Beyaz toz halinde bulunan metil selüloz, soğuk suda belirgin yoğun bir çözelti ya da jel oluşturarak çözünebilir (Fig. 51). Metil selüloz (MC) tek başına veya nişastayla birlikte yapıştırıcı olarak kullanılır. Yazma eserlerin konservasyon uygulamalarında metil selülozün tercih edilme sebeplerinden en önemlisi geri dönüşümlü olmasıdır. Ayrıca vakitten kazandırarak kolay hazırlanmakta ve istenen yapıştırıcı özelliklerine sahiptir²⁷¹. Buğday nişastası, güçlü bir yapıştırıcı özelliğine sahiptir; nişasta kolası, kalın kola gibi farklı isimlerle anılmaktadır (Fig. 52). Hazırlandıktan sonra kısa sürede küflenerek bozulabilmektedir. Serin ve karanlık bir yerde, kapalı kaptaki 2-3 gün saklanabilir²⁷².

²⁶⁷ Baydar 2004, 83.

²⁶⁸ Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Konservasyon Birimi, “Yazma Eserlerin Konservasyon Süreci”, TYEKB, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁶⁹ Baydar 2004, 83.

²⁷⁰ Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Konservasyon Birimi, “Yazma Eserlerin Konservasyon Süreci”, TYEKB, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁷¹ Kızık-Kiraz 2014, 172; Konuklar 2011, 3.

²⁷² Kızık-Kiraz 2014, 172-177, Fig. 51-52.

Fig.: 51-52: Metil Selüloz

Buğday Nişastası

Yapıştırıcı hazırlandıktan sonra kâğıdın eksik kısımlarının tamamlama işlemi yapılır. Bu aşamada ilk olarak asetat üzerine tespit edilen eksik kısımların sınırları çizilir ardından Japon kâğıdı uygun bir şekilde su kalemi veya kesici bir alet ile kesilir (Fig. 53:54:55:56). Hazırlanan Japon kâğıdı, metil selüloz ile kâğıdın eksik kısmına yapıştırıldıktan sonra hollytex ve kurutma kartonu ile pres altına alınmalıdır²⁷³. Onarım işlemi tamamlanan kâğıdın, hollytex ve kurutma kartonu ile pres altına alınarak düzleştirme işlemi önemlidir (Fig. 57:58). Düzleştirme yapıldığı zaman eserde buruşuk ya da kıvrılmış olan yerlerin düzelmesi de sağlanmış olur²⁷⁴.

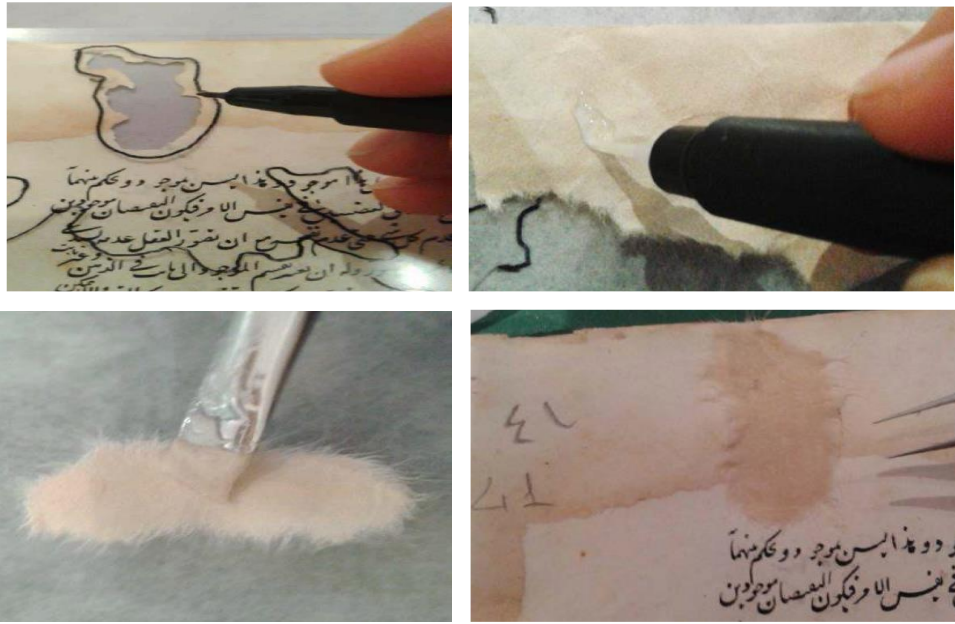

Fig. 53-54-55-56: Kağıt ile Tamamlama²⁷⁵

²⁷³ D. Bozyiğit, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel Koleksiyonu 1324 / 2046, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁷⁴ Eldek 2019, 62.

²⁷⁵ D. Bozyiğit, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel Koleksiyonu 1324 / 2046, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

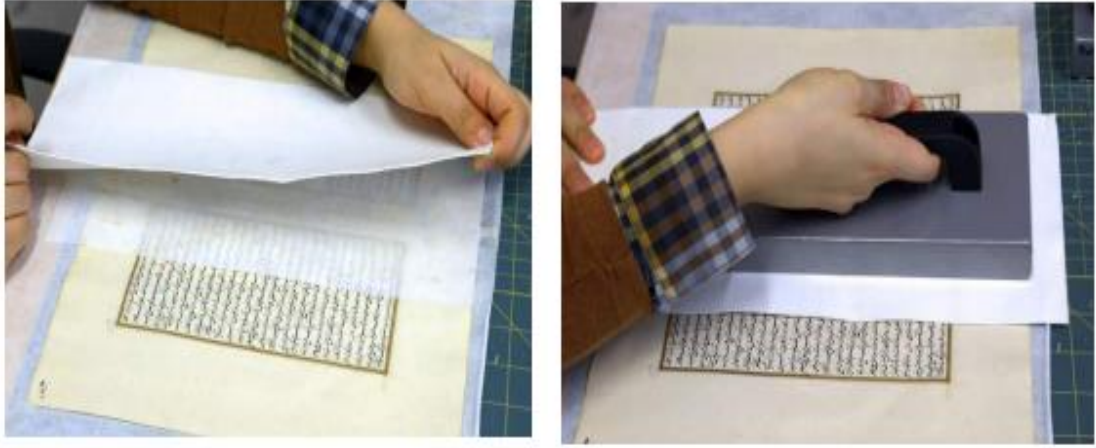

Fig. 57-58: Onarım Yapılan Alanların Preslenmesi²⁷⁶

Mürekkep sağlamaştırma uygulamalarında selüloz eter türevlerinden, Klucel G (hidroksi propil selüloz) ticari isimli yapıştırıcı kullanılabilir²⁷⁷. Klucel G, yazma eserlerin konservasyonunda sağlamaştırıcı olarak kullanılmaktadır (Fig. 59:60); 40°C'nin altındaki suda ve etil alkol, metil alkol, aseton olmak üzere birçok polar organik çözücüler içerisinde çözünmektedir²⁷⁸.

Fig. 59-60: Yoğun Mürekkep Korozyonu Olan Sayfalarda İnce Japon Kâğıdı ve Klucel-G (Etil Alkol İçinde) ile Sağlamaştırma İşlemi²⁷⁹

Formalara ayrılarak onarımı yapılan bir eserin konservasyon işlemleri tamamlandıktan sonra dikiş işlemine geçilir. Dikiş işlemine geçilmeden önce tüm onarımların tamamlanmış olması gerekir. Bu aşama eserin fiziksel bütünlüğü açısından

²⁷⁶ S. Şenel, "Konservasyon Uygulamaları", Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Selim Ağa Koleksiyonu-410, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁷⁷ Baydar 2004, 83.

²⁷⁸ <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/Klucel%20G.pdf> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁷⁹ A. Kaya, "Konservasyon Uygulamaları", Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt Umumi Koleksiyonu-2420, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

çok önemlidir. Kitabın sırt kısmı genel olarak keten ipliği ile dikilir (Fig. 61). İp seçilirken kalitesine ve kalınlığına dikkat edilmelidir²⁸⁰. Onarım işlemi tamamlanan varaklar forma haline getirildikten sonra formalar bir araya getirilerek dikilir (Fig. 62:63:64). Dikiş işleminin ardından, sırt kısımlarına bir destek (tekstil, deri, kâğıt, parşömen vb.) yapıştırılır²⁸¹.

Fig. 61: Çift Duraklı Zincir Dikişi Tekniği

Fig. 62-63-64: Tekstilin Nişasta ile Eserin Sırtına Yapıştırılması

Eserin sırt kısmına bir destek yapıştırıldıktan kolon dikişi atılır. Metin kolon dikişi²⁸², formaların baş ve etek kısımlarına yapılır. Kolon dikişleri zamanla doğal yaşlanma ve yanlış kullanım gibi sebeplerden dolayı koparak metin kısmından ayrılmaktadır²⁸³. Kolon dikişinin ardından şiraze örgüsü zarar görmediyse korunarak

²⁸⁰ Bona Dea 1995, 23.

²⁸¹ S. Şenel, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi- Pertevniyal 2, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26. 01.2022), Fig. 61-62-63-64.

²⁸² Kolon dikişi formaları bir arada tutar, sırtta yapıştırılan desteğin üzerinden dikildiği için kitabın sırtı ile bütünleşir. Genellikle bir deri yastık üzerinden dikiş yapılır, bkz.

https://www.yek.gov.tr/content/UploadFile/Doc/3_diki%C5%9F_%C5%9Firaze.pdf (08.01.2022).

²⁸³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ciltcilik> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

yeniden yerine monte edilir²⁸⁴. Eğer orijinal şiraze kullanılmayacak durumdaysa yeni şiraze örgüsü yapılır (Fig. 65:66).

Fig. 65-66: Kolon Dikişi ve Şiraze Örgüsü²⁸⁵

Metin kısmının onarımı tamamlandıktan sonra eserin muhafazası olan cildinin onarım işlemi yapılır. Cildin mevcut hastalık durumuna göre orijinalliğine zarar vermeden koruma çalışmaları yapılmalıdır. Eserin cildinin olmaması durumunda yazıldığı döneme uygun yeniden klasik bir cilt yapmak gerekmektedir. Ancak eserin cildinde en ufak bir parça dahi kalmışsa onu muhafaza ederek eserin cildinde kullanmalıdır²⁸⁶.

Cilt konservasyon uygulamalarında eser kuru ve nemli olarak temizlendikten sonra mevcut durumuna göre sağlamlaştırılmalar ve tamamlamalar yapılır. Tamamlama uygulamalarında bitkisel tabaklanmış ve orijinal ile aynı türden deri, su bazlı metal kompleks anilin boyalarla, cildin rengine uygun olarak ve onarım olduğu belirgin olacak şekilde boyanır ve nişasta ile yapıştırılır. Kapaklardaki böcek deliklerinin ve eksik kısımların tamamlanması gerekiyorsa selüloz tozu ve metil selüloz karışımından hazırlanan, su içeriği az macun dolgu olarak kullanılır (Fig. 67:68:69:70). Bunun üzeri de boyanmış olan deri ile kaplanır²⁸⁷.

²⁸⁴ https://www.yek.gov.tr/content/UploadFile/Doc/3_diki%C5%9F_%C5%9Firaze.pdf (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

²⁸⁵ G. Bıçakçı, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Umûmî Koleksiyon – 5327, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁸⁶ Özekmekçi 2012, 82.

²⁸⁷ Baydar 2004, 84.

Fig. 67-68: Ön ve Arka Kapaklarda Bulunan Böcek Pisliklerinin Temizlenmesi

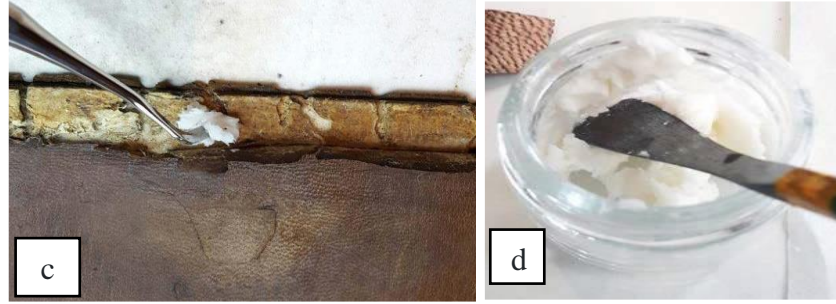

Fig. 69-70: Deliklerin Selüloz Tozu ve Metil Selüloz Karışımı ile Doldurulması²⁸⁸

Aşağıdaki eserin cildinin tamamlama işleminde uygun ölçülerde deri tıraşlandıktan sonra metal kompleks anilin boyalar ile renklendirilmiştir (Fig. 71:72:73:74). Cildin eksik bölgeleri yeni deri ile tamamlanmıştır²⁸⁹.

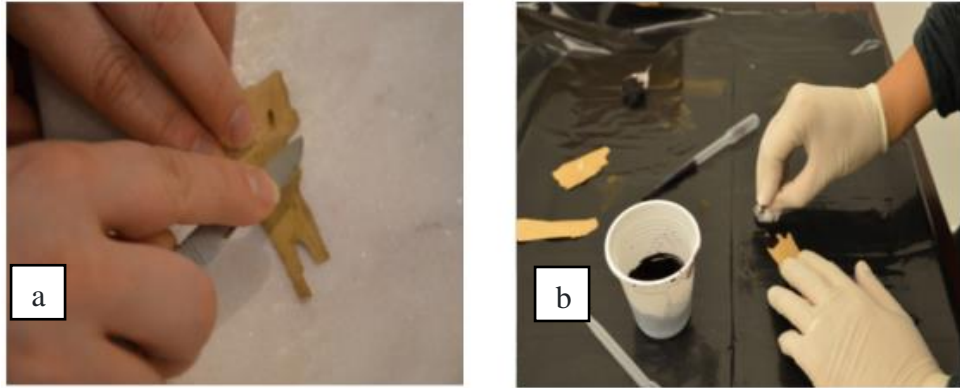

Fig. 71-72: Bitkisel Tabaklanmış ve Boyasız Keçi Derisinin Tıraşlanması ve Derilerin Boyanması

²⁸⁸ D. Bozyiğit, "Konservasyon Uygulamaları", Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel Koleksiyonu 1324 / 2046, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁸⁹ S. Yılmaztürk, "Konservasyon Uygulamaları", Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Amcazade Hüseyin Paşa Koleksiyonu -3, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022), Fig. 71-72-73-74.

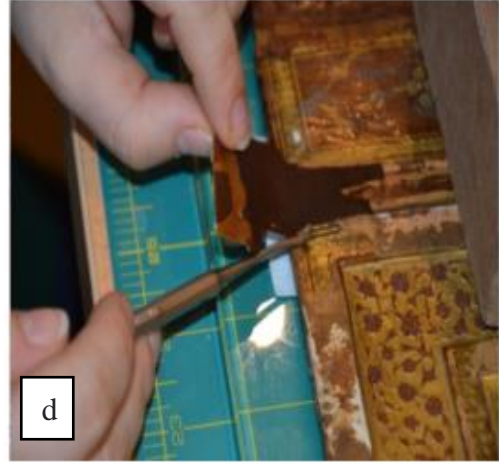
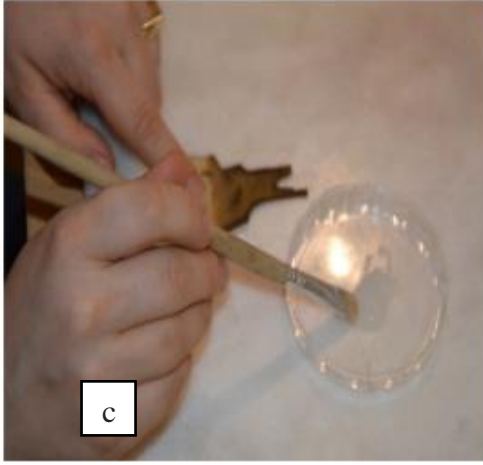

Fig. 73-74: Boyanmış Derinin Nişasta ile Eksik Kısımlara Uygulanması

Aşağıdaki eserin cilt onarımında böcek delikleri ve şemsede bulunan eksik kısım, selüloz tozu/metil selüloz ile hazırlanan macun kullanılarak doldurulmuş, bu dolgu yapılan kısım, şemsedeki bütünlüğü sağlaması için akrilik boyalar ile renklendirilmiştir (Fig. 75:76)²⁹⁰.

Fig. 75-76: Yazma Eserin Eksik Kısımlarının Tamamlanması ve Boyanması

Cilt onarım uygulamaları tamamlandıktan sonra cilt ve metin kısmı nişasta ile yapıştırılarak birleştirilir (Fig. 77:78:79). Konservasyonu tamamlanmış eserin hasar görmemesi için asitsiz kartonların içerisinde muhafaza edilir ve depoda raflara yerleştirilmesi için personele teslim edilir (Fig. 80).

²⁹⁰ G. Erdem, "Konservasyon Uygulamaları", Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Koleksiyonu – 554, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022), Fig. 75-76.

Fig. 77-78-79: Metin Kısmının, Cilde Nişasta ile Yapıştırılması²⁹¹

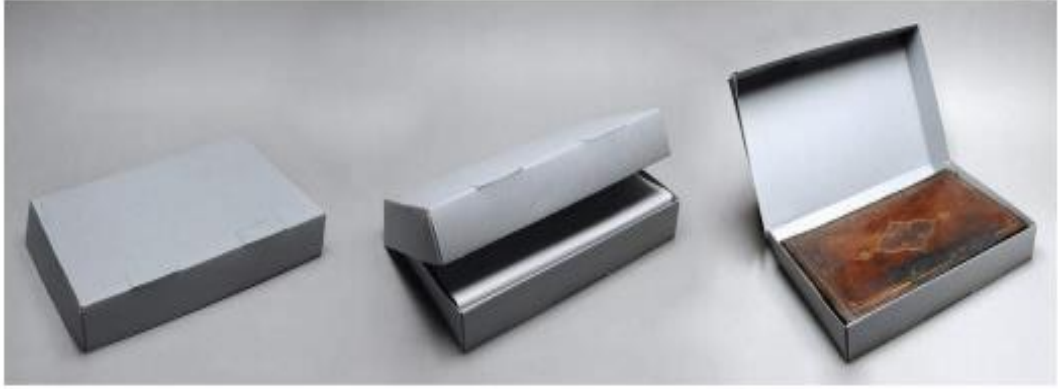

Fig. 80: Koruyucu Kutu²⁹²

²⁹¹ S. Yılmaztürk, “Konservasyon Uygulamaları”, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Amcazade Hüseyin Paşa Koleksiyonu -3, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

²⁹² Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yazma Eserlerin Konservasyon Süreci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 24. 01. 2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ VE KORUMA İLE İLGİLİ FAALİYETLERİ

3.1. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 20 Temmuz 1984 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na hizmete açılmıştır²⁹³. Kütüphanenin toplam kullanım alanı 723 m² olup bina dört kattan oluşmaktadır. Burdur İl Halk Kütüphanesinde meydana gelen sel baskını sonucu, çok değerli ve nadide yazma eserlerin tahrip olması üzerine²⁹⁴, ülkemizdeki çeşitli kütüphanelerde yer alan değerli yazma eser koleksiyonlarını güvenli ve sağlıklı bir ortamda muhafaza etmek, bakım ve onarımlarını yaparak eserlerin ömrünü uzatmak ve bu eserleri araştırmacıların hizmetine sunmak için kurulmuştur²⁹⁵ (Fig. 81:82). Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin adı, *‘‘28.12.2010 tarihinde çıkarılan 6093 sayılı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun gereğince Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü’’* olarak ismi değişmiştir ve Yusufaga Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü ile beraber Kayseri, Manisa ve Diyarbakır'da kurulan Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlükleri de bu bölge müdürlüğüne bağlanmıştır²⁹⁶. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü (KYEBM), *‘‘kütüphane’’* olarak halen faaliyetlerini sürdürmektedir. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinden sonra en büyük yazma eser koleksiyonuna sahip olan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, birçok il ve ilçeden satın alma, bağış ve devir yoluyla aynı zamanda farklı kütüphane ve kurumlardan pek çok yazma ve nadir eseri bünyesine katmıştır. Kurumda satın alma yoluyla gelen kitaplarla birlikte toplam 138 koleksiyon muhafaza edilmektedir. Bu koleksiyonlar içerisinde Selçuklu dönemi ve Osmanlı dönemine ait çok sayıda yazma eser bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu Arapça, Osmanlı Türkçesi ve Farsça el yazmaları arasında Kürtçe, Süryanice, Ermenice, İbranice kitaplar da mevcuttur. Yerli ve yabancı birçok araştırmacının faydalandığı Konya Bölge Yazma

²⁹³ https://www.konyakultur.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=34 (Erişim Tarihi: 2.11.2021).

²⁹⁴ İkiz 1985, 2.

²⁹⁵ <http://www.konya.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 2.11.2021).

²⁹⁶ Şahin 2017, 6; <http://www.konya.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 2.11.2021).

Eserler Kütüphanesi ile Yusufaga Koleksiyonlarında mevcut kitap sayıları Tablo 6'da gösterilmiştir²⁹⁷.

2015			
ESER SAYILARI	YAZMA	MATBU	TOPLAM
Devir	13041	19304	72103
Bağış	2100	10901	13001
Satın alma	3542	934	4476
ESER AYILARI TOPLAMI	18683	83938	102621
Dijital Koleksiyon	48442	9202	57644
GENEL TOPLAM	67125	93140	160265
ÇEKİMİ YAPILAN ESER SAYISI VE POZ SAYISI	92050	22.570.346	

Tablo 6: 2015 Yılı Mevcut Kitap Sayıları (KYEBM Arşivi)

Fig. 81: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Dış Cephe (KYEBM Arşivi)

²⁹⁷ Şahin 2017, 16.

Fig. 82: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bahçesi (KYEBM Arşivi)

KYEBM hizmet binasında; 1 Kitap Şifahanesi, 1 Araştırma Salonu, 1 Kataloglama ve Tasnif Merkezi, 1 Dijital Çekim Odası, 1 Laboratuvar, 1 Çok Amaçlı Salon, 1 CD Arşiv Odası ve personel ve yönetici odaları bulunmaktadır (Fig. 83:84)²⁹⁸.

Fig. 83: Yönetim Birimleri (KYEBM Arşivi)

²⁹⁸ Şahin 2017, 16.

Fig. 84: Toplantı Salonu (KYEBM Arşivi)

3.2. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Bölümleri ve Faaliyetleri

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin bünyesinde nitelikli yazma eser koleksiyonları bulunmaktadır. Bu eserlerin uluslararası standartlara uygun bir şekilde korunması için kütüphane bünyesinde kataloglama, dijitalleştirme ve koruma ve onarım servisi bulunmaktadır.

Bu bölümde, kataloglama ve sınıflama çalışmaları, koruma ve onarım servisindeki çalışmalar, dijitalleştirme çalışmaları, okuma ve araştırma salonunda eserlere erişimin nasıl sağlandığı, depolama koşulları (ısı, nem ve ışık koşulları, periyodik bakım), güvenlik koşulları ve afetlere karşı alınan önlemler açıklanmıştır.

3.2.1. Kataloglama ve Sınıflama Çalışmaları

Kataloglama ve Sınıflama biriminde, yazma eserlerin tespit ve katalog çalışmaları yürütülmektedir (Fig. 85). Kuruma devir, bağış ve satın alma yoluyla eser sağlama faaliyetleri gerçekleştirilir. Bu faaliyetler belirlenen mevzuat çerçevesinde, TYEKB ile ortak

yürütülür²⁹⁹. Kurumda el yazması ve matbu kitaplar uzman personel tarafından tetkik edilmekte; eserlerin bibliyografik bilgileri tespit edildikten sonra ‘‘Yazma Eser Tespit Fişii’’ ve ‘‘Eski Basma Eser Tespit Fişine’’ kaydedilerek katalog işlemleri yapılmaktadır (Tablo 8:9). Tespit fişine kitabın; adı, müellifi, dili, tarihi, cilt sayısı, konusu ve benzeri künye bilgilerinin yanı sıra hat, minyatür, tezhip ve cilt özellikleri ile ilgili fiziki bilgiler de yer almaktadır. 2019 yılı faaliyet raporunda, bibliyografik künyesi çıkarılan eser sayısı, satın alma, bağış ve devir yoluyla gelen eser sayıları Tablo 7’de belirtilmiştir³⁰⁰.

Fig. 85: Kataloglama ve Tasnif Birimi (KYEBM Arşivi)

KATALOGLAMA VE TASNİF 2019 FAALİYET RAPORU				
	YAZMA	NADİR MATBU	LEVHA	TOPLAM
Bibliyografik Künyesi Çıkarılan Eser Sayısı	200	-		200
Satın Alma Eser Sayısı (36 kişi)	181	442	2	625
Bağış Eser Sayısı (29 kişi)	76	222	1	299
Devir Eser Sayısı	-	-		-

Tablo 7: Kataloglama ve Tasnif, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi)

²⁹⁹ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Eser Sağlama Kurulu Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140904.pdf> (Erişim Tarihi: 28.01.2022)

³⁰⁰ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Kataloglama ve Sınıflama Birimi Arşivi, Konya.

KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ YAZMA EŞER KAYIT-TESPİT FİŞİ				
Sıra No 1	Koleksiyon Adı / Demirbaş No Yalvaç A.Rıza Efendi / 2	Konu No 297.7		
Kitap/Eser Adı رسالة في سير رجال الغيب و ارواح المقدسة Risale fi Sevri Ricâli'l-Gayb ve'l-Ervâhîl-Mukaddese	Dili Türkçe			
Yazar/Müellif Adı				
Baş بسم ... الحمد لله رب العالمين ... اطم اسعدك الله في الدارين شيخ المحققين و كُتُب العارفين شيخ محي الدين عربي رجال الغيب و ارواح مقدسه نك سير بانه... ... ارفه سي رجال الغيبين يكا اوله تا كم غالب كله و جميع مراده بو معنى اوزره رعایت ابليه مراد حاصل اوله باذن الله تعالى				
Yazma/Müstenih(Hattas) Mustafa		Yazma yeri Akhisar / Bosna	Tarihi 1103 (1691)	
Kağıt Çeşidi Çiçek Filiğranlı	Yazı Türü Talik	Ölçüleri (mm) 212x148-136x88	Satır Sayısı 21	Yaprak Sayısı 8a-9a
Yazma, Tezhip ve Cilt Özellikleri Ciltsiz.				
Açıklamalar Eser adı mukaddimeden alındı. Sonda 9b-13a arası Beyan-ı Tevarih-i Al-i Osman, Peygamber ömürleri, çeşitli manzumeler ve berat suretleri vardır. 42 Kon 1274/23				
Geliş Yeri, Şekli ve Tarihi: Yalvaç A.Rıza Efendi, Devir, 08.06.2011			Eski No Kayıtsız	
Tasvir İşlem Kayıt No		Değeri	Hazırlayan, Tarih, İmza	

Tablo 8-9: Yazma Eser Tespit Fişi Örneği (KYEBM Arşivi)

ESKİ BASMA ESER TESPİT FİŞİ		
GENEL BİLGİLER		
Kütüphane Adı: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi	Koleksiyon Adı: MALATYA İL HALK KÜTÜPHANESİ	
Kütüphanenin Bulunduğu İl: KONYA	İlçe: MERAM	
Kitap/Süreli Yayın Adı: el-AVÂMİLÜ'L-CEDİDE	Demirbaş/Taşınır No: /3	
Yazar Adı, Doğum ve Ölüm Tarihi: Bırgılı Mehmed Efendi b. Pir Ali (929- 981/1523-1573)	Baskı Tarihi, Yeri, Adedi ve Sayısı: 1313	
ÖZELLİKLER		
Dil: Arapça	Baskı Türü:	Ölçü K. Boy
Sayfa Sayısı: 89-96	Tasnif No: 492.7	Cildi:
Konu Başlığı:		
Kitabın Değeri:		
Şekil, Resim, Plan, Harita Bilgisi ve Diğer Fiziksel Özellikler: Sırtı siyah bez, ebru kağıt kaplı karton cilt.		
KAYIT BİLGİLERİ		
Geldiği Tarih: 07.07.2010	Eski Kayıt No:	
Sağlanma Şekli:	Satın Alma: ☐	Bağış: ☐
Devir: ☒		
GENEL BİLGİ VE DÜŞÜNCELER		
TÜATOK 01-III-1953-1959.		
Hazırlayanın Adı, Soyadı:		10.03.2011 İmzası:

Eski Basma Eser Tespit Fişi Örneği

3.2.2. Dijitalleştirme Çalışmaları

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde muhafaza edilen yazma ve nadir matbu eserlerin dijital çekim servisinde sayısallaştırma işlemleri gerçekleştirilmektedir (Fig. 86:87). Fotoğraflanarak belgelenen yazma, basma, levha, ferman gibi belgeler kategorize edilerek pdf ve jpg olarak ayrı ayrı klasörlerde muhafaza edilmektedir³⁰¹. Mevcut eserlerin tamamı dijital ortama aktarılmakta, sunucu ve harici belleklerin yanı sıra CD/DVD'lerde de muhafaza edilmektedir³⁰². 2019 yılı faaliyet raporunda eserlerin toplam poz sayılarına ilişkin bazı bilgiler Tablo 10'da izah edilmiştir³⁰³.

³⁰¹ 5 Ekim 2021 tarihinde Dijital Arşiv Birimi sorumlusu Abdullah Söner ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki Dijitalleştirme ve Koruma Çalışmaları Üzerine söyleşi yapılmıştır.

³⁰² Şahin 2017, 20.

³⁰³ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Kataloglama ve Sınıflama Birimi Arşivi, Konya.

Fig. 86: Dijital Çekim Servisi (KYEBM Arşivi)

Fig. 87: Dijital Çekim Servisi (KYEBM Arşivi)

Dijital Çekim 2019 Faaliyet Raporu								
TARİH	Basma Kitap	Basma Poz	Yazma Kitap	Yazma Poz	Diğer Materyal	Diğer Mat. Poz	Eser Sayısı	Kitap Poz Sayısı
OCAK	523	90819	20	2939	82	11162	543	104920
ŞUBAT	358	84889	3	304	111	24099	211	109292
MART	483	105641	11	1759	52	7552	282	114952
NİSAN	327	49842	17	2784	28	5810	117	58436
MAYIS	461	83323	59	1034	53	37534	220	121891
HAZİRAN	345	63200	66	2177	0	0	214	65377
TEMMUZ	463	62987	7	788	6	1271	401	65046
AĞUSTOS	515	78480	0	0	6	179	428	78659
EYLÜL	419	76866	3	357	3	169	422	77392
EKİM	175	39091	1	147	303	56418	176	95656
KASIM	2	1193	15	517	532	83208	17	84918
ARALIK	0	0	25	4379	103	15047	25	19426
TOPLAM	4071	736331	227	17185	1279	242449	3056	995965
GENEL TOPLAM								995.965

Tablo 10: Dijital Çekim, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi)

3.2.3. Okuma ve Araştırma Salonu

Kurumda tasnif işlemleri tamamlanmış olan eserlerin mevcut katalog bilgileri sunucular (server) aracılığıyla kütüphanede yer alan bilgisayarlar üzerinden taranabilmekte, eserlerin görüntülerine sistem üzerinden erişim sağlanabilmektedir (Fig. 88). Araştırmacılar, mevzuat³⁰⁴ usulleri çerçevesinde talep edilen eser veya eserlerin kopyasına ulaşabilmektedirler. Görevli personelin yardımıyla, kurumun e-posta, faks ve telefon bilgileri aracılığıyla da eser görüntülerine uzaktan erişim sağlanabilmektedir³⁰⁵. Araştırmacılar dijital görüntü talep formunu doldurup kuruma teslim ettikten sonra eserlerin dijital kopyalarından ücretsiz yararlanabilmekte yabancı araştırmacılar ise belirli bir ücret ödemektedir. Okuma ve Araştırma Salonu, pazar günü hariç haftada 6 gün araştırmacılara hizmet vermektedir. Okuma ve Araştırma Salonunda verilen hizmetler kapsamında, 2019 yılı faaliyet raporunda; satışı yapılan tıpkıbasım, çeviri eser sayısı ve

³⁰⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığı Yazma Eser Kütüphaneleri Çalışma, Yazma ve Eski Harfli Basma Eserlerden Yararlanma Yönetmeliği, 25074 sayılı Resmî Gazete, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?47EF286424B549AB8516B2753310F626>

³⁰⁵ Şahin 2017, 19.

kütüphanedeki bilgi kaynaklarından yararlanan kişi sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 11’de belirtilmiştir³⁰⁶.

Fig. 88: Okuma ve Araştırma Salonu (KYEBM Arşivi)

Okuyucu ve Araştırma Salonu 2019 Faaliyet Raporu			
Yararlanma Şekli	T.C. Vatandaşı	Yabancı Uyruklu	Toplam
Kütüphane içinde yararlanan	2620	290	2910
Kopya satın alarak yararlanan	420	4	424
Toplam	3040	294	3334
Satışı Yapılan Tıpkıbasım ve Çeviri Eser Sayısı		851	

Tablo 11: Okuyucu ve Araştırma Salonu, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi)

³⁰⁶ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Kataloglama ve Tasnif Birimi Arşivi, Konya.

3.2.4. Koruma ve Onarım Servisindeki Çalışmalar

Koruma ve onarım servisinde kimyager, laborant ve restoratörlerden oluşan 11 kişilik bir ekip hizmet vermektedir (Fig. 89). Restoratörler aktif ve pasif koruma çalışmalarını bir plan dahilinde yürütmektedir. Aktif koruma çalışmaları kapsamında kâğıt ve cilt onarımı yapılmaktadır. Onarım çalışmaları yapılırken eserin özgün yapısına bağlı kalınarak müdahale edilmektedir. Yazma eserlerin restorasyonu yapılırken eser ile uyumlu özel üretilmiş malzemeler kullanılmaktadır. Kullanılan malzemeler geri dönüşümlüdür. Pasif koruma çalışmalarında ise depo şartlarının kontrolü ve düzenlenmesi, koleksiyonların ve depoların periyodik bakım ve temizliği, eserlerin tek tek incelenerek hasar ve hastalık durumlarının tespiti yapılmaktadır. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 2019 yılı faaliyet raporunda, onarılan yazma kitap sayısı, temizlenen ve durum tespiti yapılan yazma eser sayısı, yazma eserlerin muhafazası için yapılan kutu sayıları Tablo 12’de belirtilmiştir³⁰⁷. Kitap şifahanesindeki koruma ve onarım çalışmaları Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığının belirlediği kurallar çerçevesinde yapılmaktadır.

Fig. 89: Koruma ve Onarım Servisi (KYEBM Arşivi)

³⁰⁷ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Kataloglama ve Sınıflama Birimi Arşivi, Konya.

Koruma ve Onarım Servisinde yapılan temel konservasyon aşamaları aşağıda sıralanmıştır³⁰⁸:

- Eserin detaylı ön inceleme çalışmalarından sonra konservasyon aşamalarına karar verilir. Bu aşamada tahmini onarım süresi belirlenir.
- Eserde böcek varlığı tespit edildiyse streçlenerek düşük sıcaklık uygulamasına tabi tutulur (Fig. 90).

Fig. 90: Düşük Sıcaklık Uygulaması ile Eser Dezenfeksiyonu (KYEEM Arşivi)

- Konservasyon uygulamaları için öncelikle uygun malzeme (Japon kâğıdı, deriler, keten iplik, nişasta, metil selüloz, Klucel G vb.) hazırlığı yapılır (Fig. 91).

Fig. 91: Malzemeler (a-Japon Kâğıdı Kartelası, b-Deriler, c-Asitsiz Karton, d-Keten İplik, e-İbrişim İpleri, f-Nişasta, g-Klucel-G, ğ-Metil Selüloz)³⁰⁹

³⁰⁸ 15 Şubat 2022 tarihinde, Restoratörler ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde muhafaza edilen eserlerin konservasyonu üzerine söyleşi yapılmıştır.

³⁰⁹ Eldek 2019, 89.

- Belgeleme formu düzenlendikten sonra eserin konservasyon öncesi mevcut durumu genel ve detaylı bir şekilde fotoğraflanarak belgelenir (Fig. 92).

Fig. 92: Belgeleme Alanı (Mesra Tanrıverdi Arşivi)

- Esere ait numaralandırma daha önce yapılmadıysa sayfanın sol üst köşesinden numaralandırma işlemi yapılır.
- Belgenin hasar-hastalık durumuna göre kuru ve sulu temizlik işlemi yapılır. Metin kısmının kuru temizleme işleminde yumuşak bir fırça, silgi ve pamuklu bez kullanılır.
- Eserde mikroorganizma hasarı tespit edildiyse %70'lik etanol çözeltisi ile dezenfeksiyon işlemi yapılır.
- Kuru ve sulu temizlik işlemi tamamlanan eserin sırt ve kolon dikiş ipleri sağlamsa, sayfalar dikişlerinden ayrılmadan yerinde (in-situ) onarım yapılır, dikişler sağlam değilse eser formalar halinde ciltten ayrılarak onarım yapılır ve forma düzenini gösteren çizim yapılır.
- Mevcut hasar durumuna göre sayfalar Klucel-G ya da metil selüloz ile sağlamlaştırılır. Genellikle kıvrılmış ve hasarlı yapraklar metil selüloz ile desteklenerek güçlendirilir. Mürekkep korozyonunu sağlamlaştırmada Klucel-G kullanılır.

- Cetvel kırığı hasarlarının sağlamaştırılmasında remoistenable³¹⁰ tekniği ile onarım yapılır. Bu uygulama için Klucel-G (etil alkol için) hazırlanır³¹¹, ardından onarım yapılacak alan için uygun ölçülerde ince şerit Japon kâğıdı kesilerek asetat üzerine yapıştırılır ve cetvel kırıkları olan kısımlara yerleştirilerek sağlamaştırılır.
- Sayfaların eksik kısımlarının onarım çalışmalarında ise uygun Japon kâğıdı ile ön ve arka yüzeyden desteklenerek tamamlanır.
- Onarımı işlemi tamamlanan varaklar, düzleştirildikten sonra onarım fazlalıkları orijinal ölçüsüne göre kesilir. Ardından eser formalar haline getirilerek orijinaline uygun bir şekilde dikilir. Dikiş işlemi tamamlanan eserin sırt kısmına sırt bezi nişasta kullanılarak yapıştırılır. Bu uygulamadan sonra kolon dikişi, deri yastıklar üzerinden keten, pamuk ya da orijinaline uygun iplik kullanılarak yapılır. Son aşamada orijinal şiraze korunacak durumdaysa eserin baş ve etek kısmına monte edilir, tersi durumda çok fazla tahrip olduysa ve işlevini yitirdiyse yeni bir şiraze örülür.
- Cilt konservasyonunda ise, ilk aşamada cilt kapaklarının kuru veya sulu temizliği yapılır. Kuru temizleme işleminde fırça ile kuru temizlik yapıldıktan sonra bambu çubuk ucuna takılan nemlendirilmiş pamuk ile yüzey temizliği yapılır.
- Eserin cilt kapağında böcek deliği hasarı varsa selüloz hamuru ile dolgu yapılarak sağlamaştırılır.
- Eserin cildindeki eksik kısımların onarımı yapılırken orijinaline uygun bir malzeme (deri, kâğıt, ebru, cilt bezi vb.) kullanılarak tamamlama işlemi yapılır.
- Cilt murakkası katmanlara ayrıldıysa ve çok fazla tahrip olduysa nişasta kullanılarak yapıştırılır. Cilt murakkasında parça kaybı varsa eksik kısımlar yeni bir murakka yapılarak tamamlanır. Cildinin eksik yüzeylerinin tamamlama işleminde uygun ebatlarda deri tıraşlandıktan sonra boyanır ve esere yapıştırılır. Cilt onarım işlemleri tamamlandıktan sonra metin bloğu ve cilt, nişasta ile yapıştırılarak birleştirilir.

³¹⁰ Remoistenable Tissue (Yeniden Nemlendirme ile Yapıştırıcısı Aktifleştirilebilen Japon Kâğıdı): Yeniden nemlendirilebilir ince restorasyon kâğıdı; yazma eserlerde cetvel kırığı, mürekkep korozyonu, mikroorganizma ve kâğıtta kırılabilirlik nedeniyle parçalanmış ve bütünlüğü bozulmuş alanların sağlamaştırılmasında kullanılır, bkz. <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

³¹¹ Cetvel kırıklarının onarımı yapılırken alkolle uygulanan bu malzemenin (Klucel-G) tercih edilmesinin nedeni, olası bir mürekkep dağılmasının önüne geçmektir. Etil alkol, yapıştırıcıyı yeniden aktive etmek için kullanılır, bkz. <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/HSAYEK-410.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

- Konservasyon işlemleri tamamlanan eserin son hali fotoğraflanarak belgelenir. Eser asitsiz karton kutulara yerleştirildikten sonra birim sorumlusuna teslim edilir ve depodaki raflara yerleştirilir.

Aşağıdaki fotoğraflar Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki koruma ve onarım servisinde, konservasyonu yapılmış eslere ait görsellerdir (Fig. 93:94:95: 96:97:98:99:100:101:102:103:104:105:106:107:108:109:110:111).

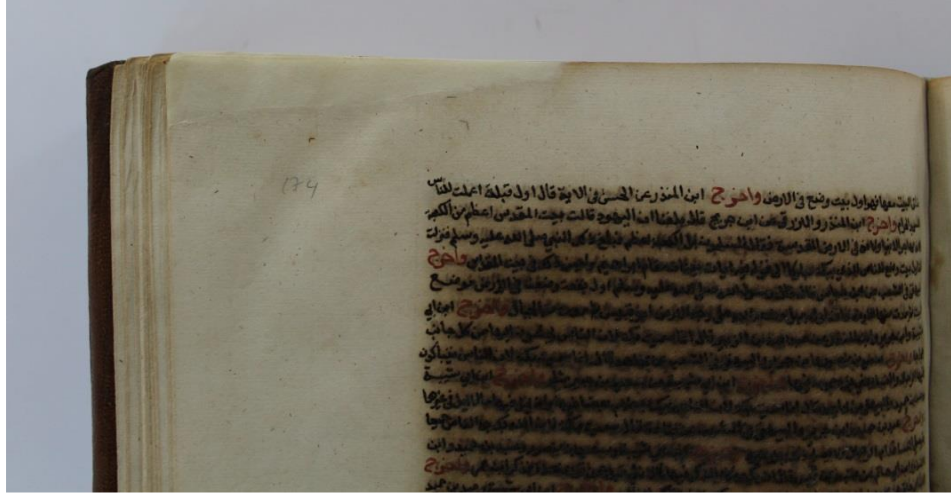

Fig. 93: Esere Sol Üst Köşeden Numaralandırma Verilmesi (174a Yüzeyi)³¹²

Fig. 94-95: Kuru temizlik (KYBM Arşivi)

Eserin Etil Alkol ile Dezenfeksiyonu

³¹² Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi arşivine kayıtlı olan beş adet el yazması eserin konservasyon süreçleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Eldek 2019, 57.

Fig. 96: Mürekkep Korozyyon Hasarlı Yüzeylerin Klucel-G ile Sağlamlaştırılması³¹³

Fig. 97: Cetvel Kırıklarının Remoistenable Tekniği ile Sağlamlaştırılması³¹⁴

Fig. 98-99: Kâğıttaki Eksik Kısımların Japon Kâğıdı ile Tamamlanması (KYBM Arşivi)

³¹³ Eldek 2019, 139.

³¹⁴ Eldek 2019, 73.

Fig. 100-101: Onarımı Yapılmış Varakların Preslenmesi (KYBM Arşivi)

Fig. 102: Onarım İşlemi Tamamlanan Varakların Forma Haline Getirilmesi (KYBM Arşivi)

Fig. 103-104: Sırt Dikiş Aralığının Kalemle Belirlenmesi - Sırt Dikiş Yapımı (KYBM Arşivi)

Fig. 105: Sırtın Nişasta Kullanılarak Tekstil ile Sağlamlaştırılması (KYBM Arşivi)

Fig. 106-107-108: Deri Yastık Üzerine Kolon Dikişi Atılması ve Balıksırtı Tekniği ile Şiraze³¹⁵

Fig. 109: Ciltteki Böcek Deliklerinin Selüloz Hamuru ile Tamamlanması³¹⁶

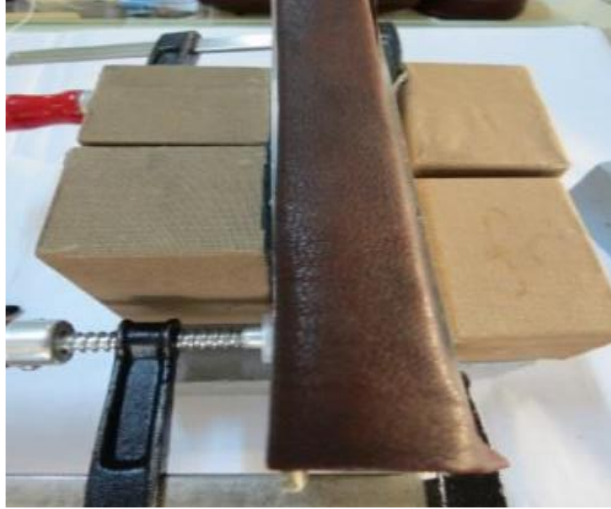

Fig. 110: Eserin Metin ve Cilt Kısımının Birleştirilme işlemi³¹⁷

³¹⁵ Eldek 2019, 65.

³¹⁶ Eldek 2019, 142.

³¹⁷ Eldek 2019, 66.

Fig. 111: Onarım Öncesi ve Sonrası Fotoğraflama (KYBM Arşivi)

KORUMA VE ONARIM BİRİMİ 2019 FAALİYET RAPORU				
Ay/dönem	Onarılan yazma kitap sayısı		Temizlenen ve durum tespiti yapılan yazma eser sayısı	Yazma eserlerin muhafazası için yapılan kutu sayısı
	Koleksiyon	Diğer kurum, şahıs	Koleksiyon	Koleksiyon
Ocak	6	-	-	-
Şubat-Mart	2	-	-	-
Nisan	2	-	3784	-
Mayıs	11	-	4206	-
Haziran- Temmuz-Ağustos	5	-	3362	147
Eylül	6	-	-	81
Ekim	10	-	-	-
Kasım	7	-	-	-
Toplam	49	-	11352	228

Tablo 12: Koruma ve Onarım Birimi, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi)

3.3. Depolama

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, yazma eserler ve nadir matbu eserler ayrı ayrı depolarda muhafaza edilmektedir. El yazması eserler, dört özel çelik kasa depo içerisinde muhafaza edilmektedir. Bunun yanı sıra, matbu eserlerin yer aldığı altı depo bulunmaktadır³¹⁸. Depolarda levhalar ve ferman gibi belgeler de muhafaza edilmektedir. Bütün katlarda depo bulunmaktadır. Bina içerisinde eserlerin sergilendiği bir bölüm bulunmamaktadır. Bütün eserler depolarda muhafaza edilmektedir. Sadece bazı eserlerin tıpkı basımları cam vitrinlerde sergilenmektedir (Fig. 112:113).

Fig. 112: Zemin Kat Sergileme Alanı (KYEBM Arşivi)

Fig. 113: Birinci Kat Sergileme Alanı (KYEBM Arşivi)

³¹⁸ 5 Ekim 2021 tarihinde, Depo Sorumluları ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki yazma eser ve matbu eserlerin muhafaza edildiği depo koşulları üzerine söyleşi yapılmıştır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki çelik kasa yazma eser depolarının genel özellikleri incelendiğinde:

- El yazma eserler özel çelik kasa şeklinde yapılmış depolarda muhafaza edilmektedir.
- Çelik kasa depolar, yazma eserlerin uygun koşullarda muhafazasını sağlamak için özel olarak tasarlanmıştır. Deprem, yangın ve su baskınına dayanıklı yapılan depoların tasarımı 20/12/2004 tarihinde, Selçuk Üniversitesi'ndeki mühendisler ile disiplinlerarası ortaklaşa bir proje ile gerçekleştirilmiştir. Çelik kasa depoların örneği, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde ve Çorum İskilip İlçe Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır³¹⁹.
- Çelik kasa depoların iç yüzeyleri 20 cm kalınlığında olup yapım aşamalarında ziftli kâğıt, çelik raylar, cam yünü ve amyant malzeme kullanılmıştır. Bununla birlikte deponun taban, tavan ve sütunlar dahil çepçevre paslanmaz krom-nikel malzeme ile kaplandığı bilgisi alınmıştır³²⁰ (Fig. 114:115:116: 117:118:119:120: 121:122:123: 124:125:126: 127:128:129:130).
- Depolardaki raflar yapım aşamasında duvara sabitlenmiştir.
- Raflar zeminden 21 cm yüksekliğindedir.
- El yazma kitaplar açık çelik raflarda yan yana sıralı bir şekilde yerleştirilmiştir.
- Konservasyon işlemi tamamlanan yazma eserler asitsiz kutuların içerisine yerleştirilerek raflar üzerinde muhafaza edilmektedir (Fig. 131:132:133:134).

Fig. 114-115: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları (KYEBM Arşivi)

³¹⁹ 5 Ekim 2021 tarihinde, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü Bekir Şahin ile yazma eserlerin muhafaza koşulları hakkında söyleşi yapılmıştır.

³²⁰ 4 Ekim 2021 tarihinde, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi İdaresi ile eserlerin muhafaza edildiği depo koşulları hakkında söyleşi yapılmıştır. Bu bilgiler Kütüphane İdaresi tarafından aktarılan bilgilerdir.

Fig. 116-117: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları
(KYEBM Arşivi)

Fig. 118-119: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları
(KYEBM Arşivi)

Fig. 120-121: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları
(KYEBM Arşivi)

Fig. 122-123: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları
(KYEEM Arşivi)

Fig. 124-125: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları
(KYEEM Arşivi)

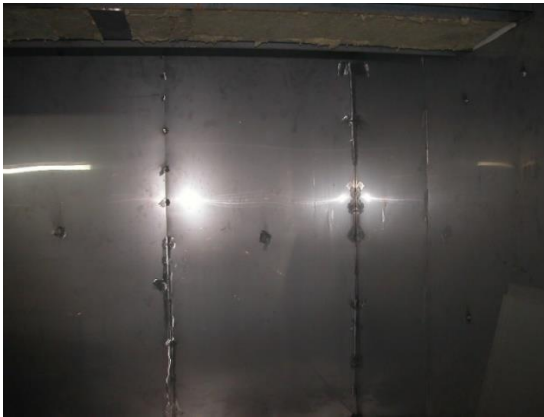

Fig. 126-127: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları
(KYEEM Arşivi)

Fig. 128-129: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Tamamlanmış Hali (KYEBM Arşivi)

Fig. 130: Birinci Kat Yazma Eser Deposu (KYEBM Arşivi)

Fig. 131: Eserlerin Asitsiz Kutulara Yerleştirilerek Raflarda Muhafaza Edilmesi (KYEBM Arşivi)

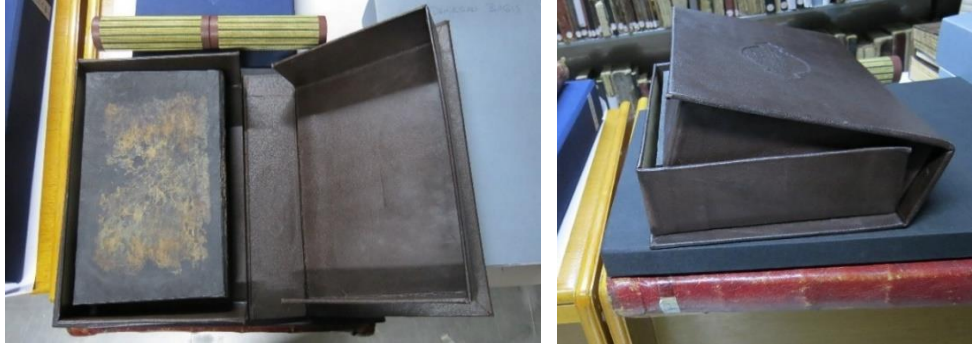

Fig. 132-133: Deri Kaplama Kutularda Muhafaza Edilen Eserler (KYEBM Arşivi)

Fig. 134: Eserlerin Asitsiz Kutularda Muhafazası (KYEBM Arşivi)

- Eserlerin üst seviyede güvenliğini sağlamak için bütün yazma eser depolarına çelik bir kapı ile ulaşılmakta, kapılar iki anahtar ve bir şifre ile açılmaktadır (Fig. 135:136).
- Birinci katta yer alan yazma eser deposunun havalandırması filtreli cihazların bulunduğu küçük pencereler ile sağlanmaktadır (Fig. 137:138).
- Bodrum katta yer alan eser deposu çift kapılıdır, çelik kapıyla birlikte bir demir parmaklık bulunmaktadır (Fig. 139:140).

Fig. 135-136: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Çelik Kapısı (KYEBM Arşivi)

Fig. 137-138: Havalandırma Sistemi (KYEBM Arşivi)

Fig. 139: Bodrum Kat Yazma Eser Deposunun Çelik Kapısı (KYEBM Arşivi)

Fig. 140: Bodrum Kat Yazma Eser Deposu (KYEBM Arşivi)

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde matbu eser depolarının genel özellikleri incelendiğinde:

- Zemin kat dışında bütün katlarda matbu eser deposu bulunmaktadır.
- İki ayrı matbu eser deposunda kompakt raf sistemi kullanılmaktadır (Fig. 141:142).
- Diğer matbu eser depolarında ise açık metal rafların kullanıldığı depo sorumlularından öğrenilmiştir.

Fig. 141: Birinci Kat Matbu Eser Deposunda Kompakt Raf Sistemi (KYEBM Arşivi)

Fig. 142: İkinci Kat Matbu Eser Deposunda Kompakt Raf Sistemi (KYEBM Arşivi)

3.3.1. Isı, Nem ve Işık Koşulları

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin yazma eser depolarının ısı, nem ve ışık koşulları incelediğinde:

- Bina kalorifer sistemi ile ısıtılmaktadır.
- Tüm eser depolarında iklim koşulları sıcaklık ve nem ölçer cihazlar ile düzenli olarak izlenmekte ve bu veriler çizelgelere kaydedilmektedir (Fig. 143).
- Sıcaklık ve bağıl nem değerleri ideal değerleri aştığında müdahale edilmekte nem alma, nem verme ve klima cihazları kullanılarak depo iklimi dengelenmektedir (Fig. 144). Depolarda ihtiyaç duyuldukça klimalar kullanılmaktadır.
- Yazma eser depolarının tamamında, olumsuz iklim koşullarına karşı yalıtımı yapılmıştır.

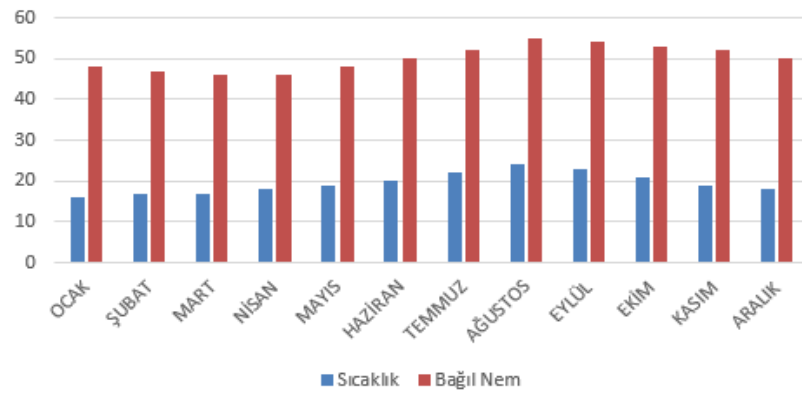

Fig. 143: Sıcaklık ve Nem Ölçer Cihazı (KYEBM Arşivi)

Fig. 144: İklimlendirme Cihazı (KYEBM Arşivi)

- Bütün depolarda LED aydınlatmanın kullanıldığı, ışıklandırmanın gerekmediği sürece kullanılmadığı ve eserlerin karanlık bir ortamda muhafaza edildiği bilgisi alınmıştır³²¹. Pencerelerden gelen ışığı engellemek için filtre ve perde kullanılmaktadır.
- Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, yazma ve matbu eser depolarının genel sıcaklık ve nem ortalamaları incelendiğinde: En düşük sıcaklık değerinin ocak ayında 16 °C, en yüksek sıcaklık değerinin ağustos ayında 24 °C, en düşük bağıl nem mart ve nisan aylarında %46, en yüksek bağıl nem ağustos ayında %55 ölçülmüştür (Tablo 13).

Tablo 13: 2019 Yılı Sıcaklık ve Bağıl Nem Ölçümleri (KYEBM Arşivi)

³²¹ 5 Ekim 2021 tarihinde Depo Sorumluları ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki yazma eser ve matbu eserlerin muhafaza edildiği depo koşulları hakkında söyleşi yapılmıştır.

3.3.3. Periyodik Bakım

Binanın ve koleksiyonların bakımı incelendiğinde:

- Kütüphanenin temizliği düzenli olarak temizlik görevlileri tarafından yapılmaktadır.
- Koleksiyonların periyodik bakımı ise konservatörler tarafından kurumsal bir plan dahilinde gerçekleştirilmektedir.
- Yazma ve matbu eserlerin belirli aralıklarla tek tek elden geçirilerek tozlarının alındığı, aynı zamanda hasar hastalık tespitleri yapılarak eserlerin incelendiği ve mevcut durumlarının çizelgelere not edildiği bilgisi edinilmiştir³²².

3.3.4. Mevcut Durum Tespiti

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’de, koleksiyonların hasar hastalık taraması aşağıda belirtilen kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir:

- Eserlerin mevcut durum tespitleri kurumsal bir planlama dahilinde gerçekleştirilmektedir. Sağlıklı bir planlamanın yapılabilmesi için tüm eserlerin mevcut durumunun incelenmesi ve tanımlanması gerekir.
- Eserdeki hastalıkların tanımlanması ve formlara doğru bilgilerin aktarılabilmesi için personelin gerekli eğitimleri almış olması gerekir.
- Koleksiyonların hasar-hastalık taraması düzenli olarak uzman konservatörler tarafından yapılmakta eserler tek tek incelenmekte ve mevcut bozulma durumları tespit formuna kaydedilmektedir. Hasar-hastalık tespit formlarında koleksiyonlardaki fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmalar ayrıntılı bir şekilde tanımlanmaktadır. Eserde asitlenme, cetvel kırığı, böcek, mantar, cilt hasarı, kayıp sayfalar varsa tespit formuna kaydedilmektedir. Taraması yapılan eserler için bir bozulma haritası oluşturulmaktadır.
- Durum tespit çalışmalarında her eser Tablo 14’te belirtildiği gibi; *“her bir hasar grubu için 0-4 arasında en ağır hasar 4 ile ifade edilmek üzere puanlanarak öncelikli müdahale edilecek eserlerin listeleri oluşturulmaktadır”*. Oluşturulan listeler kataloglama ve tasnif birimi tarafından kontrol edildikten sonra eserlerin

³²² 5 Ekim 2021 tarihinde, Depo Sorumluları ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki yazma eser ve matbu eserlerin muhafaza edildiği depo koşulları hakkında söyleşi yapılmıştır.

tarihsel, sanatsal ve yapısal özellikleri göz önünde bulundurularak sıralanmaktadır. Onarım çalışmalarında öncelik verilecek eserler bu sıralamaya göre gerçekleştirilmektedir³²³.

- Konservatörlere teslim edilen eserler zimmet defterinde kayıt altına alınmaktadır. Onarım aşamasında yapılan uygulamalar ve belgeleme çalışmaları düzenli olarak kayıt altına alınmaktadır³²⁴.

S. Nu	KOLEKSİYON	Kimya	Biyoloji	Kâğıt	Dikiş	Cilt	Toplam Puan	NOTLAR
1	BYEK 1	0	0	1	0	1	2	
2	BYEK 2	0	0	1	0	1	2	
3	BYEK3	0	4	0	0	1	5	
4	BYEK4	1	0	0	1	0	2	
5	BYEK5	0	0	0	0	1	1	
6	BYEK6	0	0	0	0	1	1	
7	BYEK7	0	0	1	0	1	2	
8	BYEK8	0	0	0	0	1	1	
9	BYEK9	0	0	1	0	1	2	
10	BYEK10	0	1	0	1	1	3	
11	BYEK11	0	0	0	0	0	0	
12	BYEK12	0	0	0	0	0	0	
13	BYEK13	0	1	0	0	1	2	
14	BYEK14	0	0	0	0	1	1	
15	BYEK15	0	0	0	0	0	0	
16	BYEK16	0	0	0	0	0	0	
17	BYEK17	0	1	0	0	1	2	
18	BYEK18	0	0	1	0	1	2	
19	BYEK19	2	1	0	1	0	4	
20	BYEK20	0	0	1	0	0	1	
21	BYEK21	0	0	1	0	1	2	
22	BYEK22	0	0	1	0	1	2	
23	BYEK23	0	1	1	1	1	4	
24	BYEK24	0	1	1	1	1	4	
25	BYEK25	0	0	0	0	0	0	
26	BYEK26	0	0	1	2	1	4	

³²³ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Kitap Şifhanesi Arşivi, Konya.

³²⁴ 5 Ekim 2021 Tarihinde, Restoratörler ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi üzerine söyleşi yapılmıştır.

27	BYEK27	0	0	1	1	1	3	
28	BYEK28	0	0	1	0	1	2	
29	BYEK29	0	0	1	1	1	3	
30	BYEK30	0	0	1	2	1	4	

Tablo 14: Hasar Tespit Rapor Örneği (KYEBM Arşivi)

3.4. Güvenlik

- Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yedi özel güvenlik görevlisi bulunmaktadır (Fig. 145). Binanın içinde ve dışında kapalı devre kamera sistemi ile yirmi dört saat aralıksız kayıt tutulmaktadır³²⁵.
- Bina girişinde ziyaretçileri güvenlik personelleri karşılamakta, gelen ziyaretçilerin isim, soy isim ve kuruma geliş sebebi çizelgelere kaydedilmektedir.
- Zemin katlardaki pencerelerin hırsızlık faktörüne karşı demir parmaklıklarla çevrili olduğu görülmüştür.
- Binaya ziyaretçi girişleri sadece bir kapıdan sağlandığı için giriş ve çıkışlar açık bir görüş alanındadır. Binanın girişinde kapı tipi X-Ray cihazı bulunmaktadır
- Bina içerisinde ve depolarda yeterli sayıda hareket dedektörü bulunmaktadır (Fig. 146).
- Alarm sisteminin özel bir güvenlik şirketine bağlı olduğu, saha dışı izleme istasyonunun bir tehlike durumunda güvenlik personelleri ile irtibata geçildiği, aynı zamanda polis teşkilatına haber verildiği öğrenilmiştir³²⁶.
- Depolar şifreli giriş sistemi ile kontrol altında tutulmakta, giriş çıkışlar en az iki personelle gerçekleştirilmektedir³²⁷.
- Binanın dış cephesinde yeterli acil durum aydınlatması bulunmaktadır.

³²⁵ Şahin 2017, 21.

³²⁶ 5 Ekim 2021 tarihinde, Güvenlik Şefi Metin Önlüel ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi üzerine söyleşi yapılmıştır.

³²⁷ Şahin 2017, 21.

Fig. 145: Güvenlik Ofisi (KYEBM Arşivi)

Fig. 146: Yazma Eser Deposu, Hareket Dedektörü (KYEBM Arşivi)

3.5. Afetlere Karşı Alınan Önlemler

- Kurumda yangın, sel baskını, sabotaj, hırsızlık olaylarına karşı “*Sivil Savunma Planı*” uygulanmaktadır.
- Yangın faktörüne karşı eğitim faaliyetleri gerçekleştirilerek personellerin uygulamalı bir şekilde yangın tüplerini kullandığı, belirli aralıklarla yangın tatbikatlarının yapıldığı öğrenilmiştir.
- Her odanın kapısının önünde ve mekân içerisinde yeterli sayıda yangın tüpleri bulunmaktadır (Fig. 147). Kurumda yangın söndürme sistemi olarak, sadece yangın tüpleri ve duvara sabitlenmiş yangın dolabı bulunmaktadır (Fig. 148).

- Yangın çıkış işaretleri her katta açıkça görülmektedir.
- Bütün katlarda, eser depolarında ve personel odalarında yangın faktörüne karşı duman sensörü ve alarm sistemi bulunmaktadır (Fig. 149).
- Bütün oda ve katlarda yer alan alarm sistemi, duman sensörü ve yangın söndürme tüplerinin her yıl düzenli olarak kontrol edildiği bilgisi alınmıştır.
- Yangın faktörüne karşı 2020 yılında elektrik tesisatının gözden geçirildiği ve yenilendiği öğrenilmiştir³²⁸.
- Eserlerin nakil işlemlerinde özel yapılmış yangına, suya, ısıya ve hava koşullarına karşı dayanıklı kilitli kasalar kullanılmaktadır.
- Yazma eserlerin muhafaza edildiği depolarda boru tesisatı koleksiyonların üzerinden geçmemektedir.

Fig. 147: İkinci Kat Matbu Eser Deposu Önünde Yer Alan Yangın Tüpleri (KYEBM Arşivi)

Fig. 148: Bodrum Kat Yangın Dolabı ve Yangın Tüpleri (KYEBM Arşivi)

³²⁸ 5 Ekim 2021 tarihinde, Güvenlik Şefi Metin Önlüel ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Üzerine söyleşi yapılmıştır.

Fig. 149: Birinci Kat Yazma Eser Deposu, Duman Sensörü (KYEBM Arşivi)

DEĞERLENDİRME

Bu bölümde alan araştırmaları kapsamında elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Depolama

İyi bir depolama, koleksiyonların bakım programının ve önleyici koruma uygulamalarının önemli bir parçasıdır. Kurumsal planlama ile eserler için uygun bir şekilde organize edilmiş depolama alanı, koleksiyonlara yönelik riskleri azaltır³²⁹. Depo koşullarının uygun olmaması yüzlerce eserin aynı anda olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

UNESCO'nun yayımladığı Kültür Mirasını Koruma El Kitabı'nda eserlerin rutubete karşı korunmasını sağlamak için rafların zeminden en az 15 cm yukarıda olması ve raf ile duvar arasında az 5 cm boşluk (ara) bırakılması belirtilmiştir³³⁰. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki depolar bu şartlara uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Çelik kasa depoların yapım aşamasında kullanılan yalıtım malzemeleri duvardan gelen soğüğün, eserlere doğrudan etkisi engellemektedir. Depoların çelik kasa biçiminde yapılmış olması iç ve dış koşullara karşı önemli ölçüde koruma sağlamaktadır. Raflar zeminden 21 cm yüksekliğindedir ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde yapılmıştır. Depoyu çevreleyen duvarların çelik panellerle kaplanmış olması ve deponun çelik kapısı eserlerin güvenli bir ortamda korunmasını sağlamaktadır.

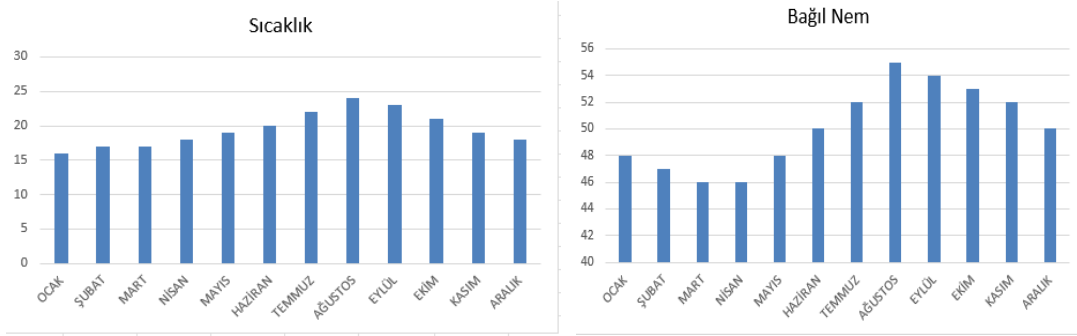
Isı, Nem ve Işık

Uygun olmayan sıcaklık ve bağıl nem yazma eserler üzerinde fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmalara neden olmaktadır. Eserlerin bozulma süreçlerini yavaşlatmak için sıcaklık ve bağıl nem koşullarının ideal değer aralığında olması gerekir. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, yazma eser depolarında sıcaklık ve bağıl nem değerleri uzman personel tarafından takip edilmekte ve kaydedilmektedir. Yazma ve matbu eser depolarının yıllık genel sıcaklık ve bağıl nem ortalamaları incelendiğinde: En yüksek sıcaklık ağustos ayında, en düşük sıcaklık ocak ayında, en yüksek bağıl nem ağustos ayında, en düşük bağıl nem mart ve nisan aylarında ölçülmüştür (Tablo 15-16). Mevcut

³²⁹ NPS 2012, 7:1.

³³⁰ Biasiotti 2016, 13-14.

bağıl nem ve sıcaklık değerleri ideal değerlerle kıyaslandığında, sıcaklığın yaz aylarında ideal değer aralığını fazla aşmadığı, bağıl nemde dalgalanmalar olmadığı görülmektedir. Bu veriler yazma ve matbu eser depolarının genel sıcaklık ve bağıl nem ortalamasını kapsamaktadır. Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için her deponun sıcaklık ve bağıl nem verilerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekir.

Tablo 15-16: Ortalama Sıcaklık Ölçümleri Ortalama Bağıl Nem Ölçümleri

UNESCO tarafından hazırlanan ‘‘Kültür Mirasını Koruma El Kitabı’nda’’ kütüphane ortamı ve depoların iklim koşulları denetlenirken sıcaklığın 16-20 °C bağıl nemin ise %50-60 arasında olmasına özen gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir³³¹. IFLA ilkelerinde ise küf oluşumlarının önüne geçmek için uygun sıcaklık ve bağıl nem değerlerinin (sıcaklık 20 °C/ 68 °F’den ve BN %65’ten daha düşük olacak şekilde) sağlanması gerektiği önerilmiştir. Bağıl nemin %40’ın altında olması durumunda eserlerin ortama nem vererek kurumasına, büzüşmesine ve kırılganlaşmasına neden olmaktadır³³². İç ortam koşulları bu değerler dikkate alınarak düzenlenmelidir.

İç ortam koşulları ile eserlerin dizildiği rafların içindeki sıcaklık genellikle ortam sıcaklığı ile yaklaşık aynı değerdedir. Raflar, ortam sıcaklığından (2°C) biraz daha soğuk olma eğilimindedir, bu durum kitap raflarının dış duvarlar ile bitişik olmasından kaynaklanmaktadır³³³. Bu nedenle deponun dış duvarlarının eserleri koruyacak özelliklere sahip olması gerekir. Duvardan gelen soğuğun etkisini önlemek için binanın yalıtımı yapılmalıdır.

Yazma eserlerin muhafaza edildiği ortamlarda karşılaşılan önemli başka bir problem aydınlatma sorunudur. Işığın esere direkt teması kimyasal bozulmaları

³³¹Biasiotti 2016, 6.

³³² Adcock 2011, 28.

³³³ Bülow 2002, 112.

hızlandırarak mevcut hasarı artırabilir Kütüphanedeki yazma eser koleksiyonları sadece depolarda muhafaza edildiği için ışığının zararlı etkilerinden korunmaktadır. Konya Bölge Yazma Eser Kütüphanesindeki yazma eser depolarında pencere bulunmadığı için eserler karanlık bir ortamda muhafaza edilmektedir.

Hava Kirliliği

2012-2017 yıllarında Konya’da hava kalitesi parametreleri ile seçilmiş meteorolojik değişimlerin araştırıldığı çalışma sonuçlarında, kış dönemi hava kirliliğinin sınır değerleri çok fazla aştığı tespit edilmiştir. Konya’nın bazı bölgelerinde yakıt olarak kalitesiz kömürün kullanılması, sanayiye elverişli bir alanda olması ve hâkim rüzgâr yönünün etkisiyle sanayi tesislerinin baca gazlarını şehir merkezine taşıması hava kirliliğine sebep olmaktadır³³⁴.

UNESCO’nun yayımladığı Kültür Mirasını Koruma El Kitabı’nda hâkim rüzgâr yönünün; orman yangınları, kuvvetli rüzgarlar, toz fırtınaları ve kimyasal bir kazanın neden olabileceği sızıntı dumanlarının yönlerini etkilediği belirtilmiştir³³⁵. Hâkim rüzgâr yönünü tespit etmek, olası risk faktörlerine karşı önleyici tedbirlerin alınmasında bilinmesi gereken önemli bir konudur.

Konya’da hava kirliliğinin yanı sıra ‘‘kütüphane binasının’’ trafiğın yoğun olduğu bir yerde olması tedbirlerin daha sıkı alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kurumda hava kirliliğinin kontrolünü sağlamak için bütün pencereler ve kapılar sıkıca kapatılmaktadır. Periyodik bakım ve temizlik yapıldığı için kirleticilerin olumsuz etkileri azaltılmaya çalışılmaktadır.

Periyodik Bakım

Koruyucu bakım uygulamalarının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için öncelikle kapsamlı bir planlama yapılmalıdır. Eserlerin tozları alınırken ayrı bir oda ayarlanmalı depodan uzak bir yerde bu işlemler yapılmalıdır. Eserlerde toz alma işlemi için çekiş gücü ayarlanabilen, HEPA filtreli, yumuşak fırçalı bir elektrik süpürgesi kullanılmalıdır³³⁶.

³³⁴Kara vd. 2018, 109.

³³⁵ Roberts – Hutchins 2009, 16.

³³⁶ Biasiotti 2016, 26.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kitapların genel temizliği yılda en az bir kez uzman konservatörler tarafından kurumsal bir planlama ile gerçekleştirilmektedir. Eserler tek tek gözden geçirilerek yumuşak uçlu fırçalar ile tozları alınmaktadır. Bu aşamada hasar-hastalık taraması yapılarak önleyici tedbirler alınmaktadır.

Zararlıların Kontrolü

Depolarda böcek ve kemirgenlerin varlığı yazma eserlerde geri dönüşümü olmayan hasarlara neden olmaktadır. Organik malzemelerden oluşan yazma eserler, böcek ve kemirgenler için besin kaynağıdır. Eserlerin ve rafların arasında gizlenmiş böcekleri tespit etmek için düzenli olarak hasar-hastalık taraması ve bakım çalışmaları yapılmalıdır. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde böceklerin varlığını tespit etmek için depolarda feromon ve yapışkan tuzaklar kullanılmaktadır (Fig. 150). Periyodik bakım ve hasar-hastalık taramasında zararlıların tespiti yapılarak gerekli önlemler alınmaktadır. Binanın ve depoların temizliği düzenli olarak temizlik görevlisi tarafından yapıldığı için bu zararlıların takibi yapılmaktadır. Hizmet binasının çevresinde zararlıların kontrolünü sağlamak için düzenli ilaçlamalar yapılmaktadır.

Fig. 150: Böcek Tuzakları (KYEBM Arşivi)

Güvenlik

Kütüphane güvenliğini sağlamak, güvenlik politikası geliştirmek ve uygulamak kütüphane yöneticisinin sorumlulukları arasındadır. Bu politikaların planlanması yapılırken binada güvenlik zafiyeti olan bölgeler varsa tespit edilmeli, polis teşkilatı ve

personel ile istişare edilmelidir. Güvenliği sağlamak için kapalı devre televizyon sistemi kurulmalı ve bina çevresi iyice aydınlatılmalıdır³³⁷.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, olası bir hırsızlık faktörüne karşı bina içerisinde ve depolarda yeterli sayıda hareket sensörleri ve alarm sistemi bulunmaktadır. Kütüphaneye gelen ziyaretçileri, güvenlik görevlileri karşılamakta ve geliş nedenlerine göre yönlendirilmektedir.

Afetler

Kültürel mirasın tahmin edilemeyen olaylar (su baskınları, yangın, deprem, hırsızlık, vandalizm vb.) karşısında savunmasız kalmaması için kapsamlı risk analizleri yapılmalı ve önleyici tedbirler geciktirilmeden alınmalıdır. Yapının bulunduğu alanın deprem, yangın, su baskını gibi afetlere açık bir alan olup olmadığı detaylı bir araştırma ile öğrenilmelidir. Araştırma yapılırken tarihsel kayıtlar, coğrafi koşullar, önceki afetlerde meydana gelen kayıplar detaylı olarak incelenerek bilimsel bir değerlendirme yapılmalıdır³³⁸. Bu bilimsel çalışmalar olası afetlere karşı önceden hazırlıklı olunması açısından oldukça önemlidir.

Yazma eser koleksiyonlarını tehdit eden en büyük risk faktörlerinden biri yangındır. Aniden gelişen kazalar sonucu çıkan yangınların büyük bir çoğunluğu elektrik kısa devrelerinden kaynaklanmaktadır. Bina içerisinde elektrik donanımlarının bakımlarının ertelenmesi beklenmedik bir anda kültür mirasının yok olmasına neden olabilir. Bu sebeple, elektrik tesisatları düzenli olarak incelenmeli ve hasar tespiti varsa yanmaz teflon kaplı kablolar ve krom kaplı kanallarla değiştirilmelidir³³⁹.

Depolar yangına dayanıklı olmalı ve yangın alarm sistemleri bulunmalıdır³⁴⁰. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserlerin muhafaza edildiği ortamlarda, *“sıcaklık ve duman sensörü ile erken algılama ve Argon gazlı yangın söndürme sistemi”* kurularak olası bir yangın tehlikesi yaşandığında sistem otomatik olarak devreye girerek *“10 saniye içinde ortamdaki oksijen seviyesini %18'in altına”* düşürmektedir³⁴¹.

³³⁷ Adcock 2011, 18.

³³⁸ Kuzucuoğlu 2014b, 25.

³³⁹ http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3005 (Erişim Tarihi: 05.11.2021)

³⁴⁰ Kathpalia 1990, 176.

³⁴¹ http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3005 (Erişim Tarihi: 05.11.2021)

Depolama alanlarında erken algılama sistemi ile oksijen seviyesinin düşürülerek yangının kontrol altına alınması, eserlerin zarar görmeden korunmasını sağlamaktadır.

Eserlerin tahrip olmasına neden olan diğer bir etken ise su baskınıdır. Yapı su baskınlarına maruz kalınacak bir konumda ise bunun risk senaryoları önceden yapılmalıdır. Geçmişten günümüze yaşanmış sel baskınlarının istatistikleri incelenmeli ve bu doğrultuda su baskınına neden olacak faktörler için önlemler alınmalıdır.

Kültürel mirası tehdit eden en büyük risk faktörlerinden biri de depremdir. Koleksiyonların korunduğu binanın hasar durumunun tespiti için bölgenin sismik yapısı araştırılarak önceden hazırlık planları yapılmalıdır. Aynı zamanda binanın deprem geçmişi araştırılmalı ve yapılacak değerlendirmelerde bu faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, yazma eser koleksiyonları, olumsuz çevre koşullarına (sıcaklık, bağıl nem, hava kirliliği vb.) ve afetlere (deprem, yangın ve su baskınları vb.) karşı korumak için özel olarak tasarlanmış çelik kasa depolarda muhafaza edilmektedir. Yurt dışında ve ülkemizde yazma eserlerin doğal afetlerden ve kasıtlı tahrip edici olaylardan dolayı yok olması bu mimari tasarımlarının önemini ortaya koymaktadır. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yazma eser depolarının yapım aşamasında çelik raylar kullanılması deprem tehlikesine karşı koruyuculuğu artırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yazma eserlerin temizlik, periyodik bakım, konservasyon işlemleri ve koruyucu tedbirlerin alınmasını gerektiren faaliyetler aktif bir şekilde yürütülmektedir. Alan araştırması kapsamında yazma eserlerin koruma koşulları yerinde incelendikten sonra tespit edilen eksikliklere yönelik koruma önerileri sunulmuştur.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki dijitalleştirme çalışmalarını incelediğimizde, bu alanda önemli bir yol kat edildiği 2019 yılı faaliyet raporlarında görülmektedir. Bu kapsamda yazma eser, matbu kitap ve diğer eserler ile birlikte 995.965 poz çekilip kaydedilmiştir. Okuyucular, bilgisayar ortamına aktarılan bu eserlerin görüntülerine uzman personellerin yardımıyla ulaşabilmektedir. Araştırmacılar eserlerin görüntülerinin tamamını incelemek ve araştırma yapabilmek için kütüphaneye gelmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda insanların bu bilgi kaynaklarına uzaktan erişim sağlayabilmeleri için hizmet kapsamı genişletilerek gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Okuma ve araştırma salonundaki ziyaretçi sayısının oldukça az olduğu ve öğrencilerin yazma eserler hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır. Bu bağlamda, üniversitelerde öğrenciler yazma eser kütüphanelerinde araştırma yapmaya teşvik edilmeli; felsefe, tıp, mantık, astronomi vb. birçok alanda tarihe ışık tutan, bilime yön veren bu kitapların önemi özellikle öğrencilere anlatılmalı ve üniversitelerde bu konuda konferanslar düzenlenmelidir.

Yazma eser kütüphanelerinde koruma çalışmalarının kapsamlı bir şekilde yürütülebilmesi için mevcut durum tespit çalışmalarının yapılması gerekir. Bu sayede konsevasyonu yapılacak eserler belirlenerek tahrip olmuş eserlerin daha fazla bozulmasının önüne geçilmiş olur. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde, depolardaki mevcut durum tespit çalışmalarından elde edilen veriler, uzman bir ekiple değerlendirilerek mevcut sorunlar için kapsamlı bir koruma planlaması yapılmaktadır. Koruma ve Onarım Servisi 2019 yılı faaliyet raporunu incelediğimizde, toplamda 11.352 yazma eserin temizliği ve durum tespitinin yapıldığı görülmektedir. Düzenli olarak yapılan hasar-hastalık taraması eserlerin durumunun takip edilmesi açısından oldukça önemlidir. Durum tespit çalışmalarından elde edilen bilgiler ile pasif koruma ve aktif koruma uygulamaları için en uygun yöntemler belirlenmektedir. Bu çalışmaların

kapsamlı ve etkin bir şekilde sürdürebilmesi için yeterli sayıda uzman restoratör istihdamı yapılmalıdır.

Yazma eser depolarının tasarımı incelendiğinde, çelik kasa depoların sadece modern binalarda uygulanabilir bir özelliğe sahip olduğu görülmüştür. Tarihi yazma eser binalarında bu tasarımın uygulanması mümkün değildir. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi tarihi bir yapı olmadığı için ortam koşulları eserlere uygun bir şekilde dizayn edilebilmektedir. Dört yazma eser deposunda kullanılan raflar eserler için uygun malzemelerden üretilmiştir. Malzeme özelliklerini incelediğimizde, yangına dayanıklıdır ve paslanmaz özelliğe sahiptir. Matbu eserler için ise kompakt raf sistemi kullanıldığı görülmüştür. Eskiden yazma eserler ahşap dolaplarda muhafaza edilirken, günümüzde artık kompakt raf sistemi yaygınlaşmakta ve bu sayede depo alanı verimli bir şekilde kullanılmaktadır. Yanı sıra kompakt dolaplar ahşap dolaplara kıyasla afetlere karşı daha güvenli bir özelliğe sahiptir.

Eser depolarındaki iklim denetim koşullarını incelediğimizde, yeterli sayıda sıcaklık ve nem ölçer cihazlarının kullanıldığı görülmüştür. İhtiyaç duyuldukça nem alma, nem verme ve klima cihazları kullanılmakta fakat mesai saatleri dışında olası bir tehlikeye karşı kullanılmamaktadır. İç ortam koşullarının yirmi dört saat kontrolünün sağlanması için depolarda hassas klimalar kullanılması önerilmektedir. Pasif koruma uygulamaları kapsamında iklimlendirme sistemleri, eserleri gece-gündüz sıcaklık farklarına karşı koruyarak çevresel faktörlerin zararlı etkilerini en aza indirmektedir.

Çelik kasa depolarının koruyuculuğu değerlendirildiğinde, yangın, su baskını, hırsızlık ve vandalizm, faktörlerine karşı büyük ölçüde koruma sağlamakla birlikte ek önlemlerin de alınmasına ihtiyaç vardır. Kurumda yangın söndürme sistemi olarak, sadece yangın tüpleri ve duvara sabitlenmiş yangın dolabı tespit edilmiştir. Olası yangın riskine karşı FM-200, Argon vb. gazlı yangın söndürme sistemlerinin kurulması kontrolün erken sağlanması açısından önemlidir. Erken müdahale edilememesi durumunda yangının kontrolünü sağlamak oldukça zor bir durumdur. Bu nedenle otomatik yangın söndürme sistemleri eserler için kurtarıcı bir çözüm yoludur. Bu sistemlerin kurulabilmesi için kurumlara gerekli desteklerin verilmesi gerekmektedir. Eserlerin bina içerisinde güvenliğini sağlamak için kapalı devre televizyon sistemi (CCTV), hareket dedektörleri, kapı tipi X-Ray cihazı ve alarm sistemlerinin bulunduğu görülmüştür.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde, koruma ve onarım servisindeki aktif onarım çalışmalarında, eserler ile uyumlu malzemeler kullanılmakla birlikte kâğıt yaşı, eserdeki bozulma türleri (mantar türü vb.), pigment analizi, tezhipte kullanılan boya türünü belirlemek için donanımlı bir laboratuvar ortamına ve ileri teknoloji gerektiren analiz imkânı sağlayan cihazlara (XRF Cihazı, Raman Spektrometresi vb.) ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Bu cihazların bulunmaması sebebiyle Süleymaniye Kitap Şifhanesinin Kimya ve Biyoloji laboratuvarlarında Ar-Ge çalışmaları yürütülmektedir.

Türkiye’de yazma eserlerin koruma çalışmaları TYEKB’nın denetiminde gerçekleştirilmektedir. Bütün Yazma Eser Kütüphanelerinde, önleyici koruma çalışmaları kapsamında sıcaklık ve nem ölçer cihazları bulunmaktadır. Kaydedilen sıcaklık ve bağıl nem değerlerinin verileri düzenli olarak TYEKB’na rapor olarak iletilmektedir. Yangın faktörüne karşı bütün yazma eser kütüphanelerinde yangın tüpleri, duman sensörü, alarm sistemi ve hareket dedektörleri bulunmaktadır. Yanı sıra olası afet durumları için acil durum eylem planları hazırlanmaktadır. Genel olarak baktığımızda Başkanlığa bağlı bütün kütüphanelerde belli standartlar uygulanmakla birlikte yangın söndürme sistemleri ile iklimlendirme cihazları farklılık göstermektedir.

Yazma eserlerin aktif ve pasif koruma yöntemleriyle bütünsel yaklaşılması gerekliliği yapılan tespit ve değerlendirmeler sonucunda görülmektedir. Ülkemizde yazma eser kütüphanelerinin mevcut koruma koşulları hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak ve sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için bu tez çalışmasında olduğu gibi kapsamlı bir araştırma yapılmalıdır. Yazma eser kütüphanelerinde gözlem, görüşme ve anket gibi veri toplama yöntemleri kullanılarak mevcut durum analizleri yapılmalı, elde edilen bulgular irdelenmeli ve bütüncül koruma önerileri geliştirilmelidir.

KISALTMALAR

ANSI	Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü
Bkz.	Bakınız
CCI	Kanada Koruma Enstitüsü
CCTV	Kapalı Devre Televizyon
Çev.	Çeviren
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Fig.	Figür
HVAC	Isıtma, Soğutma, Havalandırma
ICCROM	Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma Araştırma Merkezi
ICOM	Uluslararası Müzeler Konseyi
ICA	Uluslararası Arşiv Konseyi
ISO	Uluslararası Standartlar Örgütü
IFLA	Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Federasyonu
KYEBM	Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
NPS	National Park Service
PH	Asitlik-Bazlık Derecesi
SYEK	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TYEKB	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UV	Mor Ötesi
Vb.	Ve Benzeri
Vd.	Ve Diğeri
%	Yüzde
°C	Santigrat derece
X-RAY	Röntgen Işıkları

KAYNAKLAR

- Adcock 1998 E. Adcock, *IFLA Principles For The Care And Handling Of Library Material*, International Federation of Library Associations and Institutions Core Programme on Preservation and Conservation and Council on Library and Information Resources, 1998.
- Adcock 2011 E. Adcock, *Kütüphane Malzemesinin Bakım ve Kullanımında IFLA İlkeleri*, Çev. Ş. N. Somer, İstanbul, 2011.
- Akyazı vd. 2011 Ö. Akyazı – M. A. Usta – A. S. Akpınar, “Kapalı Ortam Sıcaklık ve Nem Denetiminin Farklı Bulanık Üyelik Fonksiyonları Kullanılarak Gerçekleştirilmesi”, *6th International Advanced Technologies Symposium (16-18 May 2011)*, Elâzığ, 158-162.
- Alpay 1973 M. Alpay, *Kütüphanecilik terimleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1973.
- Anameriç 2016 H. Anameriç, “Yazma Eserlerin Kataloglanmasında MARC Standardı 300 Fiziksel Özellikler Alanı ve Bileşenlerinin Kullanımı”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt: 56, Sayı:2, 440-464.
- Arslan – Ulaş 2007 Ş. Arslan – M. Ulaş, “El Yazması Kitaplarda Ortam Şartlarının Mantar Gelişimine Etkilerinin İncelenmesi”, *Sakarya University Journal of Science*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2007, 27-32.
- Ataman 2008 B. Ataman, “Arşiv ve Kütüphanelerde Yangınla Mücadele”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, Sayı: 1, 2008, 1-21.
- Barrow 1992 W. J. Barrow, *El yazmaları ve belgeler: bozulmaları ve onarılmaları*, Çev. N. Uraz, Türk Kütüphaneciler Derneği, İstanbul, 1992.
- Baydar 1997 N. Baydar, “Kâğıt ve Deri Eserlerin Çağdaş Müzecilik Anlayışı ile Korunması”, *Kuruluşunun 150'nci Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III Bildirileri (24-26 Eylül)*, Ankara Genel Kurmay Basım Evi, İstanbul, 1997, 176-184.
- Baydar 2000 N. Baydar, “Müzelerdeki Organik Eserler Hangi Koşullarda Depolanmalı ve Eserlere Nasıl Muamele Edilmelidir?”, *5. Müzecilik Semineri Bildiriler (20-22 Eylül)*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, 107-111.
- Baydar 2004 N. Baydar, “El Yazmalarında Belgeleme, Koruma ve Onarım Çalışmaları”, *7. Müzecilik Semineri, Bildiriler (20-22 Ekim)*, Harbiye İstanbul, 2004, 79-84.

- Baysal 1991 J. Baysal, *Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş*, Türk Kütüphaneciler Derneği, İstanbul, 1991.
- Ballofet et al. 2005 N. Ballofet – J. Hille, *Preservation And Conservation For Libraries And Archives*, American Library Association, Printed in the United States of America, Chicago, 2005.
- Bankole 2010 O. M. Bankole, “A review of biological deterioration of library materials and possible control strategies in the tropics”, *Library Review*, 59(6), 2010, 414-429.
- Bayraktar 1983 N. Bayraktar, “Yazma Eserler”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Cilt: 32, Sayı:3, 1983, 116-120.
- Baty et al. 2010 J. W. Baty – C. L. Maitland – W. Minter – M. A. Hubbe – S. K. Jordan-Mowery, “Deacidification For The Conservation And Preservation Of Paper-Based Works: A Review”, *Bioresources*, 5(3), 1955-2023.
- Berberoğlu 1992 A. Berberoğlu, “Kütüphaneler İçin Koruma ve IFLA PAC Core Programı”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt: 6, Sayı: 1, 1992.
- Beşkonaklı 2010 J. Beşkonaklı, *Dolmabahçe Sarayı'nda Endirekt Koruma Yöntemleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Binark 1987 İ. Binark, “Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 1987, 91-107.
- Bloom 2003 J. M. Bloom, *Kâğıda İşlenen Uygarlık: Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi*, Çev. Z. Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Biasiotti 2016 A. Biasiotti, *Yazma Eserlerin Bakımı ve Elleçlenmesi*, Çev. M. Aydın, Kültür Mirasını Koruma El Kitabı, UNESCO, Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları, İstanbul, 2016.
- Blanck 2000 H. Blanck, *Antik Çağda Kitap*, Çev. Z. A. Yılmaz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bülow 2002 A. E. Bülow, *Preventive Conservation For Paper-Based Collections Within Historic Buildings*, A thesis submitted to the School of Molecular Sciences, In partial fulfilment of the requirements for the degree of, De Montfort University, Doctor of Philosophy, Leicester, 2002.
- Coşkun 2016 T. Coşkun, *Modelling Of Indoor Climate Of Historic Libraries For Preventive Conservation of Paper Based Collections*, Graduate School Of Engineering And Science of İzmir Institute of Technology, Master Of Science In Energy Engineering, İzmir, 2016.

- Cunbur 1987 M. Cunbur, “Yazma Eserlerde Kullanılan Kâğıt ve Özellikleri”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu (5-6 Mayıs 1986)*, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 83-90.
- Derman 1987 M. U. Derman, “Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu (5-6 Mayıs 1986)*, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 15-32.
- Durmaz 2019 E. Durmaz, *Savaşların Kültürel Miras Üzerindeki Etkisi: Suriye Örneği*, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Demiröz 2021 E. Demiröz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı’nın Hizmet ve Faaliyet Alanları, *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 2021, 142-149.
- Edmondson 2002 R. Edmondson, *Memory of the World General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage*, UNESCO, Paris, 2002.
- Eldek 2019 M. Eldek Yazma Eserlerin Konservasyon Süreci ve Beş Örnek Uygulama, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.
- Erkan 2010 A. E. Erkan, *Afet Yönetiminde Risk Azaltma ve Türkiye’de Yaşanan Sorunlar*, DPT-Uzmanlık Tezleri, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2019.
- Ersen vd. 2019 A. Ersen, A. Güleç, N. Alkan ve E. Kudde, “Konservasyon Raporunun Önemi, İçeriği ve Hazırlanma Adımları”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2009, 3-16.
- Ersoy 1998 O. Ersoy, *Kütüphaneciliğimizde 40 yıl*, Yayına Hazırlayan D. Atılgan, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara, 1998.
- Özen 1985 M. E. Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi*, İstanbul.
- Özen 2017 M. E. Özen, *Türk Cilt Sanatı (Genişletilmiş İkinci Baskı)*, İstanbul, İşaret Yayınları, 2017.
- Enez 1994 N. Enez, Müze Ortamının Düzenlenmesi, *II. Müzecilik Semineri (19-23 Eylül)*, İstanbul, 1994, 67-69.
- Gazi 1987 S. Gazi, “Yazma Eserlerin Bakım ve Tamiri”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu (5-6 Mayıs)*, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 1987, 109-122.
- Gümüşhan 2018 H. Gümüşhan, “Yazının Tarihsel Gelişimi ve Bu Süreçte Yazının Çeşitli Yüzeyle Uygulanabilirliği”, *6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu (01-03 Kasım)*, İstanbul, 2018, 1127-1142.

- Güneş 2006 G. Güneş, “Kütüphanelerde Koruma Çalışmaları”, Ed. H. Türkmen, *Nimet Bayraktar’a Armağan*, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, İstanbul, 2006, 56-57.
- Güneş vd. 2015 G. Güneş – E. Bozkurt – S. Sönmez – N. Çakır, “Kütüphanelerde İç Hava Kalitesinin İncelenmesi: Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ”, *Bilgi Dünyası*, Cilt: 16, Sayı: 2, 2015, 222-241.
- Higgins 2015 S. P. Higgins, “Theft and Vandalism of Books, Manuscripts, and Related Materials in Public and Academic Libraries, Archives, and Special Collections”, *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 2015, 1-23.
- İlden 2006 S. İlden, *Türkiye’de Kitap Konservasyonu Çalışmaları ve Bir Kâğıt Restorasyonu Laboratuvarı Kurma Projesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- İlden 2009 S. İlden, “Tahrip Olmuş El Yazmalarının Onarım ve Tedavi Teknikleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:1, 2009, 65-87.
- İlden 2010 S. İlden, “Yazılı Eserlerde Korumanın (Konservasyonun) Tarihi ve Türkiye’de Kitap Konservasyonu”, *Sanat Dergisi*, Sayı:14, 2010, 117-123.
- İlki vd. 2008 A. İlki, T. Gürbüz, C. Demir, “Yapısal Riskler ve Risklerin Azaltılması”, *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, JICA Türkiye Ofisi Yayınları, 2008, 91-108.
- İkiz 1986 M. L. İkiz, “Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinin Tarihçesi”, *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Kitap Kataloğu*, Arı Basımevi, Konya 1986, 8-17.
- John et.al 2010 M. John, P. Jirasek – W. Hekman, “Sel”, Ed. W. Hekman, *Müzeler İçin Acil Durum Prosedürleri El Kitabı*, Çev. B. Gündaş, ICOM, International Committee on Museum Security, Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği, 2010, 32-40.
- Jirasek 2010 P. Jirasek, “Hırsızlık”, Ed. W. Hekman, *Müzeler İçin Acil Durum Prosedürleri El Kitabı*, Çev. B. Gündaş, ICOM, International Committee on Museum Security, Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği, 2010, 18-24.
- Kocabay 2012 Ö. G. Kocabay, *Yazma Eserlerde Kimyasal Bozulmalar ve Kimyasal Bozulmaların Durdurulması*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2012.
- Kara vd. 2018 G. Kara, B. Yalçınkaya, B. Özdil, E. Avcı, “Konya İlinin Hava Kirliliğine Bazı Meteorolojik Faktörlerin Etkisi”, *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 104-109.

- Kavalalı 2011 G. Kavalalı, ‘‘Materia Medica’dan Günümüze Uzanan Tıbbi Bitki: Isırgan’’, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2011, 35-37.
- Kathpalia 1990 Y. P. Kathpalia, *Arşiv Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu*, Çev. N. Özsömer, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1990.
- Kızık 2005 M. N. Kızık, *Yazma Eserlerin Müze ve Kütüphanelerde Korunma Yöntemleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kızık Kiraz 2014 M. N. Kızık Kiraz, ‘‘Kâğıt Konservasyonunda Kullanılan Yapıştırıcılar’’, *Art-Sanat Dergisi*, Sayı: 1, 2014, 171-178.
- Kızık Kiraz 2015 N. Kızık Kiraz, ‘‘Arşiv ve Kütüphanelerde Böceklerden Korunma Yöntemleri’’, *Art-Sanat Dergisi*, Sayı:3, 2015, 197-206.
- Kızık Kiraz 2018 M. N. Kızık Kiraz, ‘‘Arşiv ve Kütüphanelerde Nadir Eserleri Koruma Sorunları ve Temel Öneriler’’, *Art-Sanat Dergisi*, Sayı: 9, 161-175.
- Kızık Kiraz 2017 M. N. Kızık Kiraz, ‘‘Gülzâr-ı Savab’da Geçen Kâğıt Boyama Yöntemleri ve Seçilen Yöntemlerle Renklendirme Denemeleri’’, *Art-Sanat Dergisi*, Sayı:7, 2017, 183-195.
- Konuklar 2011 M. Konuklar, *Kâğıt Eserlerin Korunmasında Yeni Yöntem Araştırılması*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- Kuzucuoglu 2010 A. H. Kuzucuoglu, ‘‘Müzelerde İklim Ölçümleri ve Pasif Konservasyon’’, *İBB KUDEB Restorasyon ve Konservasyon Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 6, 2010, 17-22.
- Kuzucuoglu 2011 A. H. Kuzucuoglu, *İstanbul Beylerbeyi Sarayında Risk Analizleri ve Koruyucu Tedbir Önerileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- Kuzucuoglu 2014a A. H. Kuzucuoglu, ‘‘Arşiv ve Kütüphanelerdeki Risklere Yönelik Pasif Korumanın Önemi’’, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt:28, Sayı:3, 338-351.
- Kuzucuoglu 2014b A. H. Kuzucuoglu, ‘‘Kütüphanelerde Yapısal Olmayan Malzeme Kaynaklı Riskler’’, *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, 21-38.
- Kuzucuoglu vd. 2015 A. H. Kuzucuoglu, M. N. Kiraz, O. Ünsalan, İ. Taşdemir, ‘‘Kütüphanelerdeki El Yazması Eserlere Yönelik Bir Belgeleme Önerisi: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kitaplığı Örneği’’, *Bilgi Dünyası*, Cilt: 16, Sayı: 1, 1-19.

- Kuzucuoğlu – Polat 2015 A. Kuzucuoğlu – M. Polat, “Önleyici Koruma Kapsamında Hava Kirliliğinin İç Ortamlardaki Kültürel Mirasa Etkisinin Araştırılmasında Pasif Örnekleyiciler”, *Vakıf Restorasyon Dergisi*, Sayı:10, 2015, 40-59
- Musembi 1999 M. Musembi, Development of Conservation Facilities In The Kenya National Archives And Documentation Services: A Case Study, Ed. M. Roper – L. Millar, Managing Public Sector Records: A Study Programme, International Council On Archives, United Kingdom (London), 1999, 1-18.
- Myrbakk 2005 G. Myrbakk, “Mountain Vaults: A Thousand Years Perspective, Libraries – A Voyage Of Discovery”, *World Library And Information Congress: 71th IFLA General Conference And Council Newsletter*, Issue: 18, 1-7.
- Özekmekçi 2012 A. Özekmekçi, *Yazma Eserlerde Konservasyon ve Restorasyon Uygulama Tekniklerinin Analizi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2012.
- NPS National Park Service, *Museum Handbook*, Part 1, USA, 2019.
- NPS National Park Service, *Museum Handbook*, Part 1, USA, 2016.
- NPS National Park Service, *Museum Handbook*, Part 1, USA, 2012
- Pedersoli et al. 2016 J. L. Pedersoli – C. Antomarchi – S. Michalski, *A Guide to Risk Management of Cultural Heritage*, ICCROM /CCI, 2016.
- Pennock 2010 H. Pennock, “Vandalizm”, Ed. W. Hekman, *Müzeler İçin Acil Durum Prosedürleri El Kitabı*, Çev. B. Gündaş, ICOM, International Committee on Museum Security, Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği, 2010, 13-17.
- Raven 2006 J. Raven, *Kayıp Kütüphaneler: Antikiteden Günümüze Yok Olan Kütüphaneler*, İstanbul: Bileşim, 2006, 1-50.
- Riedlmayer 1995 A. Riedlmayer, “Maziye Silmek: Bosna-Hersek'teki Kütüphanelerin ve Arşivlerin Tahribi”, Çev. Y. Tonta, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt: 9, Sayı:3, 1995, 337-338.
- Roberts – Hutchins 2016 B. O. Roberts – J. K. Hutchins, *Müzeler İçin Afet Risk Yönetimi*, Çev. M. Aydın, Kültür Mirasını Koruma El Kitabı, Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları, İstanbul.
- Rukancı 2012 F. Rukancı, “Yazma Eserlerde Fiziksel Niteleme”, *Erdem*, Sayı:63, 169-204.
- Rukancı 2018 F. Rukancı, “Kültürel Mirasın Gelecek Kuşaklara Aktarılması ve Tanıtımında Yazma Eser Kütüphaneciliği”, *Erdem*, Sayı: 74, 99-113.

- Sahoo 1990 J. Sahoo, “Preservation of library materials: Some preventive measures”, *OHRJ*, XLVII (1), 1990, 105-114.
- Serin 1982 M. Serin, *Hat Sanatımız*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1982.
- Schellenberg 1993 T. R. Schellenberg, *Arşiv İdaresi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1993.
- Koç – Silav 2018 H. Koç – M. Silav, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan İzzet Mehmet Paşa Vakfına Ait Yazma Eserlerin Bozulma Durumlarının İncelenmesi, Belgelenmesi ve Çözüm Önerileri”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 19, 2018, 518-532.
- Sinan 1987 A. T. Sinan, “Yazma Eserlerle İlgili Terimler”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu (5-6 Mayıs 1986)*, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 33-47.
- Sistach 1996 M. C. Sistach, “Structure of Paper Fibres in Ancient Manuscripts: Acidic Decomposition and Deacidification”, *Restaurator-international Journal for The Preservation of Library and Archival Material*, Volume:17 Issue: 2, 1996.
- Somer 2014 Ş. N. Somer, “Osmanlı Arşiv Belgelerinin Günümüze Ulaşmasının Nedenleri: Kâğıt, Mürekkep ve Cilt”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:6, 2014, 238-274.
- Şahin 2017 B. Şahin, *Konya'nın Kırk Kütüphanesi*, Konya, 2017.
- Şener vd. 2020 Y. S. Şener – S. Yılmaz, *Müzelerde Afet Risklerinin Azaltılması Kılavuzu*, Yay. Haz. M. Aydın – S. Güner – D. Serbest, Ege Yayınları, İstanbul, 2020.
- Tanıncı 1997 Z. Tanıncı, “Cilt” Maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yayınevi, İstanbul, 347-349.
- Teruzzi – Hekman 2010 C. Teruzzi – W. Hekman, “Yangın”, Ed. W. Hekman, *Müzeler İçin Acil Durum Prosedürleri El Kitabı*, Çev. B. Gündaş, ICOM, International Committee on Museum Security, Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği, 2010, 25-31.
- Ulaş 2006 M. Ulaş, *El Yazması Kitaplarda Ortam Şartlarının Mantar Gelişimine Etkilerinin İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006.
- Ulu 2019 N. Ulu, “Kâğıt Restorasyonu ve Uygulama Örnekleri”, *Kitap ve Kütüphane Üzerine Konuşmalar*, Ed. S. Şahin, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, 2019.
- Vitruvius 2015 Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. (Çev. Suna Güven) Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 2015

- Yardımcı 1997 N. S. Yardımcı, *Kâğıt, Kırtasiye ve Basım Sanayii*, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 1997.
- Yazır 1974 M. B. Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Yay. Haz. M. U. Derman, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.
- Yıldız 2000 N. Yıldız, *Eski Çağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://www.nedcc.org/about/overview> (06.07.2020)
- <https://en.unesco.org/programme/mow> (20.08.2020)
- <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr> (08.01.2022).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/ciltcilik> (08.01.2022)
- <https://www.ktb.gov.tr/TR-132687/turkiyede-ne-kadar-el-yazmasi-eser-vardir.html> (23.08.2020).
- <https://www.yek.gov.tr> (10.01.2022).
- <https://mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/tanimlar.pdf> (05.06.2021)
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/K%C3%BCt%C3%BCphanelerdeTemelKoruma.pdf> (18.06.2021).
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/YAZMAESERLERDEMIKROORGANIZMA.pdf> (12.01.2022)
- <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/IPM.pdf> (10.01.2022)
- <https://www.ntv.com.tr/turkiye/6-bin-tarihi-kitap-kul-oldu,a0knADlrGEC4hiu7vsIRHQ> (25.10.2021).
- <https://www.archives.gov/preservation/conservation/library-materials-02.html> (10.06.2021)
- <https://www.archives.gov/preservation/conservation/library-materials-03.html> (21.07.2021)
- <https://www.saratprojesi.com/tr/kaynaklar/saratin-dosyasi/dosya-kultur-varliklarini-bekleyen-tehlikeler> (21.07.2021)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-husrev-bey-kutuphanesi> (26.07.2021)
- <https://www.ntv.com.tr> (15.02.2022)
- <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyedeki-ic-savas-kulturel-mirasi-da-yerle-bir-etti-418498.html> (15.02.2022)
- <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5347&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> (10.07.2021)
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/DURUMTESPITI.pdf> (12.01.2022)
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (12.01.2022)
- http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=142 (12.01.2022)
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/%C4%B0NG%C4%B0LTERE-British%20Library.pdf> (12.01.2022)
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/VALENCIA.pdf> (16.01.2022)
- <http://archivesatrisk.com/papers/preservation/> (10.07.2021)
- <https://whc.unesco.org/document/6819+&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (10.07.2021)
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (16.01.2022).
- <http://konya.gov.tr/yusuf-aga-kutuphanesi#gallery-4> (16.01.2022).
- http://www.ziyabey.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (16.01.2022)
- http://www.amasya.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (16.01.2022)
- <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (16.01.2022)
- http://www.vahitpasa.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (16.01.2022)
- http://www.beyazit.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (16.01.2022)
- http://www.kastamonu.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=11 (16.01.2022)

<https://www.nedcc.org/working-with-nedcc/packing-and-shipping-paper-artifacts>
(20.01.2022).

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/2190/mod_resource/content/1/KVK101_Ders_2.pdf (21.01.2022).

<https://www.nedcc.org/free-resources/preservation-leaflets/7.-conservation-procedures/7.5-conservation-treatment-for-works-of-art-and-unbound-artifacts-on-paper>
(24.01.2022).

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.0pdf> (24.01.2022).

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.pdf> (24.01.2022).

http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3 (24.01.2022).

<http://www.yek.gov.tr> (24.01.2022).

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.pdf> (24.01.2022).

http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=1#
(24.01.2022).

http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3 (24.01.2022)

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/yazma%20ve%20nadir%20eserlerde%20restorasyon%20s%C3%BCreci.pdf> (24.01.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/zahriye> (24. 06. 2021).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/serlevha> (24. 06. 2021).

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/Klucel%20G.pdf>
(24.01.2022)

https://www.yek.gov.tr/content/UploadFile/Doc/3_diki%C5%9F_%C5%9Firaze.pdf
(08.01.2022).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ciltcilik> (08.01.2022)

https://www.yek.gov.tr/content/UploadFile/Doc/3_diki%C5%9F_%C5%9Firaze.pdf
(24.01.2022)

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (24. 01. 2022)

https://www.konyakultur.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=34 (2.11.2021)

<http://www.konya.yek.gov.tr> (2.11.2021)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140904.pdf> (28.01.2022)

<https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?47EF286424B549AB8516B2753310F626>

<http://www.suleymaniye.yek.gov.tr> (20.02.2022).

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/HSAYEK-410.pdf>
(20.02.2022).

http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3005(05.11. 2021)

<http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr> (26.01.2022)

FIGÜRLER DİZİNİ

	Sayfa
Fig. 1: Çakmak Mühre,.....	12
Fig. 2: Deniz Kulağı Mühre.....	12
Fig. 3: Cam Mühre.....	12
Fig. 4: Bir Cilt Kapağının Kısımları.....	16
Fig. 5: Eser Üzerinde Mikroorganizma Hasarı.....	26
Fig. 6-7: Kâğıtta Böcek Tahribatı.....	27
Fig. 8-9: Eserdeki Kemirgen Tahribatı.....	27
Fig. 10: Asidite Nedeniyle Kırılmaşmış Sayfalar.....	29
Fig. 11: Asidite Nedeniyle Bozulmuş, 14. Yüzyıl Belgesine Ait Liflerin SEM (Tarama Elektron Mikroskop) Görüntüsü.....	29
Fig.12: Asidite Nedeniyle Parçalanmış Liflerin Optik Mikroskopta Çekilen Görüntüsü.....	29
Fig. 13: Demir Mazı Mürekkebinin Oksidatif Doğası Nedeniyle Tahrip Olmuş Kâğıt Örneği.....	30
Fig. 14-15: Bakır Metali Katalizli Oksidatif Bozulma Nedeniyle Kırılma Hale Gelmiş Bir Eserin Sayfaları	31
Fig. 16-17: British Library Konservasyon Merkezi	43
Fig. 18-19: British Library İçeriden Görünüş.....	44
Fig. 20-21: Valensiya Ulusal Arşivi	44
Fig. 22: Kayeri, Raşit Efedi Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Dolaplar.....	47
Fig. 23: Konya, Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Dolaplar.....	48
Fig. 24: Sivas, Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Dolaplar.....	48
Fig. 25: Amasya Yazma Eser Kütüphanesi, Ahşap Raflar.....	49
Fig. 26-27: İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yeni Nesil Depolama.....	49
Fig. 28-29: Kayseri, Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Kompakt Raflar.....	50
Fig. 30-31: Kütahya, Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Kompakt Raflar.....	50
Fig. 32-33: İstanbul, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Raflarda Muhafaza Edilen Eserler.....	51
Fig. 34: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Kompakt Raflar.....	51
Fig. 35: Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi Önleyici Koruma Faaliyetleri	52
Fig. 36-37: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Önleyici Koruma Faaliyetleri.....	53
Fig. 38-39-40: Karton Kutular İçerisinde Eserin Paketlenmesi	54
Fig. 41: Eserlerin Nakil İşlemlerinde Kullanılan Çelik Kasalar	54
Fig. 42: Düşük Sıcaklık Uygulaması.....	56
Fig. 43-44: Fotoğraf ile Belgeleme.....	57
Fig. 45: Belgeleme Formu.....	57
Fig. 46: Yaprak/Varak-Sayfa İlişkisi.....	59
Fig. 47: Silgi ile Kuru Temizlik.....	60
Fig. 48: Fırça Yardımıyla Kuru Temizlik.....	60
Fig. 49: HEPA Filtreli Süpürge (Konservak) ile Kuru Temizlik.....	60
Fig. 50: Formalara Ayırma İşlemi	62
Fig. 51-52: Metil Selüloz.....	64
Fig. 52: Buğday Nişastası.....	64
Fig. 53-54-55-56: Kağıt ile Tamamlama.....	64
Fig. 57-58: Onarım Yapılan Alanların Preslenmesi.....	65

Fig. 59-60: Yoğun Mürekkep Korozyonu Olan Sayfalarda İnce Japon Kâğıdı ve Klugel-G (Etil Alkol İçinde) ile Sağlama İşlemi.....	65
Fig. 61: Çift Duraklı Zincir Dikişi Tekniği.....	66
Fig. 62-63-64: Tekstil Nişasta ile Eserin Sirtına Yapıştırılması.....	66
Fig. 65-66: Kolon Dikişi ve Şiraze Örgüsü.....	67
Fig. 67-68: Ön ve Arka Kapaklarda Bulunan Böcek Pisliklerinin Temizlenmesi.....	68
Fig. 69-70: Deliklerin Selüloz Tozu ve Metil Selüloz Karışımı ile Doldurulması.....	68
Fig. 71-72: Bitkisel Tabaklanmış ve Boyasız Keçi Derisinin Tıraşlanması.....	68
Fig. 72: Derilerin Boyanması.....	68
Fig. 73-74: Boyanmış Derinin Nişasta ile Eksik Kısımlara Uygulanması.....	69
Fig. 75-76: Yazma Eserin Eksik Kısımlarının Tamamlanması ve Boyanması.....	69
Fig. 77-78-79: Metin Kısımının, Cilde Nişasta ile Yapıştırılması.....	70
Fig. 80: Koruyucu Kutu.....	70
Fig. 81: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Dış Cephe	72
Fig. 82: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bahçesi	73
Fig. 83: Yönetim Birimleri.....	73
Fig. 84: Toplantı Salonu	74
Fig. 85: Kataloglama ve Tasnif Birimi	75
Fig. 86-87: Dijital Çekim Servisi.....	77
Fig. 88: Okuma ve Araştırma Salonu.....	79
Fig. 89: Koruma ve Onarım Servisi	80
Fig. 90: Düşük Sıcaklık Uygulaması ile Eser Dezenfeksiyonu	81
Fig. 91: Malzemeler.....	81
Fig. 92: Belgeleme Alanı	82
Fig. 93: Esere Sol Üst Köşeden Numaralandırma Verilmesi (174a Yüzeyi).....	84
Fig. 94: Kuru temizlik	84
Fig. 95: Eserin Etil Alkol ile Dezenfeksiyonu.....	84
Fig. 96: Mürekkep Korozyon Hasarlı Yüzeylerin Klucel-G ile Sağlama İşlemi.....	85
Fig. 97: Cetvel Kırıklarının Remoistenable Tekniği ile Sağlama İşlemi.....	85
Fig. 98-99: Kâğıttaki Eksik Kısımların Japon Kâğıdı ile Tamamlanması	85
Fig. 100-101: Onarımı Yapılmış Varakların Preslenmesi.....	86
Fig. 102: Onarım İşlemi Tamamlanan Varakların Forma Haline Getirilmesi.....	86
Fig. 103-104: Sırt Dikiş Aralığının Kalemle Belirlenmesi - Sırt Dikiş Yapımı	86
Fig. 105: Sırtın Nişasta Kullanılarak Tekstil ile Sağlama İşlemi.....	86
Fig. 106-107-108: Deri Yastık Üzerine Kolon Dikişi Atılması ve Balıksırtı Tekniği ile Şiraze.....	87
Fig. 109: Ciltteki Böcek Deliklerinin Selüloz Hamuru ile Tamamlanması.....	87
Fig. 110: Eserin Metin ve Cilt Kısımının Birleştirilme İşlemi.....	87
Fig. 111: Onarım Öncesi ve Sonrası Fotoğraflama	88
Fig. 112: Zemin Kat Sergileme Alanı.....	89
Fig. 113: Birinci Kat Sergileme Alanı.....	89
Fig. 114-115-: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları	90
Fig. 116-117-118-119-120-121: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları	91
Fig. 122-123-124-125-126-127: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Yapılış Aşamaları	92
Fig. 128-129: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Tamamlanmış Hali.....	93
Fig. 130: Birinci Kat Yazma Eser Deposu.....	93
Fig. 131: Eserlerin Asitsiz Kutulara Yerleştirilerek Raflarda Muhafaza Edilmesi.....	93

Fig. 132-133: Deri Kaplama Kutularda Muhafaza Edilen Eserler...	94
Fig. 134: Eserlerin Asitsiz Kutularda Muhafazası.....	94
Fig. 135-136: Birinci Kat Yazma Eser Deposunun Çelik Kapısı.....	94
Fig. 137-138: Havalandırma Sistemi.....	95
Fig. 139: Bodrum Kat Yazma Eser Deposunun Çelik Kapısı.....	95
Fig. 140: Bodrum Kat Yazma Eser Deposu.....	96
Fig. 141: Birinci Kat Matbu Eser Deposunda Kompakt Raf Sistemi.....	96
Fig. 142: İkinci Kat Matbu Eser Deposunda Kompakt Raf Sistemi.....	97
Fig. 143: Sıcaklık ve Nem Ölçer Cihazı.....	97
Fig. 144: İklimlendirme Cihazı.....	98
Fig. 145: Güvenlik Ofisi.....	102
Fig. 146: Yazma Eser Deposu, Hareket Dedektörü.....	102
Fig. 147: İkinci Kat Matbu Eser Deposu Önünde Yer Alan Yangın Tüpleri	103
Fig. 148: Bodrum Kat Yangın Dolabı ve Yangın Tüpleri	103
Fig. 149: Birinci Kat Yazma Eser Deposu, Duman Sensörü.....	104
Fig. 150: Böcek Tuzakları.....	108

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Teşkilat Şeması.....	18
Tablo 2: Arşiv ve Kütüphaneler İçin Genel Tehlike Tablosu	19
Tablo 3: Işığın Zararlı Etkileri ve Nedenleri.....	23
Tablo 4: Hava Kirliliğinin Eserler Üzerinde Oluşturduğu Bozulmalar	24
Tablo 5: Afetlerin Kütüphane ve Eserlere Etkileri	33
Tablo 6: 2015 Yılı Mevcut Kitap Sayıları (KYEBM Arşivi)	72
Tablo 7: Kataloglama ve Tasnif, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi).....	75
Tablo 8: Yazma Eser Tespit Fişi Örneği (KYEBM Arşivi).....	76
Tablo 9: Eski Basma Eser Tespit Fişi Örneği (KYEBM Arşivi).....	76
Tablo 10: Dijital Çekim, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi)	78
Tablo 11: Okuyucu ve Araştırma Salonu, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi).....	79
Tablo 12: Koruma ve Onarım Birimi, 2019 Faaliyet Raporu (KYEBM Arşivi)	80
Tablo 13: 2019 Yılı Sıcaklık ve Bağıl Nem Ölçümleri (KYEBM Arşivi).....	98
Tablo 14: Hasar Tespit Rapor Örneği (KYEBM Arşivi)	101
Tablo 15: Ortalama Sıcaklık Ölçümleri (KYEBM Arşivi).....	106
Tablo 16: Ortalama Bağıl Nem Ölçümleri (KYEBM Arşivi).....	106

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1: Klasik Cildi Oluşturan Bölümler.....	16
Çizim 2: Forma Şeması Örneği.....	62

EKLER

EK-1: Çorum İskilip İlçe Halk Kütüphanesi

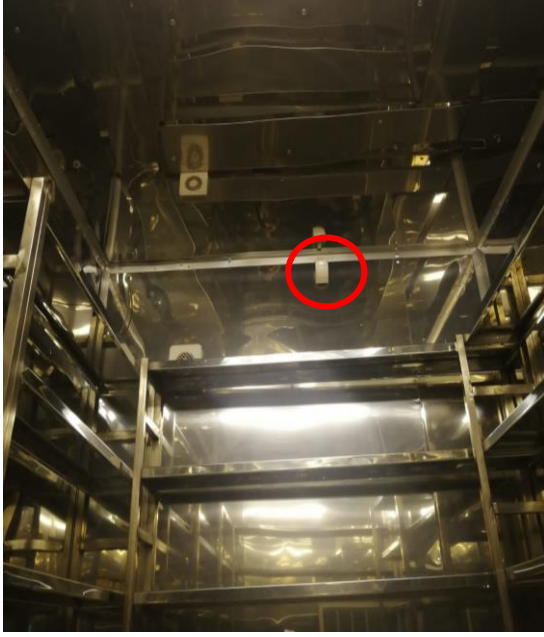
Çorum İskilip İlçe Halk Kütüphanesinde bulunan Yazma Eserler ve Arap harfli matbu kitaplar, çelik kasa depolarda muhafaza edilmekteydi. Bu eserler daha sonra Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesine devredilmiştir.

Çorum İskilip İlçe Halk Kütüphanesinde Yer Alan Deponun Çelik kapısı

Çorum İskilip İlçe Halk Kütüphanesi, Çelik Depo

Hareket Sensörü

Havalandırma Sistemi